

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ: Σ.Ε.Υ.Π.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η συμβολή της Ελληνικής Νοσηλευτικής στο έπος του 1940»

Σπουδάστρια
Βραχνή Ελένη

Εισηγήτρια
Γεωργούση Παρασκευή

Πάτρα 2007

Στην υπεύθυνη μου και
σε όσους μάχονται για τη Νοσηλευτική
ως αντίδωρο ευγνωμοσύνης στην
αδιάλειπτη προσφορά τους.

Παίρνεις ένα ιδανικό, μια αρχή
και μ' αυτήν χαράζεις τη ζωή σου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

✓ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

✓ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

✓ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1⁰

1. Η κατάσταση στην Ευρώπη και στην Ελλάδα από την περίοδο του Μεσοπολέμου μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου	Σελ. 11
---	---------

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2⁰

2. Η συνεισφορά της Ελληνικής Νοσηλευτικής στο Στρατό Ξηράς κατά την εποποιία 1940-1944	17
2.1 Περίοδος 1940-1941	17
2.2 Περίοδος 1941-1944	54
2.2.1 Οι προσπάθειες των Ελληνίδων Αδελφών στην περίοδο της Κατοχής για την αντιμετώπιση της πείνας	64

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3⁰

3. Η συνεισφορά της Ελληνικής Νοσηλευτικής στα λοιπά σώματα του Στρατού.	73
3.1 Η προσφορά της Νοσηλευτικής στην Υγειονομική Υπηρεσία του Ναυτικού	73
3.2 Η συμβολή της Ελληνικής Νοσηλευτικής στο Υγειονομικό Σώμα της Αεροπορίας	88

✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4⁰	
4.Η απήχηση του Νοσηλευτικού έργου στον Ελληνικό λαό και στην Ελληνική πολιτεία	90
✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5⁰	
5.Η αυτοθυσία των Ελληνίδων Αδελφών στον Ελληνοϊταλικό πόλεμο	108
✓ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6⁰	
6.Οι συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου στην εξέλιξη της Ελληνικής Νοσηλευτικής	122
✓ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	126
✓ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	129

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από τη σύσταση του νέου Ελληνικού κράτους οι Ελληνίδες Νοσηλεύτριες (αδελφές – νοσοκόμοι) αδιαλείπτως προσφέρουν τις υπηρεσίες τους τόσο στον Ελληνικό λαό όσο και στην ελληνική πολιτεία σε κάθε περίπτωση, όπως σεισμοί, λοιμοί και πόλεμοι. Μια τέτοια μεγαλειώδης προσφορά ίσως η κορυφαία της Ελληνικής Νοσηλευτικής πραγματοποιήθηκε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κυρίως την κρίσιμη περίοδο του 1940 – 1944. **Σκοπός** της παρούσας εργασίας είναι να καταδείξει τη συμβολή της Ελληνικής Νοσηλευτικής στην ομαλή και αποδοτική λειτουργία των υγειονομικών μονάδων στον πόλεμο του '40.

Ως γνωστόν, στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι διπλωματούχες Αδελφές Νοσοκόμες του Ερυθρού Σταυρού, του Ευαγγελισμού και άλλων Σχολών, καθώς και τα Εθελοντικά Σώματα επωμίστηκαν το σημαντικό έργο της νοσηλευτικής φροντίδας, της ανάρρωσης και της αποκατάστασης των ασθενών και τραυματιών στους προκεχωρημένους υγειονομικούς σχηματισμούς του Στρατού, στα ορεινά χειρουργεία του μετώπου, στους υγειονομικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς, στα πλωτά και στρατιωτικά νοσοκομεία και στους σταθμούς των Α΄ βοηθειών.

Θυσιάζουν ακόμα και τη ζωή τους· 14 (δεκατέσσερις) τουλάχιστον μαρτυρικές μορφές νοσηλευτριών καταγράφονται. Εξάλλου τα άπειρα και επανειλημμένα συγχαρητήρια, οι εύφημες μνείες και οι συγκινητικές εκθέσεις της ηγεσίας του τόπου μαρτυρούν την ανεκτίμητη προσφορά τους κατά τα έτη 1940-1944 και καταξιώνουν το έργο τους. Ένα έργο που άφησε άφωνη όχι μόνο την ηγεσία του τόπου και τον Ελληνικό λαό αλλά προκάλεσε παγκόσμιο ενδιαφέρον, ακόμη και το σεβασμό των Γερμανικών Υγειονομικών Υπηρεσιών.

Συμπερασματικά τονίζουμε, ότι η Νοσηλευτική την περίοδο του '40 πρόσφερε ένα τεράστιο έργο, επισφραγίζοντάς το με την αυτοθυσία και το αίμα των αδελφών που θυσιάστηκαν στην εκτέλεση του καθήκοντος. Η περίοδος

1940-1944 αποτελεί σίγουρα την πιο ένδοξη σελίδα της σύγχρονης Ελληνικής Νοσηλευτικής. Οι πολύτιμες υπηρεσίες τους έτυχαν παγκόσμιας αναγνώρισης και η προσφορά τους δικαιώθηκε από την Ελληνική Πολιτεία.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ιστορία της Σύγχρονης Ελληνικής Νοσηλευτικής είναι γραμμένη μέσα από πολέμους και αγώνες. Η Ελληνίδα Νοσηλεύτρια μπορεί να καυχηθεί για την πολύπλευρη προσφορά της σε χαλεπούς καιρούς και σε αντίξοες συνθήκες και να κερδίσει πολλά, αν ανατρέξει σε ένδοξες και ανεπανάληπτες σελίδες του τραγικού και πολύπαθου παρελθόντος. Όσοι ενδιαφέρονται για τη μελέτη της Ιστορίας της Νοσηλευτικής δεν αφήνουν απλώς τα μάτια τους να ξεκουραστούν σε παλιές, κιτρινισμένες και ίσως ξεχασμένες σελίδες, αλλά με τη βαθύτερη γνώση τους στερεώνουν το παρόν και ατενίζουν ένα ελπιδοφόρο και καλύτερο μέλλον.

Ο Β΄ παγκόσμιος Πόλεμος είναι μία από τις ενδοξότερες σελίδες της Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας. Η Ελλάδα των 8(οκτώ) εκατομμυρίων κατοίκων θα κληθεί να απαντήσει στο δίλημμα του πολέμου ή της «ελευθερίας» κάτω από την κυριαρχία των Ιταλών κι έπειτα των Γερμανών. Και εκείνη θα απαντήσει το μεγάλο και ηρωικό «ΟΧΙ»· ένα «ΟΧΙ» τόσο ένδοξο, που όμως θα αφήσει ανεξίτηλα σημάδια από την καταστροφή που θα ακολουθήσει. Η τραγική κατάληξη του, ο εμφύλιος σπαραγμός που ταλάνησε για μια τετραετία τη χώρα, τις επιπτώσεις του οποίου ακόμη και σήμερα οι νεότερες ελληνικές γενιές δέχονται.

Οι Έλληνες, πάντοτε έτοιμοι να υπερασπιστούν την πατρίδα, ανέβηκαν στα βορειοηπειρωτικά βουνά και πολέμησαν με εξαιρετική γενναιότητα τον ύπουλο και αδίστακτο εχθρό.

Μαζί με τους Έλληνες στρατιώτες δίνουν το δυναμικό παρόν τους οι Ελληνίδες Αδελφές Νοσοκόμες. Με την έναρξη του πολέμου, αρκετές Αδελφές φεύγουν για το Μέτωπο, ενώ άλλες στελεχώνουν τα νοσοκομεία που βρίσκονται στα μετόπισθεν. Άλλες πηγαίνουν στα πλωτά νοσοκομεία, στους Υγειονομικούς συρμούς, στα Νοσοκομεία της Πολεμικής Αεροπορίας. Μέσα σε μια νύχτα γίνονται ηρωίδες. Δεν κρατούν όπλα, αλλά δείχνουν τον ηρωισμό τους με το

μοναδικό, το ισχυρό όπλο της Αγάπης. Με τα πενιχρά, και πολλές φορές μηδαμινά μέσα προσφέρουν τα πάντα στους τραυματίες και τους ασθενείς. Με την αγάπη, την αδάμαστη θέληση, την απόλυτη υπακοή στο καθήκον γίνονται «άγγελοι φωτός», σύμβολα της προσφοράς και της θυσίας. Δίνουν τα πάντα από το περίσσειμα της ψυχής τους, υπερβαίνοντας, και τον ίδιο τους τον εαυτό. Στην κατάρρευση του Μετώπου και την εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα, οι αδελφές μένουν κοντά στους ασθενείς τους με κίνδυνο της ζωής τους. Αρνούνται να δουλέψουν στην υπηρεσία των κατακτητών και βοηθούν υπερβολικά τον Ελληνικό λαό, που υποφέρει και πεθαίνει από την πείνα. Έχοντας πλήρη συνείδηση της υψηλής αποστολής τους δε διστάζουν ακόμα και να πεθάνουν, δοσμένες ολοκληρωτικά στο καθήκον τους, επισφραγίζοντας με τον πιο ένδοξο τρόπο την αδιάλειπτη, μοναδική προσφορά τους.

Στην εποχή μας, που οι διαχρονικές αξίες και τα ιδανικά περιθωριοποιούνται, η Ελληνική Νοσηλευτική έχει ανάγκη από τα φωτεινά πρότυπα των αδελφών Νοσοκόμων που την ανύψωσαν.

Στην παρούσα εργασία, μέσα από τις μαρτυρίες ανθρώπων που βίωσαν τη φρίκη της περιόδου 1940-1944 και από τη σκαπάνη της ιστορικής έρευνας, θα ζωντανεύσουν οι Μορφές των Αδελφών Νοσοκόμων καθώς και οι τομείς της προσφοράς τους κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο (1940-1941) και κατά την περίοδο της Κατοχής (1941-1944). Μέσα από τις γραμμές αυτές θα καταγραφεί η ανεξάντλητη προσφορά και οι εξαιρετικές υπηρεσίες στις ανάγκες του Έθνους. Το παράδειγμά τους θα παραμένει λυχνία φωτεινή ανά τους αιώνες!

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Φθινόπωρο του 1940 βρίσκει την Ευρώπη υποδουλωμένη στην Ιταλία του Μουσολίνι και στη Γερμανία του Χίτλερ. Στις 28 Οκτωβρίου 1940, έρχεται και η σειρά της Ελλάδας να αναμειχθεί στον πόλεμο.

Με τη γενική επιστράτευση που κηρύχθηκε, περίπου 3.500 διπλωματούχες Αδελφές του Ερυθρού Σταυρού, του Ευαγγελισμού και άλλων Σχολών προσέφεραν τις υπηρεσίες τους κάτω από τη γενική εποπτεία της Διευθύνουσας του Ερυθρού Σταυρού Αθηνάς Μεσολωρά.

Εξάλλου κατά την περίοδο της Κατοχής, οι διπλωματούχες Αδελφές βοήθησαν δραστικά τον ελληνικό λαό στην αντιμετώπιση της πείνας, και αρκετές εξακολούθησαν να νοσηλεύουν Έλληνες, υπερασπίζοντας τα δικαιώματα των ασθενών τους.

Η μελέτη στηρίχτηκε στα αρχεία του Υγειονομικού σώματος των Ελλήνων ενόπλων δυνάμεων και τα αρχεία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Για αυτόν γίνεται εκτενής αναφορά στη μελέτη μια και η προσφορά του στο έπος ήταν ισότιμη, ισάξια και ισόποση με αυτή της ελληνικής πολιτείας, της οποίας υπήρξε αρωγός ακόμα και εκεί που αυτή δεν μπορούσε να επιτελέσει το καθήκον της. Σημειωτέον πρόκειται ότι πρόκειται για ιστορική έρευνα. Ως γνωστόν, ιστορική έρευνα είναι το ερευνητικό αυτό ρεύμα που σχετίζεται με την έρευνα στοιχείων που αφορούν την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά του νοσηλευτικού επαγγέλματος αντανακλά το ενδιαφέρον ενός ώριμου πλέον επαγγέλματος να στραφεί και να ερευνήσει το παρελθόν του, όχι μόνο για πληροφόρηση, αλλά και για να χρησιμοποιήσει αυτή τη γνώση ως μέσο κατανόησης των σύγχρονων τάσεων που παρατηρούνται στο επάγγελμα αλλά και των μελλοντικών τάσεων που ενδέχεται να παρατηρηθούν σε αυτό. Απεικονίζει επίσης ένα ενδιαφέρον σχετικά με το ρόλο και τη συμβολή των νοσηλευτών στα σημαντικά παγκόσμια γεγονότα, όπως είναι ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος. Η ιστορία, που χρησιμοποιείται αποτελεσματικά, μπορεί

να εξυπηρετήσει ως συλλογική μνήμη των επιτευγμάτων της νοσηλευτικής και όχι μόνο των αγώνων της για κοινωνική αναγνώριση και καταξίωση και μπορεί επομένως να αποτελέσει ένα παράγοντα που θα συμβάλλει στην καλύτερη και κοινωνικοποίηση των νέων νοσηλευτών στο νοσηλευτικό επάγγελμα.

Οι σύγχρονοι μελετητές υποστηρίζουν ότι οι πηγές, πρωτογενείς και δευτερογενείς, ποικίλλουν και είναι πολύτιμες στην παροχή των στοιχείων για τις ιστορικές έρευνες. Οι πρωτογενείς πηγές παρέχουν μια περιγραφή ενός γεγονότος από κάποιον που ήταν παρών όταν επισυνέβη το γεγονός. Ως πρωτογενείς πηγές μπορούν να χαρακτηριστούν επίσημα κείμενα, οι καταγραφές προσωπικών μαρτυριών και συνεντεύξεις με άτομα που υπήρξαν μάρτυρες του γεγονότος. Οι δευτερογενείς πηγές είναι άρθρα που γράφονται στον ημερήσιο τύπο, οι σημειώσεις που κρατούν άτομα που συμμετέχουν καθώς και οι αφηγηματικές περιγραφές των γεγονότων από άτομα που δεν ήταν παρόντα στο περιστατικό. (Κρέπια, 2005)

Έτσι, στην παρούσα εργασία τα στοιχεία αντλήθηκαν από πρωτογενείς πηγές, και πιο συγκεκριμένα από επίσημα κείμενα και προσωπικές μαρτυρίες καθώς και από δευτερογενείς πηγές (άρθρα στον ημερήσιο τύπο και αφηγηματικές περιγραφές των γεγονότων από άτομα που δεν ήταν παρόντα στο περιστατικό). Για την καλύτερη δε απόδοση το θέματος, η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε έξι ενότητες- κεφάλαια. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη και την Ελλάδα πριν και κατά τη διάρκεια του πολέμου. Η δεύτερη και η τρίτη περιγράφουν τη συμβολή των Ελληνίδων Αδελφών στα Υγειονομικά Σώματα του στρατού (στρατός ξηράς, πολεμικό ναυτικό, πολεμική αεροπορία). Η τέταρτη και η πέμπτη ενότητα παρουσιάζουν την απήχηση του νοσηλευτικού έργου στην ελληνική πολιτεία και τις μορφές των Αδελφών που θυσίασαν τη ζωή τους. Τέλος, η έκτη ενότητα διαπραγματεύεται τις συνέπειες της προσφοράς των Ελληνίδων Αδελφών στη μετέπειτα εξέλιξη της Νοσηλευτικής.

1. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου για την Ελλάδα ξεκινά στις 24 Ιουλίου 1923, όπου στη Λωζάνη υπογράφεται η συνθήκη ειρήνης μεταξύ του Ελευθερίου Βενιζέλου και του Κεμάλ από την πλευρά της Τουρκίας. Έτσι αρχίζει το τέλος ενός μεγάλου ονείρου - το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Το Ελληνικό κράτος έχει να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα με κυρίαρχο το πρόβλημα της στέγασης των χιλιάδων προσφύγων και της εξασφάλισης των βασικών αναγκών τους.

(Καιροφύλας, 1988)

Το Μάρτιο του 1924 η μοναρχία καταρρέει και αντικαθίσταται από τη δημοκρατία με πρώτο πρόεδρο τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Η πολιτική κατάσταση όμως είναι πολύ ασταθής. Το 1925 ο στρατηγός Πάγκαλος κηρύσσει τη δικτατορία και ανατρέπεται τον επόμενο χρόνο. Το 1928 οι εκλογές δίνουν την πλειοψηφία στον Ελευθέριο Βενιζέλο και ύστερα από τέσσερα χρόνια στο Λαϊκό Κόμμα. (2002)

Με την κυβέρνηση του Μεταξά η περίοδος του Μεσοπολέμου φτάνει στο τέλος της. Η εποχή είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Το πρόβλημα μιας παγκόσμιας σύρραξης έχει αρχίσει να διαφαίνεται σε ολόκληρη την Ευρώπη. Ο Μπενίτο Μουσολίνι, που έχει επιβάλει το φασισμό στη γειτονική Ιταλία και ο Γερμανός καγκελάριος Αδόλφος Χίτλερ που έχει σταθεροποιήσει την κυβέρνησή του με τη βία ήδη από το 1934, θέλουν να επιβάλουν την άποψή τους. Φαίνεται ξεκάθαρα ότι επιθυμούν να κυριεύσουν τον κόσμο και να του επιβάλλουν τη φασιστική τους νοοτροπία (Καιροφύλας, 1988). Ο Χίτλερ θεωρούσε τη γερμανική φυλή ως ανώτερη των άλλων φυλών και ισχυρίστηκε ότι τον κάλεσε το πεπρωμένο για να εξασφαλίσει στους Γερμανούς την κυριαρχία για την οποία προοριζόταν. Καταδίωξε τους αντιναζιστές και ασκώντας συστηματική

προπαγάνδα, κερδίσσε την απεριόριστη εμπιστοσύνη του λαού του. (Υδρόγειος, 1991)

Από τα μέσα του 1936 η κατάσταση συνεχώς επιδειωνόταν και τα γεγονότα οδηγούσαν σαφέστατα την έκρηξη ενός νέου μεγάλου παγκοσμίου πολέμου. Στις 11 Μαρτίου 1938 τα γερμανικά στρατεύματα εισέρχονται στη Βιέννη και καταλαμβάνουν την Αυστρία. Ο Μουσολίνι δηλώνει ότι "η ιταλική πολιτική είναι πάντοτε προσηλωμένη εις τον Άξονα Ρώμης - Βερολίνου" και οι δύο κατακτητικές αυτές Δυνάμεις της Ευρώπης προχωρούν ανενόχλητες, αφού διαπιστώνουν την ανύπαρκτη έως μηδαμινή διάθεση των άλλων Ευρωπαϊκών χωρών να αντιδράσουν. Το 1939 η Γερμανία του Χίτλερ βομβαρδίζει την Πολωνία, στην Τσεχοσλοβακία, στην Αγγλία, στη Γαλλία των πενήντα εκατομμυρίων του περίφημου "Ρουρκοί" (Γιατί να πολεμήσουμε;). Στις 7 Απριλίου 1939 ο Μουσολίνι στέλνει τα στρατεύματά του στην Αλβανία και την καταλαμβάνει ουσιαστικά χωρίς καμιά αντίστασή .

Το τελευταίο αυτό γεγονός υποψιάζει την Ελλάδα για την εμπλοκή της στον επικείμενο πόλεμο. Η Ελληνική πολιτική υπήρξε πολιτική άψογης ουδετερότητας. Η Ελλάδα είναι αποφασισμένη να παραμείνει, όσο είναι δυνατόν, μακριά από τη ρήξη των Μεγάλων Δυνάμεων. Βρισκόταν κατά την εποχή αυτή σε πλήρη προσπάθεια ειρηνικής εσωτερικής ανασυγκρότησης και γνώριζε πολύ καλά ότι η ανάμειξή της στο μεγάλο πόλεμο θα ανέστελέ για αρκετά χρόνια την προσπάθεια αυτή. Παράλληλα όμως ήταν αποφασισμένη από την πρώτη στιγμή να μην επιτρέψει καμιά επίθεση που θα καταργούσε την ανεξαρτησία της και την καταπάτηση των εδαφών της, καθώς επίσης και να μην παραχωρήσει την άδεια να καταστούν τα ελληνικά εδάφη βάσεις για τις πολεμικές επιχειρήσεις των πολεμικών δυνάμεων. (Ηλιος, 1957)

Η κυβέρνηση του Μεταξά προσπαθεί συνεχώς να αποφύγει τον πόλεμο παρά τις προκλήσεις της Ιταλίας, η οποία παραβίαζε συνεχώς τον εναέριο ελληνικό χώρο. Οι σκόπιμα κι αδίστακτα κλιμακούμενες φασιστικές προκλήσεις της, κορυφώνονται με τη βδελυρή και βέβηλη ιεροσυλία του άνανδρου τορπιλισμού

του καταδρομικού μας "ΕΛΛΗ" στις 15 Αυγούστου 1940, ανήμερα της μεγάλης θρησκευτικής πανηγύρεως της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Ο Μεταξάς, κατά τη διάρκεια της κρίσεως αυτής, καταλαβαίνει πολύ καλά τους στόχους και τα σχέδια της γειτονικής χώρας και καθιστά αντιληπτό στους στενούς συνεργάτες του, ότι είναι αποφασισμένος να αντισταθεί σε κάθε επιβολή του Άξονα κατά της Ελλάδος.

Η τελική πρόκληση για βίαιη εμπλοκή της Ελλάδας στον πόλεμο δεν άργησε να συμβεί. Στις 3(τρεις) το πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου ο Ιταλός πρεσβευτής Γκράτσι μετέβη, "σύμφωνα με τις διαταγές που είχε λάβει" στην Κηφισιά, στο σπίτι του πρωθυπουργού Ιωάννου Μεταξά και του παρέδωσε τελεσίγραφο, το οποίο έλεγε "να παραδοθούν ελληνικά εδάφη στην Ιταλία για την προάσπιση των δικαιωμάτων της και οι ελληνικές δυνάμεις να μην αντιτάσσονταν στα ιταλικά στρατεύματα τα οποία θα κινούνταν ελεύθερα για το σκοπό αυτό στις έξι το πρωί". Ο Μεταξάς απάντησε στον Γκράτσι ότι "δεν δύναται ουδέ λόγος κόν να γίνη περί ελευθέρας διαβάσεως. Πολύ καλά λοιπόν, είναι πόλεμος". (Ηλιος, 1957)

Το ολοφώτεινο "ΟΧΙ" του Μεταξά αντήχησε σε όλες τις άκρες της Ελληνικής γης και έγινε αφορμή εθνικής έξαρσης και ενθουσιασμού. Τα παλικάρια όρμισαν προς τα Βορειοηπειρωτικά βουνά με απίθανο θάρρος. Ήξεραν ότι είχαν να κάνουν με έναν εχθρό πολυάριθμο σε άνδρες, με οπλισμό ασύγκριτα ανώτερο από δικό τους, με πολλά μοντέλα αεροπλάνων. Κυριευμένοι από απόλυτη αγάπη στην πατρίδα, αναπαυμένοι στη σκέψη ότι η Παναγιά τους σκεπάζει, θωρακισμένοι με τις αθάνατες ελληνικές αρετές, πολεμούν σώμα με σώμα. Θυσιάζουν τη ζωή τους για την υπέρτατη αξία της πατρίδας, από τη μια στιγμή στην άλλη γίνονται ήρωες, νικώντας τους Ιταλούς και πετώντας τους στη θάλασσα!

Εγκώμια από φίλους κι εχθρούς ακούγονταν καθημερινά. Ο Ιταλός στρατηγός Φάμπιο ντέλ Φρίουλι σε άρθρο στην Επιθεώρηση "Ριβίστα Μιλιτάρε" με τίτλο "Η κρίση στο Αλβανικό μέτωπο" έγραψε: "Καθ' όλη τη

διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου οι στρατιώται των Μονάδων μας, που έλαβαν μέρος στον Ελληνο – Ιταλικό πόλεμο, έφεραν ειδικό διακριτικό τιμής, διότι επολέμησαν εναντίον στρατού υψηλής ποιότητας και μαχητικής αξίας, που είχε αναγνωρισθεί παγκοσμίως".

Ως την 28^η Οκτωβρίου του 1940 κανένας δεν τόλμησε να αντιταχθεί στο χείμαρρο του ναζισμού. Όλοι έτρεμαν· άλλοι συνθηκολόγησαν και άλλοι υπόγραφαν σύμφωνα φιλίας με τον Άξονα. Δίκαια αναφέρει ο Άγγλος Christopher Buckley στο βιβλίο του "Greece and Crete": "Ο κόσμος ανέμενε να δη την Ελλάδα να πίπτη εύκολο θύμα της επιθέσεως . Και εν τούτοις, συνέβη αυτό που δεν ανέμενε κανείς. Η ηρωική ελληνική προσπάθεια κατέληξε σε θρίαμβο των ελληνικών όπλων!"... (Βασιλειάδης, 1982)

Στο βόρειο τομέα ο ελληνικός στρατός καταλαμβάνει την Κορυτσά, τη Μοσχόπολη, το Πόγραδετς, το Αργυρόκαστρο, τους Άγιους Σαράντα συνεχίζοντας την προέλασή του βαθιά στο αλβανικό έδαφος. Σε διάστημα 6 (έξι) μηνών οι Ιταλοί υφίστανται βαριές ήττες. Ο Μουσολίνι φεύγει καταντροπιασμένος λέγοντας ότι "οι Ιταλοί δεν προχώρησαν ούτε ένα βήμα"!

Στις 6 Απριλίου 1941 αρχίζει η γερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδας. Οι ελληνικές δυνάμεις (όσες έχουν απομείνει) αντιστέκονται με γενναιότητα. Στις 27 Απριλίου του 1941 στις 8.10 το πρωί ο γερμανικός στρατός μπήκε στην Αθήνα. Τα ελληνικά στρατεύματα κάμφθηκαν και η Ελλάδα υποδουλώθηκε (Υδρόγειος, 1991)

Παραταύτα, στις 4 Μαΐου ο Χίτλερ ομολογούσε στο Ράϊχσταγ: "Εξ όλων των αντιπάλων, οίτινες μας αντιμετώπισαν, μόνον ο Έλλην στρατιώτης επολέμησε με παράτολμο θάρρος και υψίστην περιφρόνησιν προς τον θάνατον. Δεν εσυνθηκολόγει παρά μόνον όταν πάσα περαιτέρω αντίστασις απέβαινεν αδύνατως και απολύτως μοιραία" . (Βασιλειάδης , 1982)

Εν τω μεταξύ, ο Μεταξάς είχε ήδη πεθάνει και η κυβέρνηση του Τσουδερού μαζί με το βασιλιά Γεώργιο Β΄ κατέφευγαν στις 23 Απριλίου στην Κρήτη και

μετά την κατάληψη της στη Μέση Ανατολή για τη συνέχιση του αγώνα κατά του άξονα .

Η Ελλάδα στέναζε κάτω από την τριπλή κατοχή: των Βουλγάρων στη Θράκη, και των Γερμανών και Ιταλών στις υπόλοιπες περιοχές της. Τα καθημερινά προβλήματα είναι πολλά: όπως αφόρητη πείνα, βαρείς χειμώνες, βασανιστήρια, αρρώστιες, ανθρώπινη οικονομική και εξαθλίωση, καθημερινοί θάνατοι. Οι αντοχές του λαού όμως ήταν μεγαλύτερες. Οργανώθηκαν αντιστασιακές ομάδες με σημαντικότερες το ΕΑΜ (Σεπτέμβριος 1941) και σχεδόν ταυτόχρονα τον ΕΔΕΣ. Η καθολική αντίσταση του ελληνικού λαού προκαλεί τον παγκόσμιο θαυμασμό. (Υδρόγειος , 1991)

Το Σεπτέμβριο του 1942 αγγλικό κλιμάκιο με αρχηγό τον Άγγλο συνταγματάρχη Μάγερς αποβιβάστηκε κρυφά στην Ελλάδα, συνεργάστηκε με τις διάφορες αντιστασιακές ομάδες και καρπός ήταν η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου (25 Νοεμβρίου 1942). Πρόκειται για κατόρθωμα μέγιστης σημασίας γιατί καθυστέρησε για αρκετές εβδομάδες τον εφοδιασμό των Γερμανών, ανύψωσε το ηθικό των Ελλήνων και καταξίωσε τον ένοπλο αγώνα στη συνείδηση των συμμάχων . (Σκουλάτος – Δημακόπουλος – Κονδής, 2006)

Όσο η αντίσταση του ελληνικού λαού κορυφωνόταν, τόσο η αντίδραση των στρατευμάτων κατοχής σκλήραινε. Πολλοί εκτελέστηκαν για δολιοφθορές εις βάρος των Γερμανών. Έτσι στην ύπαιθρο ολόκληρα χωριά κάηκαν και ο πληθυσμός τους εκτελέστηκε, όπως τα Καλάβρυτα (13 Δεκεμβρίου 1943)

Αρκετά πολύτιμη στην ανάγκη αυτή της πατρίδας , ήταν και η προσφορά των γυναικών. Καταρχάς, οι ηπειρώτισσες γυναίκες μετέφεραν στρατιωτικό υλικό και κουβαλούσαν πυρομαχικά στις κορυφές της Πίνδου κατά τις ώρες της μάχης. Άλλες ζύμωναν ψωμιά και έπλεκαν μάλλινες κάλτσες και οι νεότερες κοπέλες που σπούδαζαν, άφησαν τις σπουδές τους και με αισθήματα αλτρουισμού και ανθρωπιάς κατετάγησαν στο Μέτωπο σαν εθελόντριες αδελφές .

Βοηθούσαν από διάφορες θέσεις τους στρατιώτες μας , ριψοκινδυνεύοντας ανά πάσα στιγμή τη ζωή τους . Ηρωίδες γυναίκες πρότυπα που έβαλαν το αγαθό της πατρίδας πάνω από τις οικογένειές τους και την προσωπική τους ευτυχία, περνώντας στην αθανασία, όπως η Ηλέκτρα Αποστόλου, Ηρώ Κωνσταντοπούλου, Κούλα Σουλιώτου –Τσουρτσούλη , Λέλα Καραγιάννη .

Οι αγώνες κορυφώθηκαν στις 12 Οκτωβρίου του 1944 με τις γερμανικές δυνάμεις να εγκαταλείπουν την Αθήνα. Η πολυπόθητη Λευτεριά έφτασε. Ο λαός την υποδέχτηκε με το να ξεχυθεί στους δρόμους και να πανηγυρίσει με εκδηλώσεις συγκλονιστικές. Σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες Ελληνίδες Αδελφές πρωταγωνίστησαν ανταποκρινόμενες τόσο στο κάλεσμα της πρώτης γραμμής όσο και στα μετόπισθεν στα χρόνια της κατοχής. Στην πρώτη γραμμή μαζί με τους φαντάρους είχαν να αντιμετωπίσουν πολύ κρύο, χιόνι και κρυοπαγήματα που τους αχρήστευαν τα μέλη κάνοντάς τους ανάπηρους, αϋπνία, υπερκόπωση, διάφορες αρρώστιες, ψείρες. Ενώ στα χρόνια της Κατοχής, την έλλειψη των τροφών, αβιταμίνωση, τυμπανισμούς, αδυναμία, θανάτους. Και τις περισσότερες φορές, χρειάστηκε να ξεπεράσουν τις δυνάμεις τους και να θέσουν σε κίνδυνο τη ζωή τους, όπως οι περιστάσεις το καλούσαν και η ιστορική έρευνα το κατέγραψε .

2. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΟ ΞΗΡΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΠΟΙΑ 1940 - 1944 .

2.1 ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940 - 1941

Στο μεγάλο αγώνα του έθνους μας το διάστημα 1940 – 1944, η Ελληνική Νοσηλευτική έδωσε το δικό της ένδοξο παρόν βοηθώντας την Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού, συνεισφέροντας ουσιαστικά στην περίθαλψη των στρατιωτών.

Κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας για τον επερχόμενο πόλεμο, η Υγειονομική Υπηρεσία οργανώθηκε πλήρως και εφοδιάστηκε κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Από το 1935 αρχίζει μια πιο συστηματική οργάνωση του Υγειονομικού που θα ολοκληρωθεί το 1939, στις παραμονές δηλαδή του πολέμου. Κατά την περίοδο αυτή, οργανώθηκαν 4(τέσσερα) Γενικά Παθολογικά Νοσοκομεία (Αθηνών, Λάρισας, Θεσσαλονίκης, Δράμας), 2(δύο) Χειρουργικά Νοσοκομεία (Αθηνών, Θεσσαλονίκης), 24(είκοσι τέσσερα) Μεραρχιακά Νοσοκομεία και 4(τέσσερις) Μοίρες Νοσοκόμων.

Αμέσως μετά την κήρυξη του πολέμου και μέχρι το 1941, η Υγειονομική Υπηρεσία οργανώθηκε σε Υγειονομική Υπηρεσία Γενικού Στρατηγείου, σε Υγειονομική Υπηρεσία μετόπισθεν και σε Υγειονομική Υπηρεσία των πρόσω.

α) Την Υγειονομική Υπηρεσία των πρόσω αποτελούσαν :

- i. Σταθμοί Επιδέσεως Τάγματος, που υποστήριζαν τα Τάγματα και τις ισοδύναμες Μονάδες.
- ii. Σταθμοί Επιδέσεως Συντάγματος.
- iii. Μεραρχιακοί Υγειονομικοί Σχηματισμοί, που αποτελούνταν από δύο Ορεινά Χειρουργεία, ένα Νοσηλευτικό Τμήμα, μία Μοίρα τραυματιοφορέων και που όλα μαζί συνιστούσαν το Σταθμό Διαλογής

της Μεραρχίας και την ενίσχυση σε προσωπικό και υλικό των επιδέσεως των συνταγμάτων.

- iv. Υγειονομικοί Σχηματισμοί Σωμάτων Στρατού, που αποτελούνταν από υγειονομικά οχήματα, χειρουργεία, νοσηλευτικά τμήματα και μοίρα τραυματιοφορέων.

Το προσωπικό του Υγειονομικού ήταν ανώτερο από μόνιμους και έφεδρους γιατρούς, κατώτερο από έφεδρους κυρίως γιατρούς και Αδελφές Νοσοκόμες, διπλωματούχες και αρκετές εθελόντριες. (Ζωγράφος - Πλατάκος, 2000)

Εξάλλου με τη δραματική και αιφνίδια έκρηξη του πολέμου, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός (Ε.Ε.Σ.) αναδεικνύεται ο απaráμιλλος, αναντικατάστατος και τελεσφόρος βοηθός στη μεγαλειώδη προσπάθεια της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Στρατού, συνεισφέροντας ουσιαστικά στην οργάνωσή της, την περίθαλψη των τραυματιών, τη δημιουργία στρατιωτικών νοσοκομείων, την αποστολή και την εξασφάλιση κατάλληλου νοσηλευτικού προσωπικού και φαρμακευτικού υλικού. Έτσι με την έναρξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου, ο Ε.Ε.Σ. :

α) Συγκροτεί ταχύτατα και αποστέλλει επείγοντως στη ζώνη των "πρόσω", ύστερα από συνεννόηση και συνεργασία με τη Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Στρατιωτικών, 2(δύο) πλήρως εξοπλισμένα κι επαρκώς πλαισιωμένα από ικανότατο νοσηλευτικό προσωπικό **Κινητά Χειρουργεία Μετώπου**, που προσφέρουν αποτελεσματικά στην κάλυψη των αναγκών του μαχόμενου στρατού.

Το Α΄ Κινητό Χειρουργείο του Ε.Ε.Σ., δυνάμει 50(πενήντα) κλινών μέσα σε σκηές, με διευθυντή τον έφεδρο ιατρό, πρώην ακτινολόγο του Νοσοκομείου Ε.Ε.Σ. Αμπελοκήπων, Σπυρίδωνα Ζουμπούλη, 6(έξι) συνεργάτες ιατρούς, 5(πέντε) Αδελφές Νοσοκόμες και 50(πενήντα) άνδρες ως λοιπό προσωπικό, αναπτύσσεται αρχικά στο Καστράκι Καλαμπάκας με ταχεία αύξηση των κλινών του σε 110(εκατόν δέκα) και νοσηλεύει ως τις 19 Δεκεμβρίου 1940, 200(διακόσιους) βαριά τραυματισμένους μαχητές του μετώπου.

Μετά τη διακομιδή των τραυματιών, το Χειρουργείο μεταφέρεται στα Αγρίνιο και κατόπιν στην Άρτα, προς ανακούφιση του τοπικού Νοσοκομείου Διακομιδής του Ε.Ε.Σ., εγκαθίσταται σε κτίριο Δημοτικού Σχολείου της πόλης και νοσηλεύει εντατικά επί δύο μήνες 1.700 τραυματίες και παγόπληκτους.

Κατά το τέλος του Φεβρουαρίου 1941, το Χειρουργείο μεταφέρεται στην Αμφιλοχία, όπου αναπτύσσεται σε 420 κλίνες, με αντίστοιχη αύξηση του προσωπικού του και αναλαμβάνει – ύστερα από εντολή της Διευθύνσεως Υγειονομικής Υπηρεσίας του Τμήματος Στρατιάς Ηπείρου – με υποδειγματική εργατικότητα και εκπληκτική ψυχραιμία του προσωπικού του κατά τους εχθρικούς βομβαρδισμούς, τη διακομιδή με 4(τέσσερα) πλωτά νοσοκομεία, σε διάστημα 2(δύο) μηνών, 8.000 τραυματιών σε βαριά κατάσταση. (Εικόνα 2.1)

Εικ.2.1 Προσωπικό του Α΄ κινητού χειρουργείου του Ε.Ε.Σ. στο Καστράκι Καλαμπάκας, το Δεκέμβριο του 1940 (Πανταζίδης, 1987).

Το **Β΄ Κινητό Χειρουργείο** του Ε.Ε.Σ., δυνάμεως και αυτό 50 (πενήντα) κλινών μέσα σε σκηνές με διευθυντή τον έφεδρο ιατρό Αναστάσιο Σεραφείμ, άλλους ιατρούς και ανάλογο νοσηλευτικό και βοηθητικό προσωπικό, εγκαθίσταται αρχικά στην Κοζάνη και κατόπιν στην Καστοριά, στο οίκημα του

Ορφανοτροφείου της πόλης, με αύξηση των κλινών του σε 160 και αργότερα σε 220.

Το Χειρουργείο συμβάλλει στην αντιμετώπιση των αναγκών του Γ΄ Σώματος Στρατού, που διενεργεί επιχειρήσεις στο Βόρειο Μέτωπο – Δυτικής Μακεδονίας και προσφέρει πολύτιμες νοσηλευτικές υπηρεσίες κατά την πρώτη φάση της Ελληνικής αντεπίθεσης στην καλά οχυρωμένη εχθρική τοποθεσία Ιβάν – Μόραβα (14 Νοεμβρίου 1940), η οποία θα οδηγήσει στην ανατροπή του εχθρού και στην κατάληψη της Κορυτσάς, στις 22 Νοεμβρίου 1940.

Κατά την παραμονή του στην Καστοριά, το Χειρουργείο νοσηλεύει 580 τραυματίες και παρέχει ουσιαστική βοήθεια στο Θεραπευτήριο της πόλεως.

Στις 12 Ιανουαρίου 1941, μεταφέρεται στην Κορυτσά με 135 κλίνες προς συμπλήρωση του προσωρινού εκεί Στρατιωτικού Νοσοκομείου και νοσηλεύει 1950 τραυματίες και παγόπληκτους, ως την επάνοδο του στην Κοζάνη.

Στην Κοζάνη, το Χειρουργείο βοηθά ουσιαστικά στην υγειονομική υποστήριξη των Ελλήνων στρατιωτών στη ζώνη των μετόπισθεν, κατά την επίθεση των Γερμανών στις 6 Απριλίου 1941, κι ύστερα από την κατάρρευση του μετώπου, συμπύσσεται προς τα Τρίκαλα, στη συνέχεια Γραβιά, Άμφισσα και καταλήγει στο Αγρίνιο, χάνοντας κατά τις μετακινήσεις σχεδόν ολόκληρο το υλικό του. Από τις 19 Απριλίου 1941, το προσωπικό του διατίθεται με διαταγή της Υγειονομικής Υπηρεσίας Στρατού στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Μεσολογγίου για ενίσχυσή του. (Πανταζίδης, 1987)

β) Καταρτίζει επίκαιρα στην Άρτα, Μόνιμο Νοσοκομείο διακομιδής τραυματιών και ασθενών του μετώπου, στους οποίους παρέχει αποτελεσματική νοσηλευτική φροντίδα και εξυπηρέτηση. (Εικόνα 2.2)

Το Μόνιμο Νοσοκομείο διακομιδής τραυματιών και ασθενών του μετώπου, δυνάμει 150 κλινών (με διευθυντή τον ιατρό Ευθυμίου και διευθυντή χειρουργείου τον ιατρό Βασίλη Κούρια) και το αναγκαίο νοσηλευτικό και βοηθητικό προσωπικό, εγκαθίσταται στην Άρτα, υπαγόμενο στη βάση Ηλείου και αναπτύσσεται σε τέλειο και πλήρες Νοσοκομείο με άρτιο χειρουργείο,

βιολογικό και ακτινολογικό εργαστήριο, λουτρά και φαρμακείο. (Πανταζίδης, 1987)

Από βιώματα και αναμνήσεις ενός ιατρού του Νοσοκομείου, παίρνουμε τις παρακάτω πληροφορίες για τις εργασίες στο νοσοκομείο: "...Ο ενθουσιασμός του λαού ήτανε μεγάλος στην περιοχή Άρτας· έξω από τα περιβόλια περίμεναν οι ιδιοκτήτες και προσέφεραν άφθονα πορτοκάλια στους τραυματίες, που μετεφέροντο από το μέτωπο και γέμιζαν κυριολεκτικά τα ασθενοφόρα αυτοκίνητα. Αυτό γινόταν όλο το διάστημα του πολέμου.

Τις παραμονές των Χριστουγέννων του 1940, και συγκεκριμένα 18–20 Δεκεμβρίου, μας ήρθαν οι πρώτοι παγόπληκτοι· με έκπληξη είδαμε αλλοιώσεις του δέρματος και των δακτύλων των ποδιών με τοπικό πρήξιμο και ερυθρότητα γύρω. Πρώτη φορά βλέπαμε τέτοιο νόσημα και στην αρχή δεν ξέραμε τις συνέπειες, γιατί οι πρώτοι ασθενείς είχαν ελαφρές και περιορισμένες αλλοιώσεις. Ήταν φανερό ότι επρόκειτο για κρυοπαγήματα, τα οποία κανείς όμως από τους Έλληνες χειρουργούς και ιατρούς γενικά, δεν τα εγνώριζε...

Συναγερμός λοιπόν στο Νοσοκομείο και στο Χειρουργείο το βράδυ των Χριστουγέννων. Όλη τη νύχτα χειρουργούσα μαζί με τους έμπειρους βοηθούς μου Κοκλανάκη και Λυμπερίου και εκτελέσαμε, αν θυμάμαι καλά, 12-14 ακρωτηριασμούς ή ψηλά στο μηρό ή στις κνήμες. Εκτός από τρεις, οι άλλοι επέζησαν. Αυτό το δράμα εξηκολούθησε και τις επόμενες ημέρες, άλλοτε με μεγαλύτερη, άλλοτε με μικρότερη έξαρσι..." (Κούριας, 1977)

Μετά τους σκληρούς βομβαρδισμούς στις 19, 20 και 21 Απριλίου 1941, το Νοσοκομείο επεκτείνεται σε 240 κλίνες. Παρά τους βομβαρδισμούς, το προσωπικό παραμένει αμετακίνητο στη θέση του, παρέχοντας θαυμαστό παράδειγμα αυτοθυσίας και απόλυτης αφοσίωσης στο καθήκον. Αυτή η αυτοθυσία έχει ως αποτέλεσμα να βρουν τραγικό θάνατο οι νοσοκόμοι Παναγιώτης Κανέλλος και Βασίλης Μπιλιλής, που απανθρακώνονται κατά την πτώση εχθρικού αεροπλάνου και να τραυματιστεί ελαφρά η αδελφή Έλλη Αναστασιάδου.

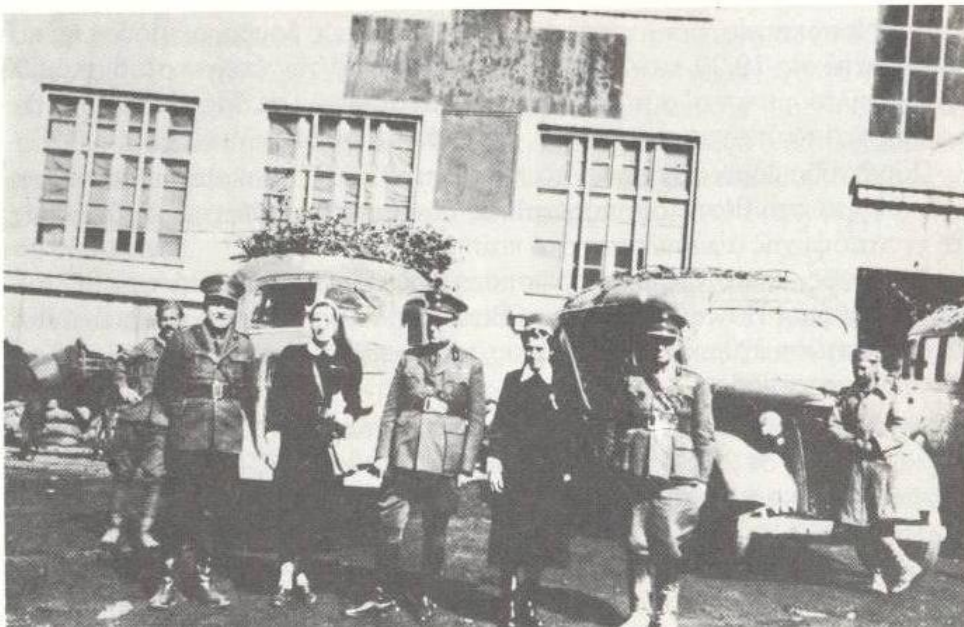
Το Νοσοκομείο παρέχει εκτεταμένη κι εντατική νοσηλευτική περίθαλψη και αγωγή σε 2.388 συνολικά τραυματίες, ασθενείς και παγόπληκτους καθώς και σε σημαντικό αριθμό πολιτών της περιοχής. (Πανταζίδης, 1987)

Για τη νοσηλευτική δράση στο Νοσοκομείο διακομιδής τραυματιών της Άρτας διαβάζουμε τα παρακάτω αποσπάσματα από προφορική μαρτυρία της τότε προϊσταμένης Εθελόντριας Αδελφής Μαρίας Παπάγου: "...Όταν μας επιτέθηκαν οι Ιταλοί, η αγανάκτησις, η υπερηφάνεια και το πνεύμα αυτοθυσίας πλημμύρισε τις καρδιές όλων των Ελλήνων. Η σκέψις κάθε Ελληνίδας ήταν να προσφέρει τις υπηρεσίες της στο μαχόμενο Έθνος. Για μένα δεν υπήρχε θέμα. Ήμουν παλιά νοσοκόμα με δίπλωμα εθελόντριας του Ε.Ε.Σ. Αλλά το 1940 – 41 ήταν κάτι διαφορετικό. Ήταν ενθουσιασμός, αυτοθυσία, αποφασιστικότητας που έλαμπε στα μάτια των Ελλήνων.

Εγώ έφυγα αμέσως σαν προϊσταμένη αδελφή για το νοσοκομείο διακομιδής στην Άρτα. Μας έφεραν τους τραυματίες από το μέτωπο και μετά τις πρώτες περιποιήσεις και χειρουργικές επεμβάσεις, τους στέλναμε στην Αθήνα και τα μετόπισθεν νοσοκομεία. Έφυγα από την Αθήνα μαζί με τον χειρουργό – ιατρό Βασίλη Κουριά και άλλες εθελόντριες αδελφές, μεταξύ των οποίων και η Θάλεια Λεκού, που σκοτώθηκε στα Δεκεμβριανά 1944, προσφέροντας και πάλι τις υπηρεσίες της ως νοσοκόμα. Ήταν ακόμα μαζί μας η Ειρήνη Κινδύνη, η νεαρότατη αδελφή – νοσοκόμος Μαυρομάτη, η προϊσταμένη αδελφή Ναυσικά Νικολάου, και άλλες που δε θυμάμαι τα ονόματά τους. Οδεύοντας προς την Άρτα, περάσαμε από το νοσοκομείο Μεσολογγίου, όπου γευθήκαμε τον πρώτο ιταλικό βομβαρδισμό. Στο Μεσολόγγι ήδη είχαν φέρει τους τραυματίες από το μέτωπο.

Όταν φθάσαμε στην Άρτα, αρχίσαμε από το μηδέν. Επιτάχθηκε το σχολείο για την εγκατάσταση του νοσοκομείου και πριν καλά - καλά οργανωθούμε άρχισαν να έρχονται οι πρώτοι τραυματίες. Λίγο αργότερα πριν φθάσει το δεύτερο κλιμάκιο αδελφών – νοσοκόμων άρχισαν να μας φέρνουν στρατιώτες με κρυοπαγήματα. Είχαμε απόλυτη βοήθεια και ζητήσαμε να μας βοηθήσουν νέοι

από τα σχολεία. Έπειτα από λίγο ειδοποιηθήκαμε ότι έφθασε το απαραίτητο υλικό στην Πρέβεζα διά θαλάσσης. Πήρα μαζί μου την προϊσταμένη Νικολάου και ξεκινήσαμε για την παραλαβή του υλικού... Το νοσοκομείο της Άρτας δούλεψε ακατάπαυστα σ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Είχαμε ξεχάσει τι θα πη ύπνος και ανάπαυσις. Οι γιατροί με επί κεφαλής τον λαμπρό χειρουργό Κούρια προσπαθούσαν να σώσουν ζωές. Οι ακρωτηριάσεις ήταν κάτι φοβερό και αναπόφευκτο..." (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 1982)

Εικόνα 2.2 Το Νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ. διακομιδής τραυματιών και ασθενών του μετώπου στην Άρτα, κατά τον πόλεμο 1940-41 (Πανταζίδης, 1987).

γ) Εγκαθιστά στο Αγρίνιο, άρτιο και υποδειγματικό Νοσοκομείο Εκστρατείας, για την υγειονομική περίθαλψη των τραυματιών και παγόπληκτων, και τη διενέργεια επιστημονικής έρευνας για τη βελτίωση των μεθόδων νοσηλείας τους.

Το Νοσοκομείο Εκστρατείας του Ε.Ε.Σ., δυνάμεως αρχικά 250 κλινών (με διευθυντή τον αρχίατρο Γρηγοράτο), ανάλογο νοσηλευτικό και βοηθητικό προσωπικό, εγκαθίσταται στο Αγρίνιο σε κατάλληλα διασκευασμένους χώρους των καπναποθηκών Παπαστράτου, κι επεκτείνεται σύντομα σε 400 κλίνες.

Το Νοσοκομείο διαθέτει 2(δύο) ευρείες κι άριστα οργανωμένες χειρουργικές αίθουσες, πλήρες μικροβιολογικό και ακτινολογικό εργαστήριο, οδοντιατρικό και οφθαλμολογικό τμήμα καθώς και ιδιαίτερο διαμέρισμα αποφθειριάσεως των διακομιζομένων στρατιωτικών.

Το νοσηλευτικό και ιατρικό προσωπικό του είχε τη δυνατότητα για σοβαρή επιστημονική έρευνα όσον αφορά στα κρουπαγήματα που βασάνιζαν αφόρητα τους μαχητές του μετώπου, υπερβάλλοντας σε έκταση και συνέπειες και αυτούς τους τραυματισμούς της μάχης και διατύπωναν αξιόλογα σχετικά πορίσματα με ιδιαίτερα ικανοποιητικά αποτελέσματα από την εφαρμογή τους, όπως επί παραδείγματι, οι διατυπωθέντες νέοι τρόποι και μέθοδοι προφυλάξεως και θεραπείας των λοιμώξεων από κρουπαγήματα. Σχετικές μάλιστα εργασίες δημοσιεύτηκαν τότε στον Ιατρικό τύπο και ανακοινώθηκαν στην Ελληνική Χειρουργική Εταιρεία και την Ακαδημία Αθηνών.

Το Νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ. νοσηλεύει συνολικά, από τις 26 Δεκεμβρίου 1940 ως τις 8 Μαΐου 1941, 2.619 τραυματίες, 1.043 ασθενείς και 1.804 παγόπληκτους στρατιωτικούς. Επίσης νοσηλεύει και αριθμό τραυματιών πολιτών, θυμάτων των εχθρικών βομβαρδισμών, κατά τη δεύτερη φάση της Ελληνικής αντεπίθεσης, που οδήγησε στην κατάληψη της Χειμάρρας στις 22 Δεκεμβρίου 1940.

δ) Οργανώνει στο Κοργιαλένιο – Μπενάκειο Νοσοκομείο της Αθήνας, εκτεταμένα τμήματα δραστικής θεραπείας βαριά τραυματισμένων αξιωματικών και οπλιτών.

Στο Κοργιαλένιο – Μπενάκειο Νοσοκομείο Ε.Ε.Σ., στην Αθήνα οργανώνονται έγκαιρα, με αδιάλειπτη επιμέλεια, τμήματα εντατικής νοσηλείας και θεραπείας βαριά τραυματισμένων αξιωματικών και οπλιτών, που διακομίζονται από άλλα νοσοκομεία. (Εικόνα 2.3)

- i. Στο χειρουργικό τμήμα, δύναμης 240 κλινών, συνίσταται πρότυπη Μονάδα για τη θεραπεία των τραυμάτων προσώπου και γνάθων- "Γναθοπροσωπική Μονάδα τραυματιών πολέμου".

- ii. Στο οφθαλμολογικό τμήμα, διενεργούνται αθρόες, επιτυχείς επεμβάσεις σε οφθαλμολογικά τραύματα, τοποθετήσεις τεχνητών οφθαλμών, για την προμήθεια των οποίων παρέχει τα μέσα η Επιτροπή του Αμερικανικού Εράνου Περιθάλψεως.
- iii. Στο νευρολογικό τμήμα του νοσοκομείου, νοσηλεύονται με πολλή προσοχή στρατιωτικοί με προβλήματα στο νευρικό σύστημα.

Ο αριθμός των κλινών που διατέθηκαν για την περίθαλψη των τραυματιών του μετώπου έφτασε τις 400. Μέχρι τις 31 Μαρτίου 1941 νοσηλεύτηκαν παραπάνω από 3.500 τραυματίες. Από αυτούς, οι περισσότεροι ήταν αξιωματικοί, στους οποίους ο Ε.Ε.Σ. παρείχε δωρεάν τα μέσα συντήρησης και διατροφής από την έναρξη του πολέμου έως το τέλος Ιανουαρίου 1941. Από το Φεβρουάριο 1941 άρχισε να καταβάλλεται από το Κράτος ημερήσια συντήρηση περίπου 68 δραχμών κατά κλίνη. (Πανταζίδης, 1987)

Εικ.2.3 Νοσηλεία τραυματιών του Αλβανικού μετώπου στο Νοσοκομείο Ε.Ε.Σ. Αμπελοκήπων (Πανταζίδης, 1987).

Εικ. 2.4 Εθελόντριες Αδελφές Ε.Ε.Σ. στην υπηρεσία των τραυματιών και ασθενών του πολέμου 1940-41 στο Α΄ Γεν. Στρατιωτικό Νοσοκομείο Αθηνών (Πανταζίδης, 1987).

ε) Ενισχύει τους υγειονομικούς σταθμούς στη ζώνη των "πρόσω" και συμπληρώνει τις ελλείψεις των στρατιωτικών νοσοκομείων σε νοσηλευτικό προσωπικό, λόγω ανεπαρκούς αριθμού των μόνιμων αδελφών νοσοκόμων του Στρατού.

Χιλιάδες Διπλωματούχες και Εθελόντριες Αδελφές Νοσοκόμες, καταρτισμένες άριστα στα νοσηλευτικά ζητήματα, εφοδιασμένες με τις κατάλληλες γνώσεις, εμπνεόμενες από φιλοπατρία, ανθρωπιστικά ιδεώδη και υψηλά ιδανικά, στελεχώνουν τα Στρατιωτικά νοσοκομεία του μετώπου, εσωτερικού και μετόπισθεν. Έχοντας υψηλή την αίσθηση του καθήκοντος και την έφεση της αυτοθυσίας, εξασφαλίζουν στους τραυματίες ανεκτίμητη νοσηλευτική περιποίηση, πρωτότυπη και πρότυπη ολιστική φροντίδα, δουλεύουν νυχθημερόν δίνοντας ολοκληρωτικά τους εαυτούς τους έτοιμες να μείνουν κοντά στους ασθενείς τους και να πεθάνουν την κάθε στιγμή.

Η προεξάρχουσα των Αδελφών νοσοκόμων ήταν η αεικίνητη και δραστήρια μεγάλη αδελφή του Ε.Ε.Σ. Αθηνά Μεσολωρά. Η Αθηνά Μεσολωρά

καθοδηγούσε, υποδείκνυε και επέβλεπε την επιτυχή διεξαγωγή και πρόοδο του νοσηλευτικού έργου, φροντίζοντας παράλληλα για την εκπαίδευση νέων Αδελφών νοσοκόμων και την αποστολή τους για την κάλυψη των νοσοκομείων.

Στενές αφοσιωμένες συνεργάτιδες της στον κοινό υπεράνθρωπο αγώνα η Δέσποινα Χουρσόγλου σαν βοηθός διευθύνουσα αρχικά στο νοσοκομείο Αμπελοκήπων και η Μαρία Ελευθερίου– Καραϊωσηφίδου στην εκπαίδευση των νέων Αδελφών Νοσοκόμων.

Εικ. 2.5 Τσολιάς συζητά με την Αθηνά Μεσολωρά – 1940

(Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Με την κήρυξη του πολέμου, επιστρατεύονται 2.836 Διπλωματούχες, Εθελόντριες και Βοηθεί Αδελφές Νοσοκόμες του Ε.Ε.Σ. καθώς και άλλες 48 Διπλωματούχες Αδελφές, που ανήκαν σε άλλες σχολές.

Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Διευθύνσεως Νοσοκόμου, οι 2.836 Αδελφές Νοσοκόμες του Ε.Ε.Σ. που επιστρατεύθηκαν με την κήρυξη του πολέμου, άνηκαν στις ακόλουθες κατηγορίες:

Α. Διπλωματούχες Προϊστάμενες και Αδελφές σε Νοσοκομεία των "πρόσω"	70
Διπλωματούχες Προϊστάμενες και Αδελφές σε Νοσοκομεία των μετόπισθεν	33

Μαθήτριες και Τελειόφοιτες	109
Επισκέπτριες Αδελφές	3
B. Εθελόντριες Προϊστάμενες και Αδελφές Νοσοκόμες	65
Εθελόντριες Βοηθοί Νοσοκόμες	1.630
Εθελόντριες Βοηθοί Νοσοκόμες Μακεδονίας και Θράκης	500
Εθελόντριες Βοηθοί Νοσοκόμες λοιπών επαρχιακών περιοχών	400
Γ. Πτυχιούχες Σχολής Μονοετούς Φοιτήσεως	26
Σύνολο Αδελφών Ε.Ε.Σ.	2.836
Δ. Αδελφές Νοσοκόμες άλλων Σχολών :	
Κρατικής Σχολής Επισκεπτριών	26
Διπλωματούχες Αδελφές Σχολής Θεραπευτηρίου "Ευαγγελισμός"	6
Πτυχιούχες Σχολής Θεραπευτηρίου "Ευαγγελισμός"	8
Σχολής Μαιευτηρίου "Μαρίκα Ηλιάδη"	8

Εικ. 2.6 Αδελφές Νοσοκόμοι φωτογραφίζονται στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη το 1940 (Νικόλσιος – Τρομπούκης, 2000).

Οι Αδελφές αυτές, ακόμη και οι "νεοσύλλεκτες" προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε 58 Στρατιωτικά Νοσοκομεία, πολυάριθμους υγειονομικούς σχηματισμούς του στρατεύματος, σε 9 υγειονομικούς συρμούς και στα ορεινά χειρουργεία μετώπου. (Πανταζίδης, 1987)

Στρατιωτικά Νοσοκομεία αναπτύχθηκαν, εκτός από τα Ιωάννινα (το οποίο αποτέλεσε το προωθημένο νοσηλευτικό κέντρο του Ελληνοϊταλικού πολέμου), την Άρτα και το Αγρίνιο, στη Φλώρινα, καθώς επίσης στην Κορυτσά και στους Αγίους Σαράντα, ενώ αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των νοσοκομειακών κλινών σε όλα τα νοσοκομεία της χώρας, και ιδιαίτερα των Ιωαννίνων, Κοζάνης, Λάρισας, Αθηνών, Λουτρακίου, Αιδηψού. Η Προκεχωρημένη Αποθήκη Υγειονομικού Υλικού και το Κέντρο Εφοδιασμού στην Αμφιλοχία και στα Ιωάννινα αντίστοιχα ήταν τα σημεία ανεφοδιασμού των υγειονομικών μονάδων και η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας που συγκροτήθηκε στις 18 Φεβρουαρίου 1941 στο Τακτικό Στρατηγείο Ηπείρου συνέβαλε στον καλύτερο συντονισμό τους. (Νικόλτσιος – Τρουμπούκης, 2000)

Εικ.2.7 Το 424 ΓΣΝΕ στη Θεσσαλονίκη κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940 – 41 (Διαμαντής, 2004).

Εικ 2.8 Ομάδα Διπλωματούχων και Εθελοντριών Αδελφών Νοσοκόμων του Ε.Ε.Σ. στην Κορυτσά, το χειμώνα του 1941 (Πανταζίδης, 1987).

Οι πρώτες ανάγκες ήταν πραγματικά πολύ μεγάλες και οι Αδελφές που εργάζονταν συνεχώς στα νοσοκομεία δεν επαρκούσαν να τις καλύψουν. Έτσι προέκυψε η ανάγκη και η λύση των Εθελοντριών Αδελφών, οι οποίες από τις πρώτες εκκλήσεις είχαν αθρόα προσέλευση. Η εκπαιδευτική προπαρασκευή των νέων Εθελοντριών Αδελφών του Ε.Ε.Σ. και η επιτάχυνση της εκπαίδευσης των νέων διπλωματούχων που επιστρατεύθηκαν κατά την πολεμική περίοδο 1940 – 41 είχε ήδη αρχίσει από το φθινόπωρο του 1939 με την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ήδη φαινόταν ότι ο πόλεμος σύντομα θα εξαπλωνόταν και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Σαν άμεση εθνική προτεραιότητα θεωρήθηκε η ενίσχυση του νοσηλευτικού δυναμικού.

Οι Ελληνίδες προσφέρθηκαν αμέσως να συνδράμουν στις μεγαλειώδεις προσπάθειες των Διπλωματούχων Αδελφών και να βοηθήσουν την πατρίδα που κινδύνευε. Δεν ήταν μόνο ζήτημα προσφοράς προσώπων για να εργαστούν, να βάλουν το μαντήλι της Αδελφής, να δράσουν. Ήταν προπαντός ζήτημα

επάρκειας εκπαιδευτών, αλλά και χρόνου για την εκπαίδευση. Ήταν όλες καλές Ελληνίδες· έπρεπε όμως να γίνουν και καλές αδελφές. Και πρώτα έπρεπε να ξεκινήσει η εκπαίδευση από την Αθήνα.

Την 4^η Νοεμβρίου 1940, άρχισαν τα μαθήματα της προπαιδευτικής τάξεως της Σχολής Νοσοκόμων και Επισκεπτριών Αδελφών του Ε.Ε.Σ. Την παρακολούθησαν 35 μαθήτριες, από τις οποίες οι 14 προέρχονταν από τη Σχολή της Θεσσαλονίκης, της οποίας η λειτουργία διακόπηκε λόγω του πολέμου.

Στις 2 Δεκεμβρίου, άρχισαν τα μαθήματα βοηθών Εθελοντών Ερυθρού Σταυρού με 225 μαθήτριες. Στη συνέχεια και μέχρι της Γερμανικής εισβολής εκπαιδεύτηκαν και δύο άλλες σειρές με 245 μαθήτριες και άρχισε και τέταρτη, της οποίας η εκπαίδευση δεν πρόφθασε να συμπληρωθεί. Εξάλλου, εκπαιδεύτηκαν 132 εθελόντριες αδελφές του Κυανού Σταυρού (Δημοτικού Νοσοκομείου) και 63 εθελόντριες οικονόμοι.

Στις επαρχίες οργανώθηκαν πολυάριθμα κέντρα εκπαιδευσεως, τα οποία απέδωσαν συνολικά άλλες 374 ακόμη εθελόντριες.

Κατά το διάστημα του πολέμου εκπαιδεύτηκαν συνολικά 1254 Αδελφές και έτσι μέχρι τον Απρίλιο του 1941 ο μαζικός αριθμός διπλωματούχων και εθελοντριών που βρίσκονταν σε δράση στα στρατιωτικά νοσοκομεία έφθασε σχεδόν τις τρεις χιλιάδες πεντακόσιες. Στον αριθμό αυτό, δεν περιλαμβάνονται και οι πρακτικές αδελφές, για τις οποίες δεν διατίθενται ακριβή στοιχεία. (Ελευθερίου, 1991)

Ψυχή και κινητήρια δύναμη της ευρύτατης αυτής εκπαιδευτικής προσπάθειας, υπήρξε και πάλι η Αθηνά Μεσολωρά, η οποία είχε εκλεγεί και μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής Εθνικής Άμυνας, υπό την προεδρία του ανώτατου γενικού αρχίατρου Επαμεινώνδα Γκινάκα, που ήταν Διευθυντής της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Στρατιωτικών. Η Αθηνά Μεσολωρά επίσης είχε καταρτίσει και το σχέδιο οργανώσεως υγειονομικού σε έκτακτη ανάγκη κι επιστράτευσης του πολιτικού νοσηλευτικού δυναμικού της χώρας, που είχε άμεσα υιοθετηθεί από την Επιτροπή αυτή.

Δύο άλλες θαυμάσιες Ελληνίδες κι εξαιρετες παλαίμαχες Επιθεωρήτριες Εθελόντριες Αδελφές του Ε.Ε.Σ., η Βιργινία Ζάννα και η Αριστέα Παπαδάτου είχαν αναλάβει με επιμέλεια και αφοσίωση την παρακολούθηση και εποπτεία του δύσκολου και υπεύθυνου έργου των νοσηλευτριών του Ε.Ε.Σ., που υπηρετούσαν στους στρατιωτικούς υγειονομικούς σχηματισμούς Φλώρινας, Καστοριάς και Αμύνταιου.

Οι Αδελφές νοσοκόμες του Στρατού, κατανεμηθήκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε οι νεότερες νοσηλεύτριες και οι εθελόντριες που δεν είχαν τεχνική μόρφωση και νοσηλευτική εμπειρία, να είναι υπό την άμεση παρακολούθηση και καθοδήγηση των Διπλωματούχων Αδελφών του Ε.Ε.Σ.

Για την οργάνωση των στρατιωτικών νοσοκομείων και την αδιάλειπτη προσφορά των αδελφών πληροφορούμαστε και από τις Αναμνήσεις του σπουδαίου γιατρού Μαρίνου Γερουλάνου: "Ιδιαιτέρως τονίζω την αρτίαν εγκατάστασιν των προσκαίρων στρατιωτικών νοσοκομείων. Υλικόν υπήρχεν άφθονον ή διετίθεντο τα απαιτούμενα χρηματικά ποσά αμέσως διά την κάλυψιν πάσας ανάγκης. Χάρις εις την ικανότητα των διευθυντών επετύγχανεν να προκαλούν δωρεάς διά των οποίων καθίστατο δυνατή η απόκτησις αξιολόγων εγκαταστάσεων και υλικού. Η υψηλής στάθμης νοσηλεία, η καθαριότης, η τάξις, η τελεία λειτουργία τούτων οφείλεται κατά μέγιστον μέρος και εις τας προϊσταμένας και αδελφάς νοσοκόμους του Ε.Ε.Σ." (Γερουλάνος, 1996)

Εικ. 2.9 Η Αδελφή του Ε.Ε.Σ. μοιραζόταν με τους λεοντόκαρδους υπερασπιστές της ελευθερίας, στη γραμμή των "πρόσω" τις κακουχίες και την αγωνία. (Πανταζίδης, 1987)

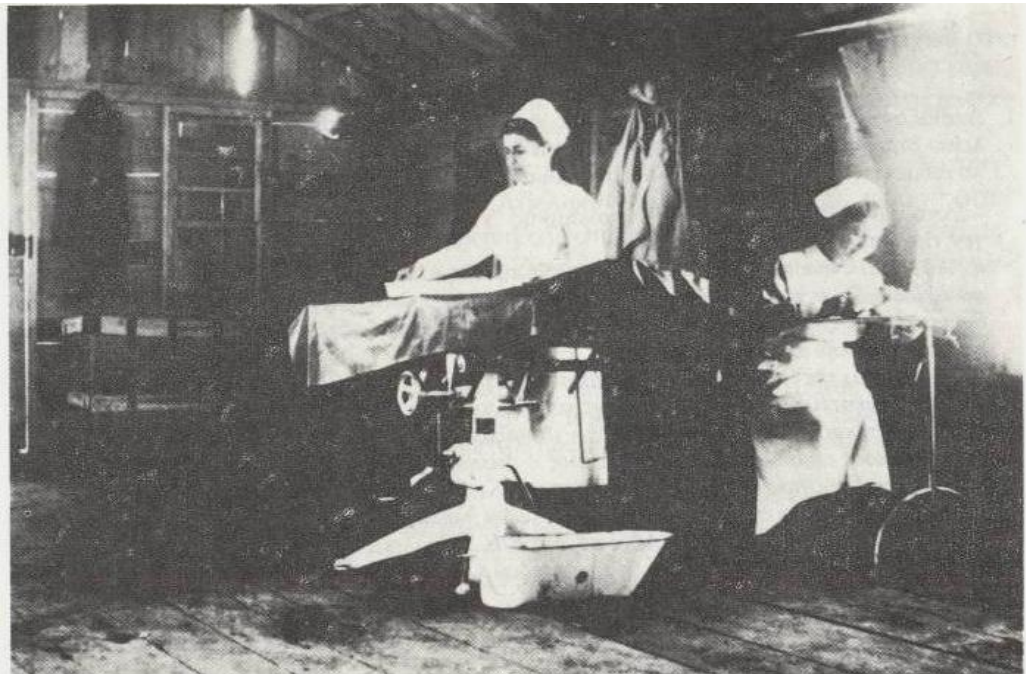

Εικ. 2.10 Οι Αδελφές Νοσοκόμες με την καθοδήγηση της Αθηνάς Μεσολωρά και τους Έλληνες φαντάρους προωθούνται στο Μέτωπο. (Πανταζίδης, 1987).

Στα δύσβατα βουνά της Βορείου Ηπείρου, μέσα στην ανελέητη και φοβερή ατμόσφαιρα του πολέμου, κάτω από αντίξοες κλιματολογικές συνθήκες, δίπλα στους πληγωμένους ηρωικούς τραυματίες και αρρώστους, προέβαλε ήρεμη και καλοσυνάτη η μορφή της Αδελφής. Στους προκεχωρημένους σταθμούς επιδέσεως, στα ορεινά χειρουργεία, στην πρώτη γραμμή του πυρός, οι υγειονομικοί μαζί με τις αδελφές περισυνέλλεγαν, επιδένανε, χειρουργούσαν και διακόμιζαν τους τραυματίες κάτω από ομοβροντία πυρών και σκληρές εδαφικές συνθήκες.

Παρά τις πολλαπλές δυσχέρειες που αφορούσαν στα παλιά και άχρηστα πολλές φορές οχήματα, στα μεγάλης ηλικίας και άρρωστα ζώα μεταφοράς υγειονομικού υλικού, στα ακατάλληλα υποδήματα και στην ένδεια μάλλινου ρουχισμού, στην ελαττωματική ύδρευση και στις μεγάλες αποστάσεις μεταξύ των σταθμών επιδέσεως και χειρουργείων διακομιδής και νοσηλείας, οι αδελφές σφράγισαν την αδιάλειπτη προσφορά τους με την απαραίτητη και καθοριστική

παρουσία τους, ενισχύοντας την Υγειονομική Υπηρεσία να λειτουργήσει ικανοποιητικά.

Εικ. 2.11 Στο πρόχειρο Νοσοκομείο του μετώπου στη Γράνη της Β. Ηπείρου, οι Αδελφές του Ε.Ε.Σ. επιβεβαιώνουν την ανεκτίμητη αξία της νοσηλευτικής προσφοράς τους. (Πανταζίδης, 1987)

Το μεγαλύτερο, αλλά διαχρονικό πρόβλημα που αιφνιδίασε τις τότε αδελφές και τους γιατρούς ήταν το πρόβλημα των κρυοπαγημάτων, για την αντιμετώπιση του οποίου και στο μέτωπο και στα μετόπισθεν νοσοκομεία κατεβλήθησαν υπεράνθρωπες προσπάθειες. (Διαμαντής, 2004). Οι μαρτυρίες της εποχής μας πληροφορούν χαρακτηριστικά για τη μάστιγα των κρυοπαγημάτων: "Κάθε μέρα στο «αναρρωτήριο» γινότανε σωστή παρέλαση των κρυοπαγημένων. Τα πόδια τους ήτανε πρησμένα, με ένα κόκκινο χρώμα, που αργότερα μελάνιαζε και γινότανε μαύρο, σαν η γάγγραινα προχωρούσε. Μεγάλες φουσκάλες με μαυριδερό, θολό υγρό, ήτανε στις πατούσες και στα δάκτυλα κι έβλεπες ολάκαιρες πέτσες να κρέμουνται, σαν κουρέλια, καθώς είχανε σπάσει και κάτωθι τους η κόκκινη σάρκα να στάζει αίμα. Όλοι τους είχανε αφόρητους πόνους και νομίζανε πως τους τρυπούσαν το πέλμα με

ξιφολόγχη και περπατούσανε αργά –αργά, με κάποιο αυτοματισμό, σαν με ξένα πόδια, καθώς δεν είχανε το αίσθημα που πατούσανε. Ήτανε πολύ θλιβερό εκείνο το θέαμα των κρυοπαγημένων, που κάθε πρωί περιμένανε να εξεταστούνε, με το τελείως χαμένο ηθικό τους, σαν νάτανε αυτοί ένοχοι για την κατάστασή τους. Κάθε φορά που τους ρωτούσες κι έδειχνες κάποια δυσπιστία για τα υποκειμενικά τους ενοχλήματα, που πολλές φορές, δεν ήτανε ανάλογα με ό, τι έβλεπες από την εξέταση, οι κρυοπαγημένοι ξεσπούσαν σ' ένα κλάμα σπαραχτικό. Η αιμορραγία, που άρχισε με τα κρυοπαγήματα, πήρε γρήγορα τεράστιες διαστάσεις... Έτσι τώρα στέλναμε κάτω μονάχα τους κάπως προχωρημένους και τους άλλους τους γυρίζαμε στη θέση τους, ή τους κρατούσαμε στο αναρρωτήριο, σε απόλυτη ακινησία και τους κάναμε εντριβές στα πόδια τους με καμφορόλαδο, πούχαμε γεμίσει ολόκληρες μπουκάλες, απ' τις αμπούλες που βρήκαμε στο Βινάν. Και τα δικά μου πόδια είχαν εδώ χειροτερέψει. Οι πόνοι ήτανε τρομεροί, ιδιαίτερα τη νύχτα, που ζεσταίνονταν. Τότε τραβιόμουνα μακρυνά απ' τη φωτιά και τάβγαζα έξω από τις κουβέρτες, για να ησύχαζα κάπως." (Χατζηπατέρας - Φαφαλιού, 1993)

Εικ.2.12 Τα κρυοπαγήματα αποτελούν το κυριότερο πρόβλημα Ελλήνων του 1940. (Διαμαντής, 2004)

Εικ. 2.13 Παγόπληκτοι στο μέτωπο της Ηπείρου (Διαμαντής, 2004).

Οι Αδελφές νοσοκόμες, πάντοτε παρούσες και πρόθυμες δίπλα στους Έλληνες φαντάρους που μάχονται για την ελευθερία της πατρίδας, προσέφεραν τα πάντα, δίνοντας κυριολεκτικά ολόκληρο τον εαυτό τους.

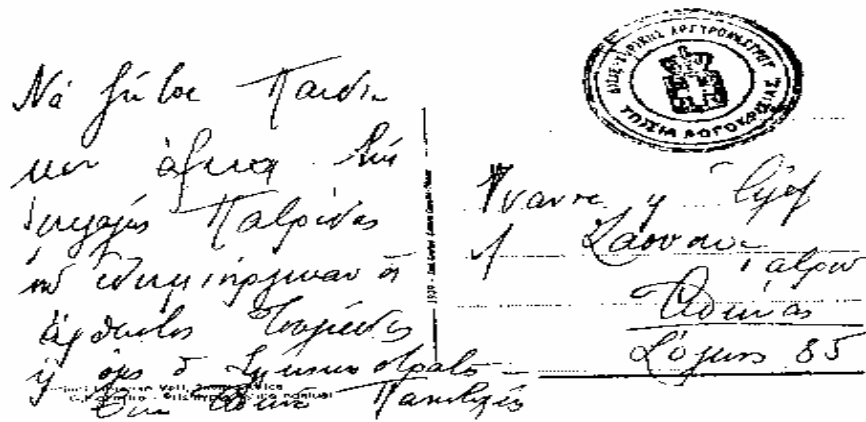
Εικ. 2.14 Στοργική νοσηλεία και περιποίηση τραυματία από Αδελφή του Ε.Ε.Σ. στο πρόχειρο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Καλπακίου το χειμώνα του 1941 (Πανταζίδης, 1987)

Έχοντας πάντα για παράδειγμα την ακούραστη Αθηνά Μεσολωρά, συνεχίζουν απτόητες το μεγάλο, δύσκολο και ηρωικό τους καθήκον.

Η Αθηνά Μεσολωρά πολλές φορές αφήνει το Νοσοκομείο των Αθηνών στα χέρια της εμπειρότατης Δέσποινας Χουρσόγλου και πραγματοποιεί παρακινδυνευμένες επισκέψεις στα στρατιωτικά νοσοκομεία, στα ορεινά χειρουργεία του μετώπου, παρηγορώντας, ενισχύοντας τις Αδελφές και τους ήρωες τραυματίες. Για την αδιάλειπτη δράση της διαβάζουμε το ακόλουθο σχόλιο από μαρτυρίες της εποχής: "Στα Γιάννενα έβλεπε κανείς παντού την ηρωική μορφή της προϊσταμένης αδελφής Αθηνάς Μεσολωρά με τον μπλε μάλλινο επενδύτη και το Σταυρό του Χριστού στο στήθος της. Έτρεχε στα νοσοκομεία, στην πρώτη γραμμή πάνω στα ορεινά χειρουργεία, έσκυβε πάνω στους τραυματίες στο Αργυρόκαστρο. Δεν ήξερε τι θα πη κούρασι κι ο ύπνος δεν βάραινε ποτέ τα βλέφαρά της." (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 1993)

Εικ. 2.15 Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο των Ιωαννίνων όπου βρήκαν τραγικό θάνατο οι Αδελφές Νοσοκόμες το 1941. (Διαμαντής, 2004)

Εικ. 2.16 Καρτ ποστάλ Αργυροκάστρου, γραμμένη από τη νοσοκόμα Αθηνά Μεσολωρά (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 1993)

Εικ. 2.17 Οι Αδελφές Νοσοκόμες περιποιούνται τους τραυματίες σε Νοσοκομείο στη Βόρειο Ήπειρο. (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Εικ. 2.18 Τραυματίες σε Στρατιωτικό Νοσοκομείο (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Εικ. 2.19 Θάλαμος Νοσοκομείου με τραυματίες, 1940 (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Εικ.2.20 Σκηνές που χρησιμοποιούνταν ως Υγειονομικές Μονάδες κοντά στο Υγειονομικό Μέτωπο. (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Απειράριθμα και επανειλημμένα τα συγχαρητήρια, οι εξαιρετικά επαινετικές διαταγές κι εύφημες μνείες των Στρατιωτικών Αρχών και μονάδων, παρέχουν αδιάψευστη μαρτυρία της τεράστιας και ανεκτίμητης προσφοράς των Διπλωματούχων και εθελοντριών Αδελφών Νοσοκόμων στο μαχόμενο Έθνος, κατά τον πόλεμο 1940 – 41. Και αυτή η μεγάλη προσφορά των Αδελφών γίνεται αντιληπτή ανά τον κόσμο και κατοχυρώνεται πέρα από τα ελληνικά όρια, όπως μεταφέρει Αμερικανίδα πολεμική ανταποκριτής για εφημερίδα της εποχής : "ΑΘΗΝΑΙ. 1 Ιανουαρίου. Υπό Betty Wason. Εφ' όσον οι Έλληνες στρατιώται ρίπτονται είς τάς μάχας με τα όπλα και τας λόγχας των, ίνα κρατήσουν την Ελλάδα ελευθέραν εξ επιδρομών, αι νοσοκόμοι εκτελούν έργον το οποίον είναι ίσον είς θάρρος και είς αυταπάρνησιν προς το του στρατού. Απτόητοι πρό των αντιξώων καιρικών συνθηκών, συνεχίζουν το έργο της παροχής πάσης δυνατής νοσηλείας προς τους τραυματίας και τους ασθενείς. Τα νοσοκομεία των απαρτίζονται εκ σκηνών επί των χιόνων, συνήθως δε εντός ήχου βολής τηλεβόλου.

Τα πρόχειρα ταύτα νοσοκομεία ακολουθούν παντού τον στρατόν. Αι σκηναί διπλώνονται και μεταφέρονται διά φορτηγών αυτοκινήτων, πολλάκις δε υπό ημιόνων, εφ' όσον ο στρατός προελαύνει. Οσάκις δε απαιτείται μετακίνησις, χειρουργικά εργαλεία, εναποθηκευμένη θερμότης, φορηταί θερμάστραι, και διπλωνόμενα κρεβάτια, καρέκλαι και τράπεζαι φορτώνονται αμέσως. Κατόπιν αι νοσοκόμοι παραλαμβάνουν τάς ιδικάς των αποσκευάς. Συνήθως δε οσάκις πρόκειται να διαβούν ποταμούς ων αι γέφυραι έχουν καταστραφή, τα νοσοκομειακά είδη μεταφέρονται εις την αντίπεραν όχθην διά σχοινίων και τροχών, ενώ οι ιατροί και αι νοσοκόμοι διέρχονται τον ποταμόν έφιπποι, ή πεζή." (Ατλαντίς, 1941)

Εικ.2.21 Ιανουάριος 1941. Ελληνίδες Νοσοκόμες οδηγούν τραυματία σε προκεχωρημένο νοσοκομειακό σταθμό. (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 1993)

Και όλη αυτή η προσφορά και η βοήθεια των αδελφών έφτανε και πολλές φορές ξεπερνούσε τα όρια της αυτοθυσίας. Αμέτρητες φορές οι Αδελφές Νοσοκόμες, παρά τις διαταγές των συνεργατών τους στρατιωτικών γιατρών που βρίσκονταν μαζί τους, ριψοκινδύνευσαν την ίδια τους τη ζωή, αψήφησαν τους βομβαρδισμούς των εχθρικών αεροπλάνων πάνω από τα κεφάλια τους, προκειμένου να μείνουν δίπλα στους τραυματίες τους, απόλυτα πιστές στο καθήκον. Δεν ήταν λίγες οι φορές όμως που εκεί δίπλα στους ήρωες ασθενείς

τους, "έπεσαν"· πέρασαν αθόρυβα όπως εργάστηκαν στη σφαίρα της αιωνιότητας, σφραγίζοντας το έργο τους με την ίδια τους τη ζωή.

Από εκθέσεις στρατιωτικών γιατρών, μαθαίνουμε επιγραμματικά για τις φροντίδες και τις ηρωικές στιγμές τους :

- i. Από την έκθεση του διευθυντή του Σ1 Στρατιωτικού Νοσοκομείου Διακομιδής, αρχίατρου Ιωάννου Φραγκούλη: "... Εις την καλήν λειτουργίαν του Νοσοκομείου συνέβαλε τα μέγιστα το Σώμα των Εθελοντριών Νοσοκόμων του Ε.Ε.Σ., το οποίον υπό την Προεδρίαν πεπειραμένων μονίμων αδελφών του Ε.Ε.Σ. υπερέβαλεν εαυτό εις αυταπάρνησιν και ακάματον εργατικότητα, αλλά και μειλιχίότητα εις την περίθαλψην των τραυματιών και των ασθενών εν γένει του μετώπου του Βορείου Συγκροτήματος, το οποίον εξυπηρετεί το Σ1 Νοσοκομείον..."
- ii. Από την έκθεση του διευθυντή του Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αγρινίου, γενικού αρχίατρου, Φιλαρέτου Βαλταδώρου, μαθαίνουμε ότι: "... Η αυτοθυσία, όμως, η επιδειχθείσα υπό των μονίμων αδελφών του Ερυθρού Σταυρού, υπερέβη πάσαν προσδοκίαν. Μετά συγκινήσεως αναμιμνήσκομαι εξαιρετικών περιστατικών αυτοθυσίας Αδελφών παραμενουσών παρά την κλίνην του τραυματίου κατά τους σφοδρούς δι' αεροπλάνων βομβαρδισμούς, παρ'όλας τας προτροπάς όπως προσφύγωσιν εις τα καταφύγια..."
- iii. Στην έκθεση του Διευθυντή της Υγειονομικής Στρατιάς Τμήματος Ηπείρου, γενικού αρχίατρου Επαμεινώνδα Γκινάκα υπογραμμίζεται ότι: "... Αδελφάι Νοσοκόμοι προήρχοντο κατά το πλείστον εκ του Σώματος Αδελφών Νοσοκόμων Ερυθρού Σταυρού, τοποθετήσαι εις την ζώνην των πρόσω τη επιμόνω αιτήσει των, με εξαιρετικήν απόδοσιν και υποδειγματικήν ψυχικήν αντοχήν...Αι δυσχέρειαι της Υγειονομικής Υπηρεσίας κατέστησαν έτι μεγαλύτεραι με τον βομβαρδισμόν και την αχρήστευσιν του 2^{ου} Στρατιωτικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων (Κεντρικού), διότι μεταξύ του προσωπικού και των νοσηλευομένων υπήρξαν

πεντήκοντα περίπου νεκροί και τραυματίαι, στους οποίους συμπεριλαμβάνετο νεκρός ο Διευθυντής του Νοσοκομείου Γενικός Αρχίατρος Μαρκάκης Γεώργιος, ο Έφεδρος Αρχίατρος Χειρουργός Κοντιάδης Καθηγητής του Πανεπιστημίου, η Διευθύνουσα Αδελφή των Αδελφών Νοσοκόμων του Ε.Ε.Σ. Παρασκευοπούλου, η Διπλωματούχος Προϊσταμένη Αδελφή του Ε.Ε.Σ. Γιουλούντα, αι Εθελόντριαι Αδελφαί του Ε.Ε.Σ. Κυριακού, Μητροπούλου, Καλογερίδου και άλλες, ως και η Εθελόντρια των Γυναικών Οικονόμων του Ε.Ε.Σ. Τσάλη..." (Πανταζίδης, 1987)

στ) Ο Ερυθρός Σταυρός ανεφοδίαζε συνεχώς τα Στρατιωτικά Νοσοκομεία με υγειονομικό υλικό, το οποίο προερχόταν από τα αποθέματά του και ενίσχυε το ειδικευμένο προσωπικό της Υγειονομικής αποθήκης του, για την ταχύτερη και πιο άνετη διακίνηση των νοσοκομειακών υλικών, που προορίζονται για τα Κινητά Χειρουργεία και Μόνιμα Νοσοκομεία καθώς και για τα Στρατιωτικά Νοσοκομεία του μετώπου και τα μετόπισθεν.

Εκτός από μεγάλες ποσότητες ποικίλων νοσοκομειακών ειδών ο Ε.Ε.Σ., δαπάνησε κατά τη διάρκεια του πολέμου για τον εφοδιασμό του υγειονομικού και για τις ανάγκες των στρατιωτικών νοσοκομείων 11.740.293 δραχμές.

ζ) Κατάρτισε στο χώρο του Σταθμού Πρώτων Βοηθειών της Αθήνας, μικρό **Πρόχειρο Νοσοκομείο**, για την άμεση αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών. Ακόμα, ιδρύει ειδική " **Μονάδα διατηρημένου αίματος** " στην Υπηρεσία Αιμοδοσίας της Αθήνας για τις ανάγκες των στρατιωτών και για τις μεταγγίσεις αίματος στα αμέτρητα χειρουργικά περιστατικά.

Το Πρόχειρο Νοσοκομείο 40 κλινών συνέβαλε ουσιαστικά στην αντιμετώπιση των επειγουσών καταστάσεων. Η λειτουργία του επαναλήφθηκε και στη δύσκολη περίοδο της Κατοχής και παρέσχε άριστη νοσηλευτική περίθαλψη σε σημαντικό αριθμό ασθενών.

Ζωτικής και ανυπολόγιστης σημασίας η βοήθεια που προσέφερε η **Μονάδα διατηρημένου Αίματος**. Η πρωτοβουλία της κίνησης αυτής άνηκε στο

χειρουργό Μαθιό Μακκά. Οι φύσιγγες του διατηρημένου αίματος μεταφέρονταν αεροπορικώς συνήθως με κατάλληλα φορητά ψυγεία στα Χειρουργεία μετώπου και στα στρατιωτικά Νοσοκομεία. Για τη διευκόλυνση κι εξασφάλιση της γρηγορότερης μεταφοράς, συγκροτήθηκαν τότε ειδικά Κέντρα διανομής φυσίγγων στη Θεσσαλονίκη, τα Ιωάννινα, τη Λάρισα, το Αγρίνιο και την Κορυτσά. Από τις 1.052 περίπου μεταγγίσεις που έγιναν τότε σε Στρατιωτικά Νοσοκομεία και σε Χειρουργεία Μετώπου, οι 694 είχαν πραγματοποιηθεί με διατηρημένο αίμα.

η) Ο ΕΕΣ επίσης οργάνωσε πολυμελές και πολυδύναμο "**Τμήμα Ψυχαγωγίας του Στρατιώτου**", με άλλες επιτροπές στον Πειραιά και στις άλλες επαρχιακές πόλεις, για τον εφοδιασμό των Στρατιωτικών Νοσοκομείων με γραμμόφωνα και ραδιόφωνα, την ψυχαγωγία των στρατιωτών με θεατρικά έργα και τραγούδια. Επίσης διένειμε σε αυτούς δέματα, γλυκίσματα, επιτραπέζια παιχνίδια. Το κυριότερο έργο του ήταν η στοργική και ακάματη εξυπηρέτησή τους στην επικοινωνία με τα δικά τους πρόσωπα και η προσπάθεια αντιμετώπισης των προσωπικών τους προβλημάτων.

Το ειδικό "**Τμήμα Ψυχαγωγίας του Στρατιώτου**" ήταν υπό την προστασία της πριγκίπισσας Αικατερίνης και είχε ως αποστολή την ηθική τόνωση και ενίσχυση των τραυματιών του μετώπου.

Με την ενίσχυση των Ελληνίδων κυριών και δεσποινίδων, διατέθηκαν ρούχα και υποδήματα αξίας 6.111.076 δραχμών, αναπηρικές πολυθρόνες και βακτηρίες αξίας 745.323 δραχμών, διάφορα άλλα είδη αξίας 989.979 δραχμών. Παράλληλα, εξυπηρετούνταν οι τραυματίες και οι άρρωστοι στην επικοινωνία τους με τους οικείους τους, συγγενείς και φίλους τους, και η διευθέτηση των προσωπικών τους ζητημάτων. (Πανταζίδης, 1987)

Παρόλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τα πολλαπλά τους καθήκοντα και τον καθημερινό φόρτο εργασίας, τις περισσότερες φορές οι Αδελφές Νοσοκόμες εξυπηρετούσαν τους τραυματίες και τους ασθενείς των στρατιωτικών νοσοκομείων του μετώπου, στην επικοινωνία με τους οικείους

τους. Στις ελάχιστες ώρες ανάπαυλας, ή στη μεσημβρινή τους ανάπαυση, ξέκλεβαν λίγο από τον πολύτιμο χρόνο τους κι έγραφαν τα γράμματα των συγγενών των στρατιωτών.

Πρωταρχικό μέλημά τους ήταν κατά τη διάρκεια της νοσηλείας, (και σε πολλές άλλες ώρες βέβαια), η ολιστική θεώρηση των ασθενών τους, ικανοποιώντας έτσι όλες τους τις ανάγκες, όχι μόνο τις σωματικές, και διευθετώντας με την απαλή παρουσία τους τα προσωπικά ζητήματα που τους απασχολούσαν, όπως αυτό επιβεβαιώνεται και από αληθινά περιστατικά της εποχής. (Ηρώων Γη, 1950)

Θ) Ο ΕΕΣ ίδρυσε μέσω του λαμπρού τμήματος της Θεσσαλονίκης, στα σημεία του μετώπου και των μετόπισθεν που σημειώθηκε η μεγαλύτερη συγκέντρωση, συρροή και διακομιδή τραυματιών και ασθενών στρατιωτών, πρότυπους Σταθμούς ψυχαγωγίας και περίθαλψής τους, τις "**Γωνιές του Τραυματίου**", που παρέχουν με την πηγαία στοργή των αεικίνητων κι ακούραστων Εθελοντριών Αδελφών Νοσοκόμων, πολύτιμη περίθαλψη και περιποίηση στους τραυματίες που πρέπει έγκαιρα να διακομιστούν. (Εικόνα 2.21)

Εικ.2.22 «Γωνιά του Τραυματίου» του Ε.Ε.Σ. στη Δυτική Μακεδονία. Διακρίνονται ο τότε πρόεδρος του τμήματος Θεσσαλονίκης, Κ. Ζάννας και οι εξαιρετες προϊστάμενες Βιργινία Ζάννα, Όλγα Φικιώρη και Ειρήνη Χατζηλαζάρου(Πανταζίδης, 1987)

Εικ. 2.23 Γωνιά του τραυματίου.

Διακρίνεται η ακαπόννητη προϊσταμένη Έλλη Αδοσίδου.

Οι "**Γωνιές του Τραυματίου**" έγιναν όπως ήδη λέχθηκε πράξη χάρη στην πρωτοβουλία του επίλεκτου τμήματος Ε.Ε.Σ. Θεσσαλονίκης και υλοποιήθηκαν από τις ενεργητικές και άοκνες Εθελόντριες Αδελφές Νοσοκόμες και από ευγενικές φίλες κυρίες του τμήματος αυτού. Τη γενική ευθύνη της οργάνωσης κι εποπτείας των σταθμών αυτών, είχε μια λαμπρή Ελληνίδα κι ερυθροσταυρίτισσα της Θεσσαλονίκης, η Έλλη Αδοσίδου (Εικόνα 2.22) με άμεση συνεργάτιδα την Ειρήνη Χατζηλαζάρου. Οι "**Γωνιές του τραυματίου**" αποδείχτηκαν αρκετά χρήσιμες, αφού χάρη στην αμείωτη φροντίδα των Αδελφών, γινόταν στοργική περιποίηση σε μεγάλο αριθμό διακομιζομένων ασθενών και τραυματιών.

Οι ακούραστες αδελφές προσέφεραν ζεστά ροφήματα, γλυκίσματα, κονσέρβες και κάθε δυνατή εξυπηρέτηση και περίθαλψη. Η διακομιδή των στρατιωτών αυτών γινόταν για λόγους ασφαλείας τη νύχτα, κάτω από δριμύτατο ψύχος.

Οι Σταθμοί αυτοί βομβαρδίζονταν συχνά από τα εχθρικά αεροπλάνα. Μάλιστα σε ένας από τους βομβαρδισμούς αυτούς στη θέση Νικολάρα της

Δυτικής Μακεδονίας, στις 27 Μαρτίου 1941, τραυματίστηκε σοβαρά και ο Αμερικανός αρχαιολόγος Rodney Young, που υπηρετούσε εθελοντικά στον Ε.Ε.Σ. και σώθηκε σε επείγουσα εγχείρηση στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο της Κορυτσάς.

ι) Καταλήγοντας, ο ΕΕΣ προσέφερε επιπλέον την αναγκαία χρηματική και υλική ενίσχυσή του στα Επαρχιακά Τμήματά του, που βρίσκονται δίπλα στις πολεμικές επιχειρήσεις. Σκοπός του ήταν προκειμένου να εξασφαλίσουν με τη σειρά τους τα απαραίτητα υλικά εφόδια στους τραυματίες του μετώπου και τους πολεμοπαθείς κατοίκους των περιφερειών τους από τους εχθρικούς βομβαρδισμούς. (Πανταζίδης, 1987)

Η προσφορά της Ελληνικής Πολιτείας στο Υγειονομικό Σώμα του Στρατού Ξηράς είναι και η δημιουργία των **Υγειονομικών Συρμών**. Μια από τις πολλές άλλες ευθύνες που ανέλαβαν με θάρρος οι αδελφές νοσοκόμοι ήταν και οι Υγειονομικοί Συρμοί.

Ένας Υγειονομικός Συρμός αποτελείτο από 20 φορτηγά βαγόνια, στα οποία χωρούσαν συνολικά 190 τραυματίες. Τα βαγόνια αυτά δεν διέθεταν παράθυρα, ούτε ανέσεις, και δεν είχαν παρά μια μοναδική πόρτα, από την οποία γινόταν και ο αερισμός τους. Παρόλα αυτά, η πόρτα αυτή δεν έπρεπε να ανοίγεται λόγω της επιβεβλημένης συσκότισης και των χαμηλών θερμοκρασιών. Ο Συρμός ταξίδευε μόνο τη νύχτα, ενώ παράλληλα η ατμόσφαιρα, από τις πληγές των τραυματισμένων και τις γάγγραινες, ήταν αποπνικτική.

Τα βαγόνια δεν επικοινωνούσαν με εσωτερικές πόρτες. Κάθε φορά που συνέβαινε κάτι σοβαρό σε έναν τραυματία που βρισκόταν για παράδειγμα στο εικοστό βαγόνι, η αδελφή έπρεπε να σταματήσει το τρένο και, παρά τις δυσμενείς κλιματολογικές συνθήκες, να κατέβει και να τρέξει στο πρώτο βαγόνι, στο οποίο βρισκόταν ο γιατρός, προκειμένου να τον ειδοποιήσει. Η συνηθισμένη διαδρομή των Υγειονομικών Συρμών ήταν Θεσσαλονίκη-Φλώρινα και κάποτε Αλεξανδρούπολη.

Για τους υγειονομικούς συρμούς πληροφορούμαστε από προσωπική μαρτυρία της εποχής: «...Όταν ξεκίνησε ο Αλβανικός Πόλεμος, το Ελληνικό Υγειονομικό Σώμα αποφάσισε να οργανώσει Υγειονομικούς Συρμούς. Πόσο λίγο μυαλό πρέπει να διέθεταν οι επί κεφαλής του Υγειονομικού Σώματος, για να επιλέξουν βαγόνια-ψυγεία για να δημιουργήσουν θαλάμους τραυματιών. Όταν έστησαν τα ράντσα και τοποθέτησαν ένα υποτυπώδες καλοριφέρ, προέκυψε ένα τεράστιο πρόβλημα. Τα βαγόνια δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους! Χρειαζότανε λοιπόν 31 νοσοκόμοι για τα 31 βαγόνια. Επιπλέον, αν παρουσιαζότανε, και παρουσιαζότανε συχνά, η ανάγκη παρουσίας γιατρού σε κάποιο βαγόνι, έπρεπε να σταματάει ο συρμός μες στο σκοτάδι, και με τη βροχή ή το χιόνι να ψάχνει ο γιατρός το βαγόνι, παραπατώντας πάνω στα χαλίκια. Η ειδοποίηση γινότανε με κάτι εσωτερικά τηλέφωνα που έμοιαζαν με παιδικά παιχνίδια. Καμιά φορά, ώσπου να φθάσει ο γιατρός, ο τραυματίας είχε πεθάνει!

Όταν το Αγγλικό Εκστρατευτικό Σώμα αποφάσισε να οργανώσει δύο υγειονομικούς συρμούς, κατέβηκαν δυο Άγγλοι αξιωματικοί του Σώματος στον Άγιο Ιωάννη Ρέντη, βρήκαν βαγόνια που επικοινωνούσαν μεταξύ τους, τα μετέτρεψαν σε θαλάμους που θαρρούσες πως ήταν σε νοσοκομείο και αντί των 31 νοσοκόμων, χώρια γιατρούς, νοσοκόμες, μαγείρους, βοηθητικό προσωπικό, οι Άγγλοι έκαναν τη δουλειά μόνο με 9 στο σύνολο!» (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 1993).

Και στους υγειονομικούς συρμούς συντελέστηκαν πράξεις αυτοθυσίας και ηρωισμού, από μέρους των Ελληνίδων Αδελφών, όπως διαπιστώνεται και από την παρακάτω μαρτυρία: «... Συγκεκριμένα σας αναφέρω τον 7^ο Υγ. Συρμόν. Αυτός ονομάστηκε «ένδοξος». Μετάφερε σ' όλο το διάστημα των επιχειρήσεων 7000 τραυματίες, χωρία να συμβή κανένας θάνατος κατά την μεταφορά.

Στο τελευταίο του και ηρωικό ταξίδι του μετέφερε 431 αντί για 190 παιδιά μας πληγωμένα βαριά. Ξεκίνησε από τη Φλώρινα για την Αθήνα στις 8 Απριλίου. (Λίγο πριν από τη Βέροια στη Σκύδρα αποκλείστηκε, γιατί τον

πρόλαβε η διάσπασις του Σερβικού μετώπου και όλα τα κατοπινά γεγονότα που μας ωδήγησαν στη σκλαβιά).

Το ανεξάντλητο όμως θάρρος των αδελφών έσωσε και εδώ ακόμη μια φορά την κρίσιμη κατάσταση. Γιατί ενώ η Προϊσταμένη Αδελφή ήξερε το μεσημέρι που ξεκινούσαν από την Φλώρινα ότι μετά 2 ώρες θα είχαν ανατιναχθή όλες οι γέφυρες από τις οποίες επρόκειτο να περάσουν και ότι ολόκληρη η πόλις της Φλωρίνης θα εκκενώνονταν, εν τούτοις διατηρώντας την ψυχραιμία της κατετόπισε και έδωσε κουράγιο στις αδελφές να σταθούν ακλόνητες στο καθήκον τους.

Ενώ οι γέφυρες ανατινάζονταν, ο 7^{ος} Υγ. Συρμός, ως εκ θαύματος, έφθασε στη Σκύδρα. Κανείς έως τότε, εκτός από τις αδελφές, δεν ήξερε πως το Σερβικό μέτωπο είχε σπάσει. Ο ερχομός όμως του Συρμού συνέπεσε με την άφιξη του Σερβικού τραίνου που φεύγοντας την οργή του κατακτητή πρόφθασε και έφυγε για το Μοναστήρι, φέρνοντας μαζί του τις Σερβικές Αρχές και τον Πατριάρχη τους. Έτσι μαθεύτηκε η τραγική αλήθεια. Απίστευτη έφτασε στα αυτιά των τραυματιών. Το γκρέμισμα έσπασε τα φτερά του και σε μια στιγμή πανικός σκέπασε τα πάντα. Το τρένο, ασφυκτικά γεμάτο, άρχισε ν' αδειάζει. Όσοι μπορούσαν να περπατήσουν ή ακόμα να συρθούν έπρεπε να φύγουν. Να σωθούν όπως-όπως από την αιχμαλωσία.

Τα στούκας στην πιο κρίσιμη στιγμή έφθασαν και αυτά στη Σκύδρα για να εντείνουν ακόμη περισσότερο τον πανικό και τη φρίκη. Ο οδηγός εγκατέλειψε το τρένο. Τα αεροπλάνα χτυπούσαν. Οι τραυματίες έτρεχαν να φύγουν, οι ανάπηροι φώναζαν «βοήθεια» και μέσα σ' αυτή τη κόλαση έπρεπε να βρεθή μια στέγη - έπρεπε να οργανωθή ένα πρόχειρο νοσοκομείο. Το νοσοκομείο αυτό οργανώθηκε και εφοδιάστηκε στοιχειωδώς όχι μόνον χάρις στις 4 αδελφές, αλλά και χάρις στους κατοίκους.

Σ' όλη την ιστορία των ημερών αυτών, που οι τραυματίες του 7^{ου} Συρμού βρισκόντανε στη Σκύδρα, πολλοί αφανείς πατριώτες έδειξαν με αυτοθυσία, με στέρηση, με κίνδυνο της ζωής τους, τα ανθρωπιστικά τους αισθήματα.

Όλος ο πληθυσμός της Σκύδρας και των περιχώρων που αποτελούνται, ως επί το πλείστον, από Ποντίους πρόσφυγας, στάθηκαν πολύτιμοι βοηθοί για να σώσουν από τον θάνατον τους αναπήρους» (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 1993).

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι στα δύσβατα βουνά της Βορείου Ηπείρου η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού Ξηράς συνέβαλε ιδιαίτερα στον υπεράνθρωπο αγώνα των Ελλήνων ηρώων. Δίπλα της οι Ελληνίδες αδελφές και στα νοσοκομεία των μετόπισθεν, έγραψαν τη δική τους ένδοξη ηρωική σελίδα.

Η Υγειονομική Υπηρεσία αντιμετώπισε 75.000 περίπου περιπτώσεις, από τους οποίους 32.000 τραυματίες, 20.000 ασθενείς και 23.000 παγόπληκτους. Η αποτελεσματική δράση της μαζί με τις Αδελφές νοσοκόμες εξελίχτηκε σε όλες τις βαθμίδες περίθαλψης. (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Στις 6 Απριλίου του 1941, οι Γερμανοί εισέβαλαν στην Ελλάδα και οι Έλληνες που πολεμούσαν στο μέτωπο, αλλά και όσοι βρίσκονται στα μετόπισθεν ήσαν αναγκασμένοι να συμβιβαστούν με τη νέα κατάσταση. Όλοι αυτοί οι ήρωες ήσαν αναγκασμένοι να πουν ένα δεύτερο, βροντερό "ΟΧΙ" στους Γερμανούς αυτή τη φορά. Εγκατέλειψαν τις δοξασμένες θέσεις του μετώπου και γύρισαν στα σπίτια τους, σκλάβοι όχι μόνο στους "κατακτητές" που οι ίδιοι έδιωξαν και νίκησαν, αλλά και στους απάνθρωπους αντιπροσώπους της βάρβαρης θεωρίας του ναζισμού.

Αυτή την τραγική κατάσταση καλούνταν να αντιμετωπίσουν οι αεικίνητες Αδελφές νοσοκόμες, να βοηθήσουν τους τραυματίες να γυρίσουν στα σπίτια τους, να υψώσουν το πεσμένο ηθικό τους. Και ακόμα χειρότερα να φροντίσουν να εξασφαλίσουν τους ασθενείς που δεν ανάρρωσαν πλήρως μεταφέροντάς τους αλλού, όταν το Νοσοκομείο το επιτάσσουν οι Ιταλοί και οι Γερμανοί για τους δικούς τους τραυματίες. Η παρακάτω προσωπική μαρτυρία από την περίοδο αυτή μας περιγράφει την κατάσταση στο Νοσοκομείο μετά τη Γερμανική εισβολή: " Υπηρετούσα εις τα Νοσοκομεία Λουτρακίου από της 20 Νοεμβρίου του 1940 ως τον Μάιο 1941, οπότε εισέβαλαν οι Γερμανοί. Οι περισσότεροι

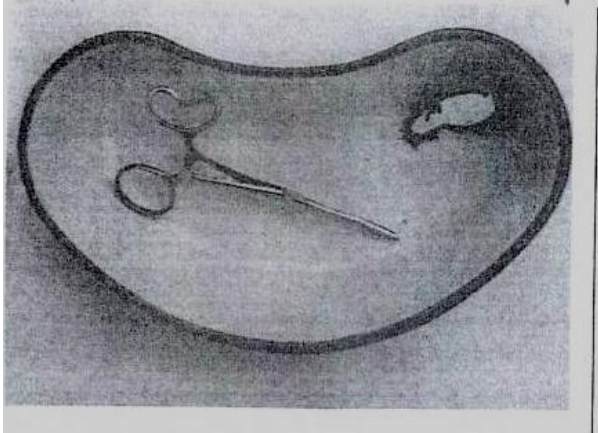
τραυματίαι παρακαλούσαν τους ιατρούς να συντομεύσουν την θεραπεία τους διά να επιστρέψουν στο μέτωπο. Σ' εμάς έλεγαν να μην γράφουμε υψηλό πυρετό εις τα διαγράμματά τους διά να φαίνεται ότι θεραπεύθηκαν και να ξεγελάσουν τους ιατρούς. Συγκινητική ήτο η στάσις των τραυματιών έναντι των Άγγλων συμμάχων μας, αλλά και έναντι των νεαρών Γερμανών αλεξιπτωτιστών (800 παιδιά περίπου 17 -19 ετών) οι οποίοι μεταφέρθηκαν όλοι τραυματίαι εις το Νοσοκομείον Πάλλας μετά από την μάχη του Ισθμού. Τότε και εγώ εκεί μεταφέρθηκα από το Νοσοκομείον Καραντάνη όπου υπηρετούσα προηγουμένως.

... Όταν εισέβαλαν οι Γερμανοί μας ηνάγκασαν ν' αδειάσουμε τα νοσοκομεία και να κατεβάσουμε τους τραυματίες εις τους δρόμους (επί 24 ώρες περίπου, έως ότου μας παραχώρησαν αυτοκίνητα διά να τους μεταφέρουμε) επειδή ήθελαν να χρησιμοποιήσουν τα κτίρια αυτά διά τον στρατό τους. Ήτο δραματική η κατάστασις. Το περισσότερο νοσηλευτικό προσωπικό είχε φύγει, αλλά όσες αδελφές είμεθα από την Αθήνα εφύγαμε μαζί με τους τραυματίας. Εδηλώσαμε στους Γερμανούς ότι στο ξενοδοχείο Πάλλας είχαμε ασθενείς με λοιμώδη νοσήματα και ότι θα χρειαζότανε απολύμανση προτού το χρησιμοποιήσουν, έτσι κατορθώσαμε να κρατήσουμε εκεί τους πλέον βαριά τραυματισμένους διά το τελευταίο 24ωρο έως ότου μας στείλουν μεταφορικά μέσα οι Γερμανοί διά να φύγουμε διά τον Σταθμόν του Καλαμακίου. Εκεί πάλι έμειναν από 4 ώρες ξαπλωμένοι εις τα χωράφια, εις όσες κουβέρτες και στρώματα είχαμε κατορθώσει να περισώσουμε από τα Νοσοκομεία μας, έως ότου ήλθε ο συρμός που θα μας πήγαινε στην Αθήνα. Εκεί πλέον φθάσαμε το βράδυ αργά, και πάλι τους περίμενε άλλη ταλαιπωρία. Δεν επιτρέπετο η κυκλοφορία έως τας 6 π.μ. οπότε παρέμειναν όλη τη νύχτα επί του δαπέδου του σταθμού μέχρι πρωίας, οπότε ασθενοφόρα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού τους μετέφεραν εις τας Νοσοκομεία των Αθηνών..." (Μαυρουδή – Θεοδωροπούλου, 1993)

Οι Αδελφές νοσοκόμες δε φοβούνται τους Ιταλούς, και τους Γερμανούς κατακτητές, αλλά στέκονται απτόητες και αγέρωχες δίπλα στους ασθενείς τους, που τις έχουν απόλυτη ανάγκη. Δε διστάζουν να φύγουν από δίπλα τους ακόμα και όταν γνωρίζουν ότι ο ήρωας τραυματίας που νοσηλεύουν, έχει χάσει τη μάχη με τη ζωή αυτή. Ακόμα και τις δύσκολες για όλους αυτές στιγμές, ξέρουν ότι "για τον τραυματία που πεθαίνει μέσα σε ένα νοσοκομείο μακριά από τους δικούς του, η Αδελφή αντιπροσωπεύει στην κρίσιμη εκείνη ώρα, που όλα τελειώνουν για ν' αρχίσουν τα πάντα, και την μητέρα και την αδελφή και κάθε αγαπητό πρόσωπο". (Ηρώων Γη, 1950) Για αυτό το λόγο στέκουν εκεί δίπλα τους, προσηλωμένες στο καθήκον και προσφέρουν από το περίσσευμα της καρδιάς τους, επιβεβαιώνοντας το σχόλιο που έκανε ένας τραυματίας σε επιστολή του: " ... Να δής περιποίηση σε όλα τα νοσοκομεία και στη διαδρομή άλλο να σου γράψω και άλλο να σου γράψω και άλλο να ιδής. Σαν βασιλόπουλα μας έχουν στο νοσοκομείο οι αδελφές νοσοκόμες ..." (Ψαράκης, 1941)

Δε δειλιάζουν να μιλήσουν άσχημα και έντονα στους Ιταλούς και στις κτηνώδεις και παρανοϊκές διαταγές τους σχετικά με τις εκκενώσεις των νοσοκομείων, προκειμένου να υπερασπιστούν τα δικαιώματα των τραυματισμένων ασθενών τους. Γνήσιες Ελληνίδες ως το κόκαλο με το αίσθημα του χρέους και της φιλοπατρίας πάνω από όλα, ντροπιάζουν τους εχθρούς με τη στάση τους, αναγκάζοντάς τους να τις σεβαστούν, όπως μαρτυρεί και η τότε ακόλουθη σκηνή: "Βγήκε από τον 5^ο θάλαμο του Στρατιωτικού νοσοκομείου κι έκλεισε πίσω της αθόρυβα την πόρτα, με την συναίσθηση πως έκλεισε τα εισαγωγικά στα τέλος ενός μεγάλου κεφαλαίου της έως τότε ζωής της...

Στην έξοδο του νοσοκομείου ήταν συγκεντρωμένοι αρκετοί Ιταλοί. Κανένας όμως δεν της είπε λέξι. Όλοι παραμέρισαν για να περάση. Κι ο τελευταίος αξιωματικός την χαιρέτησε στρατιωτικά και έκλεισε πίσω της την μεγάλη σιδερένια πόρτα...." (Ηρώων Γη, 1950)

Εικ. 2.24 Νεφροειδής με χειρουργικό εργαλείο του XIIIβ ορεινού χειρουργείου, μετά από βομβαρδισμό ιταλικού πυροβολικού. Πόγραδες, 12-2-1941, αρχείο Μ. Γκιάλα (Διαμαντής, 2004)

Εικ. 2.25 Πρόχειρος χώρος συγκέντρωσης τραυματιών. (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

2.2 ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1941 – 1944

Το ηρωικό έπος του 1940 – 1941 που έγραψαν οι Έλληνες στα δυσπρόσιτα βουνά της Βορείου Ηπείρου έληξε δυστυχώς άδοξα και άδικα για τον υπεράνθρωπο αυτό αγώνα με την εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα στις 6 Απριλίου 1941.

Οι Έλληνες χρειάστηκε να πουν ένα δεύτερο "ΟΧΙ" στη μεγάλη απειλή της πατρίδας και να εξακολουθήσουν τον αγώνα σε διαφορετικό επίπεδο αυτή τη φορά. Όχι στις σκληρές κλιματολογικές του μετώπου, αλλά σε κάθε γωνιά της Ελληνικής γης, όχι μόνο για την υπεράσπιση των εδαφών, αλλά καθημερινό αγώνα κατά της βάνανσης θεωρίας του ναζισμού, της αφόρητης πείνας, της ανθρώπινης εξαθλίωσης και της ακούσιας υποταγής. Οι Έλληνες μπορεί να μην αντιμετώπισαν τους Γερμανούς με συνεχόμενες νίκες, μπορεί να μην τους έδιωξαν μεμιάς από τα ελληνικά εδάφη, αλλά για μια ακόμα φορά έγραψαν με τις ανεξάντλητες αντοχές τους και την αυτοθυσία ολόχρυσες σελίδες ιστορικού μεγαλείου.

Στο βαρύτατο πλήγμα της κατάρρευσης του μετώπου, η Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού έμεινε δίπλα στον αγωνιζόμενο λαό και έδειξε πρόθυμα την πολύτιμη προσφοράς της. Οι Ελληνίδες Διπλωματούχες και Εθελόντριες Αδελφές Νοσοκόμες, βλέποντας τις μεγαλύτερες ανάγκες της Κατοχής, εργάστηκαν με μεγαλύτερη αφοσίωση, με περισσότερο ζήλο, όχι μόνο στους τραυματισμένους στρατιώτες, αλλά και στο βασανισμένο λαό.

Οι Αδελφές τα μαύρα χρόνια της Κατοχής, δραστηριοποιούνται σε πολλούς τομείς, βοηθούν ολιστικά προσφέροντας στην πατρίδα και στον αγώνα ολόκληρη την ύπαρξη τους, ανεβάζοντας την Ελληνική Νοσηλευτική στα ύψη, συνεχίζοντας και επιβεβαιώνοντας το ηρωική περίοδο του 1940 – 41 και αναδεικνύοντας για μια ακόμα φορά την ομορφιά και το μεγαλείο της Νοσηλευτικής.

Μετά την κατάληψη της Ελλάδας από τις δυνάμεις του Άξονα, η Υγειονομική Υπηρεσία συνέχισε την αποστολή της αναλαμβάνοντας το βαρύ έργο της περίθαλψη των θυμάτων υπό ξένη κατοχή. Το έργο τους στα Στρατιωτικά Νοσοκομεία, που συνέχισαν τη λειτουργία τους, ήταν αρκετά δύσκολο αφού τα φάρμακα ήταν σχεδόν λιγοστά και η τροφοδοσία ανεπαρκής. Ένα μέρος οργανώθηκε στην εθνική αντίσταση, όπου εργάζεται σκληρά με έλλειψη υγειονομικών εφοδίων. Αρκετοί ακολούθησαν τον κύριο πυρήνα του

Ελληνικού Στρατού στη Μέση Ανατολή και στην Αίγυπτο. (Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

Αρκετοί μόνιμοι γιατροί με πολλές αδελφές πλαισίωσαν τις ελληνικές υγειονομικές μονάδες εκστρατείας, τις ελληνικές πτέρυγες στα αγγλικά στρατιωτικά νοσοκομεία και στελέχωσαν το **Ελληνικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο**, συνολικής δύναμης 300 κλινών, που συστάθηκε το καλοκαίρι του 1942 στη Χαντέρα της Παλαιστίνης και αργότερα στο Ρίμινι της Ιταλίας. Στην Αίγυπτο, εκτός από το στρατιωτικό νοσοκομείο στην Παλαιστίνη, λειτούργησαν η Διεύθυνση Υγειονομικής Υπηρεσίας του Αρχηγείου Μέσης Ανατολής, η Ανωτάτη του Στρατού Υγειονομική Επιτροπή (ΑΣΥΕ), οι Επιτροπές Απαλλαγών παράλληλα με τις Διευθύνσεις των Υγειονομικών Υπηρεσιών της 1^{ης}, 2^{ης} και 3^{ης} Ταξιαρχίας, το Οδοντιατρείο της Φρουράς Καΐρου, το Τμήμα Φαρμακαποθήκης, ένα ορεινό και δύο πεδινά χειρουργεία, μια χειρουργική μονάδα εκστρατείας και τρία Τμήματα Υγιεινής και Ανθελονοσίας. (Διαμαντής, 2004)

Στις αφάνταστα τραγικές αυτές στιγμές του χάους και της αβεβαιότητας, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός ΕΕΣ, βρίσκεται και πάλι στο πλευρό του λαού που πονά και δοκιμάζεται. Έτσι με την αλγεινή κατάρρευση του μετώπου και την αξονική Κατοχή της χώρας ο ΕΕΣ συνεισέφερε τα ακόλουθα:

α) Καταρτίζει επειγόντως, "Επιτροπή Βοηθείας Αποστρατευομένων" υπό την προεδρία της λαμπρής κι αεικίνητης Αδελφής Λουκίας Κουντουριώτη. Η Λουκία Κουντουριώτη συμβάλλει αποφασιστικά μαζί με τις Ελληνικές Αρχές, στο σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί από την αθρόα συγκέντρωση και τον αποκλεισμό στην πρωτεύουσα χιλιάδων στρατιωτών, ύστερα από την ομαδική και απότομη επιστράτευσή τους, οι οποίοι δεν είχαν τίποτα για να συντηρηθούν και να επιβιώσουν.

Η Επιτροπή με την οικονομική συνδρομή της Επιτροπής του Αμερικανικού Εράνου Περιθάλψεως, διανέμει αρκετά χρηματικά βοηθήματα σε αποστρατευθέντες στρατιώτες για την προσωρινή συντήρησή τους και τη

διευκόλυνση τις επανόδου στα σπίτια τους. Ενισχύει επίσης σημαντικό αριθμό ομογενών εθελοντών του Ελληνικού στρατού που προέρχονται από Αίγυπτο, Κύπρο και άλλες χώρες. Τέλος, επιτυγχάνει με την άδεια των Αρχών Κατοχής και στέλνει στην Κρήτη (μετά από την κατάληψη της από τους Γερμανούς) 180 έφεδρους Κρητικούς γιατρούς, απαραίτητους για τις ανάγκες της πολύπαθης νόσου, καθώς και πάνω από χίλιους έφεδρους οπλίτες.

β) Συγκροτεί πολυδύναμη "**Επιτροπή Περιθάλψεως Αναπήρων**" από τις ερυθροσταυρίτισσες Αδελφές Βιργινία Ζάννα – που ήταν και πρόεδρος της – Ε. Κουντουριώτου, Μ. Λαμπίκη, Δ. Λαμπρινούδη, Μ. Χιλιαδάκη, Ε. Χοϊδά, για την ουσιαστική και ενεργό προστασία, περίθαλψη κι εξυπηρέτηση των τραυματιών και αναπήρων του πολέμου, που έβγαιναν από τα Νοσοκομεία της πρωτεύουσας.

Η "**Επιτροπή Περιθάλψεως Αναπήρων**" μεριμνά εντατικά για την κατασκευή τεχνητών μελών και προθέσεων. Οι δαπάνες για την κατασκευή τεχνητών μελών των αναπήρων έφθασαν τότε τα 11.000.000 δραχμές. Προμηθεύει τροχοφόρα καθίσματα για τους αναπήρους, που τα κάτω άκρα τους είχαν αποκοπεί ή αχρηστευθεί. Χορηγεί απευθείας στους αναπήρους ικανές ποσότητες ρούχων και τροφίμων, χρηματικά βοηθήματα συνολικού ύψους περίπου 1.200.000 δραχμών, καθώς και εκατοντάδες βακτηρίες.

Προσπαθώντας επίσης να τους επανεντάξει στους καθημερινούς ρυθμούς της κοινωνίας, φροντίζει την ηθική και υλική ενίσχυσή τους, καταρτίζοντας πρόσφορο "πρόγραμμα επαγγελματικού προσανατολισμού" και ταχύρρυθμη εκπαίδευσή στην άσκηση νέων επαγγελμάτων, κατάλληλων για τη μορφή και το βαθμό της αναπηρίας τους. Μάλιστα, 90 ανάπηροι εκπαιδεύτηκαν σε μεταβατικά σχολεία μελισσοκόμων, 30 ανάπηροι είχαν διδαχτεί στις Σχολές Πάλμερ λογιστικά, στενογραφία, δακτυλογραφία, σχέδιο, 111 ανάπηροι είχαν εκπαιδευτεί σε διάφορους τεχνικούς κλάδους και 200 ανάπηροι είχαν τοποθετηθεί σε έμμισθες θέσεις του τεχνικού επιμελητηρίου.

Επετύγχανε την έγκριση των Αρχών κατοχής, για την επιστροφή πολυάριθμων τραυματιών και αναπήρων στα σπίτια τους, μετά τη συμπλήρωση της νοσηλείας τους, με τη συνοδεία Εθελοντριών Αδελφών Νοσοκόμων του Ε.Ε.Σ. για τις σοβαρότερες περιπτώσεις.

γ) Εγκαθιστά στο κτίριο της **Ριζαρείου Σχολής** ειδικό **Υπνωτήριο** και στη **Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία** πρόχειρο **Αναρρωτήριο** για την προσωρινή φιλοξενία και την περίθαλψη εκατοντάδων αναπήρων και εξαντλημένων εφέδρων που είχαν αποκλειστεί στην Αθήνα, μετά την ομαδική αποστράτευσή τους.

Οργανώνει επίσης ιδιαίτερο **Υπνωτήριο για 200 πρόσφυγες φοιτητές** με ευθύνη της Αδελφής Έλλης Αδοσίδου, χορηγώντας δωρεάν πανεπιστημιακά συγγράμματα.

Χάρη στις ανεξάντλητες προσπάθειες που έκαναν οι διακεκριμένες εθελόντριες αδελφές, Έλλη Αδοσίδου, Ελμίνα Βότση, Αριστέα Παπαδάτου και Ειρήνη Χατζηλαζάρου, το Υπνωτήριο της Σχολής φιλοξένησε ως το Νοέμβριο του 1941, 723 αναπήρους και το Μαράσλειο αναρρωτήριο ως το Σεπτέμβριο του ίδιο έτους 890 εξαντλημένους στρατιώτες.

δ) Συνεχίζει στο **Κοργιαλένιο – Μπενάκειο Νοσοκομείο** των Αμπελοκήπων καθώς και στα Μόνιμα Νοσοκομεία της Άρτας και του Αγρινίου τη νοσηλευτική περίθαλψη των αξιωματικών και των οπλιτών του μετώπου ως την πλήρη αποκατάσταση των τραυμάτων τους. (Πανταζίδης, 1987)

Οι Αδελφές νοσοκόμες δεν περιόρισαν την πολύτιμη δράση τους κατά την ταραγμένη περίοδο της Γερμανικής εισβολής αλλά απτόητες και ακατάβλητες με ακατανίκητη ψυχική δύναμη και συγκινητική φιλοπατρία, συνέχιζαν την παροχή νοσηλευτικών υπηρεσιών των βαριά πληγωμένων στρατιωτών. Αυτό γινόταν είτε στα Στρατιωτικά Νοσοκομεία που εξακολουθούσαν ακόμα να λειτουργούν, είτε κατά τη διακομιδή τούτων από τα νοσοκομεία της Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας στα Νοσοκομεία της Αττικής, που

εξακολουθούσαν να λειτουργούν με την άδεια των Γερμανικών Αρχών Κατοχής, καθώς και στα διάφορα Γενικά Νοσοκομεία.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονιστεί πόσο πολύ υπέφεραν οι αδελφές νοσοκόμες από τη βαρβαρότητα των Γερμανών κατακτητών, όταν αντιτάχτηκαν στο βρωμερό τους έργο να πετάξουν εκτός νοσοκομείων τους Έλληνες τραυματίες για να νοσηλεύσουν τους δικούς τους. Την 1^η Μαΐου 1941 οι Έλληνες διατάχτηκαν να εκκενώσουν το τεράστιο Αρσάκειο Νοσοκομείο του Ψυχικού από τους Έλληνες τραυματίες ώστε να χρησιμοποιηθεί από τους Γερμανούς. Τα άλλα νοσοκομεία ήταν ήδη υπερπλήρη και δεν μπορούσαν να φιλοξενήσουν όλους τους τραυματίες. Οι Γερμανοί δεν έδειξαν κανένα σεβασμό για τους τραυματίες, καταργώντας όλες τις διεθνείς συμβάσεις.

Οι δρόμοι γέμισαν από σακατεμένους άνδρες με επιδέσμους και κάτισχνους από τις ταλαιπωρίες. Για αυτό το λόγο και οι Ελληνίδες νοσοκόμες, αψηφώντας το εκτελεστικό απόσπασμα, αρνήθηκαν να υπηρετήσουν τους Γερμανούς. Η Αθηνά Μεσολωρά, διευθύντρια του Νοσοκομείου του Ερυθρού Σταυρού, συνελήφθηκε γιατί αρνήθηκε να διατάξει τις δικές της αδελφές να ανταποκριθούν στο γερμανικό αίτημα. Σε μια δραματική σκηνή όπου όλο το Σώμα των νοσοκόμων της συγκεντρώθηκε μπροστά στους Γερμανούς στρατιωτικούς γιατρούς, για να ακούσει τις απαιτήσεις τους, η γενναία Μεγάλη Αδελφή τους είπε : "Κύριοι, δε θα μπορέσουμε ποτέ να ξεχάσουμε ότι πενήντα δύο γιατροί μας και νοσοκόμες μας σκοτώθηκαν τότε που εσείς βομβαρδίζατε τα νοσοκομεία μας και τα πλωτά μας μέσα" . (Άρτσερ, 1993)

Παρόλα αυτά όσες αδελφές αναγκάστηκαν να νοσηλεύσουν Γερμανούς ή Ιταλούς τραυματίες, συνέχισαν να προσφέρουν εθνικό έργο, μεταφέροντας ειδήσεις και μυστικά που υπέπεπταν στην αντίληψή τους σε Έλληνες αντιστασιακούς. Ασκούσαν έτσι το ρόλο του συνδέσμου, ριψοκινδυνεύοντας την ίδια τους τη ζωή. (Κουρκούτα, 2000)

ε) Οργανώνεται καλύτερα το **Γραφείο Αιχμαλώτων** που ήδη είχε αρχίσει να επαναλειτουργεί από τον Νοέμβριο του 1940, για τις ανάγκες των Ελλήνων αιχμαλώτων και ομήρων κατά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο 1940 – 41.

Ο ΕΕΣ επανίδρυσε και το Γραφείο Αιχμαλώτων που χάρη στην πλήρη οργάνωση και λειτουργία του, αναγνωρίστηκε από το Κράτος ως επίσημο Γραφείο Αιχμαλώτων, σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, για τη σύνταξη και κατάρτιση των στοιχείων Ελλήνων και Ιταλών αιχμαλώτων, την παροχή πληροφοριών, τη διευκόλυνση της αλληλογραφίας τους και τη δωρεά δεμάτων βοήθειας και χρηματικών βοηθημάτων.

Κατά τον παρελθόν διέκοψε τη λειτουργία του τον Ιούλιο του 1925. Το Γραφείο Αιχμαλώτων του Ε.Ε.Σ. επανιδρύθηκε όπως ήδη λέχθηκε με αρχικό σκοπό την παροχή πληροφοριών για τους Έλληνες και τους Ιταλούς στρατιωτικούς αιχμαλώτους, τη διαβίβαση της αλληλογραφίας τους στους οικείους τους και την ασφαλή προώθηση των δεμάτων και των χρημάτων τους.

Με τη Γερμανική επίθεση στις 6 Απριλίου 1941 και τη ραγδαία επέκταση των επιχειρήσεων στο Ελληνικό Μέτωπο, το Γραφείο απέκτησε μεγαλύτερη δραστηριότητα. Χάρη στη συνεργασία του με το Διεθνές Κομιτάτο του Ερυθρού Σταυρού της Γενεύης, κατά την περίοδο 1940–41 κατάφερε να πραγματοποιήσει:

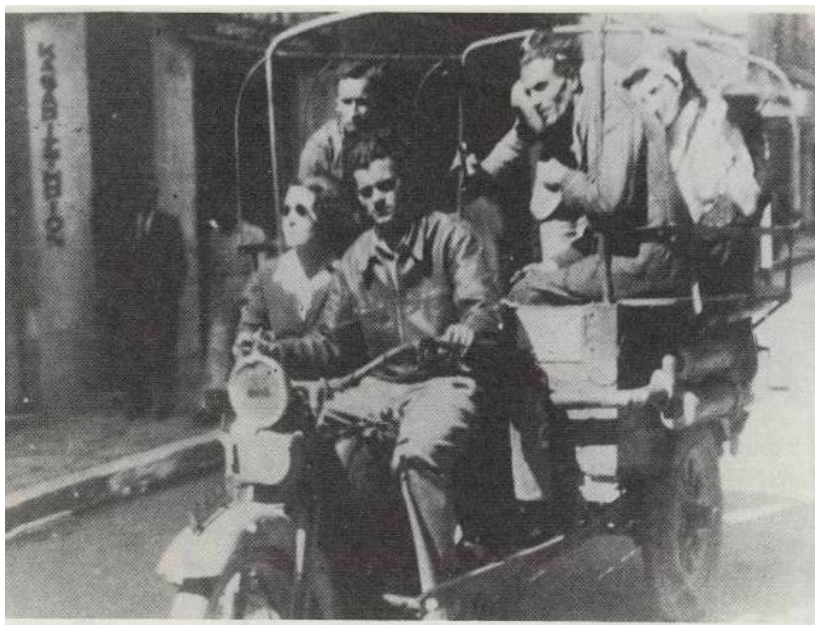
- i. Την ακριβή κατάρτιση λεπτομερών καταλόγων Ελλήνων στρατιωτικών αιχμαλώτων που μεταφέρθηκαν στην Ιταλία, Γερμανία και Βουλγαρία και Ιταλών κρατουμένων στην Ελλάδα.
- ii. Την ασφαλή προώθηση σε Έλληνες αιχμαλώτους δεμάτων βοήθειας, που προέρχονταν από την οικογένειά τους ή τον Ε.Ε.Σ.
- iii. Την παροχή πληροφοριών για Έλληνες πολίτες, που διέμεναν σε χώρες εμπόλεμες με την Ελλάδα.
- iv. Την ταχεία διαβίβαση μεταξύ Ιταλών, κυρίως, αιχμαλώτων και οικείων τους 51.800 επιστολών και δελταρίων.

Το **Γραφείο Αιχμαλώτων** του Ερυθρού Σταυρού συνέχισε τη δράση του και κατά την περίοδο της Κατοχής. Την ιδιαίτερη αυτή περίοδο το έργο εξελίχτηκε μεθοδικότερα και πιο αναλυτικά. Σύμφωνα με προσωπικές αφηγήσεις της εποχής, το Γραφείο Αιχμαλώτων είχε ολόκληρο δίκτυο πληροφοριοδοτών στη Γκεστάμπο, ούτως ώστε κάθε φορά που γινόταν μεταφορά στη Γερμανία, είχε προσωπικό αδελφών νοσοκόμων που βρισκόταν στους σταθμούς διακινήσεως, ώστε να τους εφοδιάσει με προσωπικά είδη και είδη για την ατομική υγιεινή για τη διάρκεια του ταξιδιού. Συχνά οι Αδελφές κατόρθωναν να τους συνοδεύσουν ως τα σερβικά σύνορα και έτσι, αφού έρχονταν σε πιο άμεση επικοινωνία μπορούσαν να ενημερώσουν – κατά το δυνατόν- τους δικούς τους για τον τόπο προέλασής τους.

Μεταξύ των άλλων τμημάτων που είχαν δημιουργηθεί για την πιο αποτελεσματική λειτουργία του, ήταν και το **Τμήμα Βοηθείας**. Το Τμήμα Βοηθείας, απαρτιζόταν από Ειδική Επιτροπή Βοηθείας υπό την προεδρία της αφοσιωμένης Αδελφής Βιργινίας Ζάννα και άλλων αδελφών του Ερυθρού Σταυρού. Το έργο του τμήματος και της Επιτροπής μεταξύ άλλων περιελάμβανε την πραγματοποίηση τακτικών επισκέψεων των μελών τους, που ήταν αξιωματούχες Εθελόντριες Αδελφές στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, τις φυλακές και τους τόπους εξορίας. Σκοπός τους ήταν η επιτόπια παρατήρηση και εξακρίβωση των συνθηκών κρατήσεως και η διαπίστωση της επισιτιστικής και υγιεινής καταστάσεως των κρατουμένων. Ακόμη, οι Αδελφές έδιναν στους κρατουμένους χρηματικά βοηθήματα, είδη ένδυσης, είδη ατομικής υγιεινής (σαπούνι, πετσέτες, μαντήλια). (Πανταζίδης, 1987) Για αυτή την πτυχή της προσφοράς των αδελφών, μας πληροφορεί και η παρακάτω μαρτυρία της εποχής: "Τόσο οι Γερμανοί όσο και οι Ιταλοί είχαν απόλυτο σεβασμό για τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό και μας επέτρεψαν καθ' όλη τη διάρκεια της Κατοχής να εκτελέσει το Γραφείο Αιχμαλώτων τα καθήκοντά του. Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι ενώ για τους αιχμαλώτους πολέμου υπήρχε η Διεθνής Σύμβασις – του 1928, αν δε με απατά η μνήμη - , για τους πολιτικούς κρατουμένους δεν

υπήρχε καμιά διεθνής πρόνοια. Ήταν απλώς το γεγονός ότι οι αδελφές του Ερυθρού Σταυρού, επεσκέπτοντο τα εν Ελλάδι στρατόπεδα τακτικά, και πολλές φορές μερικοί «χριστιανοί» Γερμανοί διευθυνταί φυλακών έκλειναν τα μάτια όταν οι Αδελφές έδιναν σιγάρα και ό, τι επιθυμούσαν οι καταδικασμένοι για τουφεκισμό, που τα ονόματά τους τους τα ψιθύριζαν αυτοί οι «χριστιανοί» διευθυντές φυλακών". (Ιωαννίδου, 1993)

Ιδιαίτερα είχαν μεριμνήσει οι Αδελφές νοσοκόμες την περίοδο της Κατοχής με την άδεια των Γερμανικών αρχών για **την εξυπηρέτηση της νοσηλευτικής περίθαλψης των συμμάχων τραυματιών (Αυστραλών, Νεοζηλανδών)** μετά την κατάρρευση του Ελληνικού Μετώπου. Δε δίστασαν επίσης να αναλάβουν τη **νοσοκομειακή περίθαλψη τετρακοσίων (400) τουλάχιστον Βρετανών τραυματιών** που βρίσκονταν στην Αθήνα στα πρόχειρα νοσοκομεία, που είχαν εγκατασταθεί τότε στα κτίρια του Αμερικανικού Κολλεγίου Ψυχικού, του Μετσόβειου Πολυτεχνείου και του Αναμορφωτικού Σχολείου Κοκκινιάς. Οι Ελληνίδες νοσοκόμες που παρουσιάστηκαν εθελοντικά να αναλάβουν αυτό το υπεύθυνο έργο, το έπραξαν γνωρίζοντας ότι θα χωριστούν από τους δικούς τους και ότι θα είναι στην ουσία αιχμάλωτες. Η στοργικά εκείνη μέριμνα για τους συμμάχους της ελευθερίας, είχε προκαλέσει το θαυμασμό της Γερμανικής Υγειονομικής Υπηρεσίας και του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. (Πανταζίδης, 1987, Κουρκούτα, 2000). Επιπλέον, η κίνηση αυτή απέδειξε περίτρανα για μια ακόμη φορά την αφοσίωση των Ελληνίδων αδελφών στο καθήκον, την αυτοθυσία και την ανωτερότητα της ψυχικής αντοχής τους.

Εικ. 2.26 Τα κατοχικά «μέσα» μετακίνησης των Κλιμακίων βοήθειας και συμπαράστασης του ΕΕΣ, κατά τις επισκέψεις τους στις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως (Πανταζίδης, 1987)

Εικ. 2.27 Μέλη της Επιτροπής βοήθειας του ΕΕΣ διανέμουν σε κρατούμενους κατοχικού στρατοπέδου συγκεντρώσεως δέματα βοήθειας (Πανταζίδης, 1987)

Εικ. 2.28 Κλιμάκιο της Επιτροπής βοήθειας του ΕΕΣ σε κατοχικό στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Μια πολυσήμαντη ηθική τόνωση και υλική αρωγή στους κρατουμένους. (Πανταζίδης, 1987)

Εικ. 2.29 Οι Ελληνίδες Αδελφές εξακολουθούν να προσφέρουν στη δύσκολη περίοδο της Κατοχής με δύναμη ψυχής και με το χαμόγελο στα χείλη.

2.2.1. ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΙΝΑΣ.

Εκτός από τα πολλαπλά προβλήματα, τα βασανιστήρια και την άμετρη σκληρότητα των Γερμανών, οι Έλληνες της γενιάς του 1941 – 1944 έπρεπε να αντιμετωπίσουν έναν ακόμα μεγάλο Γολγοθά· το μαρτύριο της πείνας. Ο φοβερός αυτός λιμός πήρε τρομακτικές διαστάσεις κατά τη διάρκεια του σκληρού χειμώνα 1941 – 1942, απειλώντας σχεδόν με αφανισμό ιδίως των κατοίκων των μεγάλων πόλεων και ιδιαίτερα της πρωτεύουσας.

Λίγους μήνες μετά την κατάληψη της Ελλάδας από τις Δυνάμεις του Άξονα και την ολοκλήρωση της εχθρικής κατοχής, ο αστικός κυρίως πληθυσμός της χώρας αντιμετωπίζει εφιαλτική και άμεση την απειλή της πείνας και του θανάτου. Το κρατικό σύστημα αποτυγχάνει και ναυαγεί, λόγω της έλλειψης ειδών για διατροφή.

Μοναδική, αδύναμη κρατική ανακούφιση, για τις ασθενέστερες οικονομικά τάξεις του αστικού πληθυσμού, παραμένουν τα λαϊκά συσσίτια, που διανέμουν το φθινόπωρο του 1941, 55.000 μερίδες στοιχειώδους φαγητού την ημέρα. Οι υπόλοιπες τάξεις, εγκαταλείπονται από το κατοχικό κράτος στην τύχη τους, κι αναγκάζονται να βασιστούν αποκλειστικά στα δικά τους μέσα. (Πανταζίδης, 1987)

Στην Αθήνα το 1941, τον Πειραιά, τη Σύρο και σε μικρότερο βαθμό στις άλλες πόλεις πολλοί θάνατοι είχαν ως αιτία την πείνα. Το Νοέμβριο του 1941 το Συσσίτιο έπεσε στις 183 θερμίδες την ημέρα. Το Δεκέμβριο για 23 ημέρες δε μοιράστηκε καθόλου ψωμί. Δυο χιλιάδες άνθρωποι πέθαναν εκείνο το μήνα μόνο στην Αθήνα. Από τη Σύρο ο Μητροπολίτης τηλεγραφεί στην Αθήνα: "Αποστείλατε φέρετρα ή άρτον!" (Ρηγάτος, 2006)

Και σε όλες αυτές τις ελεεινές συνθήκες, οι τραγικότερες φιγούρες ήταν τα παιδιά. Όλοι προσπαθούσαν να σώσουν ιδιαίτερα τις παιδικές ψυχές που

υπέφεραν. Αυτά τα σκελετωμένα κορμιά, που οι κολλημένες σάρκες τους διέγραφαν τα κοκάλια και που η έλλειψη των βιταμινών και της διατροφής, τα έκανε να πονούν και να βασανίζονται από τις μεγάλες, πρησμένες κοιλιές τους.

Σε όλη αυτή τη δίνη του πολέμου και το τρομερό αυτό αδιέξοδο, οι Ελληνίδες Αδελφές Νοσοκόμες δίνουν για μια ακόμα φορά δυναμικό το παρόν τους. Οι κινήσεις τους αρκετές για να βρουν τα πλέον απαραίτητα να τα προσφέρουν στον ελληνικό λαό, η προθυμία τους αφάνταστα μεγάλη, μα οι προμήθειες που τους δίνονται από μηδαμινές έως ανύπαρκτες.

Τις περισσότερες φορές ίσως χρειαστεί να έρθουν αντίθετες με το ρόλο τους, αντιμετωπίζοντας μαζικούς θανάτους. Όμως αυτές δε υποχωρήσουν! Ο ατέλειωτος όμως ηρωισμός τους και η χαλύβδινη θέληση θα τις βοηθήσει να καταφέρουν να ανταπεξέλθουν και να ανταποκριθούν στις ολιστικές ανάγκες των ατόμων όλων των ηλικιών, εκτός από την αδιάλειπτη παροχή νοσηλευτικής φροντίδας στα νοσοκομεία και την εν γένει νοσηλευτική περίθαλψη. Για την προσπάθεια αυτή των Αδελφών, μας πληροφορούν και οι παρακάτω γραμμές : "Χειμώνας '41 - '42. Ο πιο άγριος χειμώνας. Πολύ κρύο και πείνα. Οι νεκροί από πείνα σε ένα χρόνο Κατοχής έφτασαν τις 300.000. Ευαισθητοποιημένοι άνθρωποι κάνουν ό, τι μπορούν. Πολλές αδελφές εργάζονται στα νεοσύστατα ιδρύματα που έχουν γίνει σε διάφορα κτήρια εξ αιτίας των αυξημένων αναγκών. Ένα τέτοιο «νοσοκομείο» ήταν και το κτήριο της Ριζαρείου απέναντι από το Νοσοκομείο "Ευαγγελισμός". Λίγες αδελφές, πολλές εθελόντριες και μερικοί γιατροί προσπαθούν να σώσουν τα παιδιά που νοσηλεύουν με την τακτική ή την έκτακτη ενίσχυση του Ερυθρού Σταυρού: Γάλα σε σκόνη, κονσέρβες – συχνά αλλοιωμένες από τις κακές συνθήκες μεταφοράς και φύλαξης, λίγες φορές στοιχειώδες φαρμακευτικό υλικό. Με αυτά προσπαθούν, να βοηθήσουν." (Ρηγάτος, 1989)

Ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός επίσης ανέπτυξε κατά την περίοδο της εχθρικής κατοχής, ειδικές ανθρωπιστικές δραστηριότητες σε ευρύ κοινωνικό φάσμα, για να καλύψει τις επείγουσες ανάγκες του λαού. Έτσι, ο **ΕΕΣ**:

α) Κατάρτισε επίκαιρα το Δεκέμβριο του 1941, "**Υπηρεσία Πεινώντων**", για την ταχεία περισυλλογή και την άμεση περίθαλψη και περιποίηση των πολιτών, που έπεφταν από ασιτία στους δρόμους της Αθήνας ή των περιχώρων της.

Η "**Υπηρεσία Πεινώντων**" στελεχώνεται από έμπειρο νοσηλευτικό προσωπικό που ανταποκρίνεται με συγκινητική προθυμία και εγρήγορση στη σωστική αποστολή τους. Η Υπηρεσία αυτή περισυλλέγει και περιθάλπει δραστικά ως το τέλος του 1942 4.731 άτομα, που είχαν προβλήματα από την πείνα και την αβιταμίνωση.

Κατά την περίοδο του λιμού, η Υπηρεσία Πεινώντων περιέθαλψε αυξημένο αριθμό πασχόντων από γαστρορραγίες, διατρήσεις στομάχου και περισφυγμένη κήλη, λόγω της εξάντλησης και της απίσχνασής τους. Κατά τους χειμερινούς μήνες, αυτοί που έπασχαν από ασιτία παρουσίαζαν και συμπτώματα ψύξης, ενώ κατά τους θερινούς μήνες πολλοί από αυτούς εμφάνιζαν πελάγρα, εξαιτίας της αβιταμίνωσης.

Σε βαριές περιπτώσεις εξάντλησης και μεγάλης ανάγκης για εντατικότερη φροντίδα και νοσηλεία, οι πάσχοντες διακομίζονταν με τα ασθενοφόρα αυτοκίνητα στο νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ. Αμπελοκήπων. Το πρόσκαιρο Νοσοκομείο – Αναρρωτήριο, που είχε οργανώσει ο Ε.Ε.Σ. για το σκοπό αυτό στο οίκημα της Ριζαρείου Σχολής, το Δεκέμβριο του 1941 και σε άλλα Νοσοκομεία της πρωτεύουσας.

Εικ. 2.30 Τραγικά θύματα της κατοχικής πείνας, μικρά παιδιά συνοικιών της πρωτεύουσας στο νοσοκομείο – αναρρωτήριο του ΕΕΣ, στο κτίριο της Ριζαρείου Σχολής, όπου κατεβάλλοντο ακάματες προσπάθειες διάσωσής τους (Πανταζίδης, 1987)

β) Εντείνει κατά το χειμώνα του 1941 – 42, την υγειονομική προσφορά του **Κοργιαλένειου–Μπενάκειου Νοσοκομείου** των Αμπελοκήπων, επεκτείνοντας αναγκαστικά τους νοσηλευτικούς χώρους στους διαδρόμους και τα υπόγεια για την αποτελεσματική και επείγουσα περίθαλψη βαρέων περιστατικών εξάντλησης από ασιτία και αβιταμίνωση.

Το υπέροχο νοσηλευτικό και ιατρικό προσωπικό παράλληλα με την εκούσια συνέπειά του, υποβάλλεται με θαυμαστή θεληματικότητα και αυταπάρνηση σε επικίνδυνη υπερκόπωση – και μάλιστα παρά την ανεπαρκή διατροφή του – για τη διάσωση των τραγικών θυμάτων του κατοχικού λιμού. (Πανταζίδης, 1987)

γ) Οργανώνει στις 15 Δεκεμβρίου 1941 όπως ήδη λέχθηκε στη Ριζαρείο Σχολή, πρόσκαιρο **Νοσοκομείο – Αναρρωτήριο**, για την πιο έγκαιρη αντιμετώπιση των ατόμων από ασιτία, λόγω τεχνικής ανεπάρκειας και αδυναμίας του Νοσοκομείου των Αμπελοκήπων να καλύψει την ανάγκη της νοσηλευτικής περίθαλψής τους. Το **Νοσοκομείο–Αναρρωτήριο** περιελάμβανε αρχικά 200 κλίνες (πολύ γρήγορα αυξήθηκαν στις 400 κλίνες) και λειτούργησε έχοντας προϊσταμένη την Εθελόντρια Αδελφή Αριστέα

Παπαδάτου, ως το Δεκέμβριο του 1942, οπότε παραδόθηκε στο Υπουργείο Υγιεινής.

Κατά το διάστημα της λειτουργίας του, περιέθαλψε 1.656 ενήλικες και 1.464 παιδιά από 2 έως 15 ετών και παρά τις ανεξάντλητες νοσηλευτικές φροντίδες που δίνονταν, παρουσίασε θνησιμότητα 11%, εξαιτίας της σοβαρότητας και της βαρύτητας της εξάντλησης των περιστατικών που είχε να αντιμετωπίσει.

Εικ. 2.31 Σκελετωμένο και εξουθενωμένο από την ένδεια και την ασιτία, το μικρό Ελληνόπουλο της Αθήνας μεταφέρθηκε στο Νοσοκομείο – Αναρρωτήριο του ΕΕΣ, στη Ριζάρειο Σχολή, για να διασωθεί από το θάνατο. (Πανταζίδης, 1987)

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, όπως και πάλι αναφέρθηκε ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό παιδιών υπέφερε από ασιτία και αβιταμίνωση. Για την προστασία και τη βοήθεια των παιδιών γενικότερα ο ΕΕΣ προσέφερε τα ακόλουθα:

α) Συνιστά σε συνεργασία με την Αρχιεπισκοπή Αθηνών, το Υπουργείο Εθνικής Πρόνοιας και το Πατριωτικό Ίδρυμα Περιθάλψεως, ειδική πολυπρόσωπη και πολυδύναμη "Υπηρεσία διανομής γάλακτος" με κύριο συντονιστή τη δραστήρια επιθεωρήτρια Αδελφή Ελένη Βασιλοπούλου και την

εθελόντρια Αδελφή Αμαλία Λυκουρέζου, η οποία αναλαμβάνει τη συντήρηση 25.000 βρεφών ως τη συμπλήρωση του δεύτερου έργου της ηλικίας τους. Από το τρίτο έτος της ηλικίας τους τη συντήρηση συνέχιζε ο Εθνικός Οργανισμός Χριστιανικής Αλληλεγγύης (Ε.Ο.Χ.Α.) της Αρχιεπισκοπής Αθηνών, που συνέδραμε αποφασιστικά στην επιβίωση του λαού στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής.

Για την πραγματοποίηση του σπουδαίου αυτού έργου, ο Ερυθρός Σταυρός ίδρυσε 170 Κέντρα διανομής γάλακτος για τις ανάγκες των βρεφών, 129 Κέντρα διανομής συσσιτίου για τις μητέρες που θήλαζαν, τα οποία στελεχώθηκαν με ακαταπόνητες και αεικίνητες αδελφές. Τα τρόφιμα για τα συσσίτια των μητέρων που θήλαζαν, χορηγούσε η Επιτροπή Διανομών του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού. (Πανταζίδης, 1987)

Εικ. 2.32 Ένα από τα 170 Κέντρα διανομής γάλακτος, που ίδρυσε ο Ε.Ε.Σ. στην Αθήνα, τον Πειραιά και τα περίχωρά τους, για τη συντήρηση και διάσωση 25.000 βρεφών, στην περίοδο της εχθρικής κατοχής και του λιμού. (Πανταζίδης, 1987)

Εικ. 2.33 Ετοιμασία γάλακτος

Η "Υπηρεσία Γάλακτος" λειτούργησε και σε άλλες πόλεις της σκλαβωμένης πατρίδας μας όπως μαρτυρεί το παρακάτω απόσπασμα της διπλωματούχου νοσηλεύτριας του ΕΕΣ Ηλέκτρας Γιαννέλου, το γένος Δελάλη, για την Κεφαλλονιά: "Το 1940 η Ελένη Καμπίτση – Κοσμετάτου ξεκίνησε να εργάζεται ως αδελφή. Έκανε διανομή γάλακτος στα παιδάκια. Ήταν η αφορμή να δημιουργηθεί Νοσοκομείο στο Αργοστόλι. Ήταν και πρόεδρός του..." (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 2002)

β) Συγκροτεί το Φεβρουάριο του 1942 την "**Επιτροπή επισιτιστικής συμπαράστασης σε μικρά, εξαντλημένα παιδιά ενδεών οικογενειών**" διαφόρων συνοικιών της πρωτεύουσας και του Πειραιά.

γ) Καταρτίζει στις 16 Μαΐου 1942 πολυμελή "**Επιτροπή Διατροφής Παιδιού**", στην οποία συγχωνεύονται η Υπηρεσία διανομής γάλακτος και η Επιτροπή επισιτιστικής συμπαράστασης παιδιού, με άμεσο σκοπό την ενίσχυση της διατροφής και της γενικότερης προστασίας των παιδιών, που υπέφεραν εντονότερα από τον υποσιτισμό και τις στερήσεις.

Η Επιτροπή μεταξύ των άλλων αποτελείται και από την Ελένη Βασιλοπούλου, επιθεωρήτρια Αδελφή και σύμβουλο του ΕΕΣ, και από τις εθελόντριες αδελφές Αμαλία Λυκουρέζου, Ανθή Ναούμη – Παπαδέλη και Καλλιόπη Νικολαΐδου.

Με την υλική συμπαράσταση της πρώτης Επιτροπής Διανομών του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, της δεύτερης Επιτροπής Βοηθείας στην Ελλάδα και την απaráμιλλη προσφορά των Αδελφών του Ερυθρού Σταυρού, καθώς και με τη σύμπραξη του Ε.Ο.Χ.Α., η "Επιτροπή Διατροφής Παιδιού" κατόρθωσε να επιτελέσει αξιοθαύμαστο έργο στον τομέα της παιδικής πρόνοιας και αντίληψης.

Εκτός από τις παραπάνω δραστηριότητες, ο Ερυθρός Σταυρός συνέχισε τη λειτουργία μαθητικών συσσιτίων κι ενίσχυσε το παρεχόμενο σιτηρέσιο για τη βελτίωση της υγείας των σιτιζόμενων παιδιών. Το φθινόπωρο του 1941, στο Ασκληπιείο Νοσοκομείο της Βούλας Αττικής οργάνωσε πλήρες ημερήσιο συσσίτιο για 450 εξασθενημένα παιδιά της περιοχής. Κατά το τέλος δε του 1942 συνέχισε τη λειτουργία του παιδικού συσσιτίου του συνοικισμού Καισαριανής της Αθήνας "Η Αγία Ελευθερία", για την περαιτέρω συντήρηση 230 ασθενικών παιδιών της περιοχής. (Πανταζίδης, 1987)

Μαζί με την ανεκτίμητη προσφορά του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, οι Αδελφές Νοσοκόμες προσφέρουν οτιδήποτε και οπουδήποτε μπορούν να εξασφαλίσουν στους πεινασμένους συνανθρώπους τους, λιγοστό φαγητό. Αυτή τη μέριμνα για την εύρεση και την προσφορά του φαγητού, φαίνεται στο παρακάτω απόσπασμα από προφορική μαρτυρία της νοσοκόμου Κούλας Χριστοδουλίδη: " Εγώ δούλευα τότε νοσοκόμα στο (Νοσοκομείο) Λοιμωδών Νόσων. Από μέσα από το Λοιμωδών μάζευα το ψωμί, τα φαγιά, τα γιαούρτια, ο κόσμος πείναγε, τώρα τι να τα κάνω εγώ; Τα μάζευα για να τα βγάλω τη νύχτα όξω, η ώρα οκτώ, η ώρα εννέα, να τα δώσω σε πεινασμένους να τα φάνε. Τα μοίραζα. Μια φορά έβγαλα πέντε ψωμιά ολόκληρα. Ο αποθηκάριος ήτανε Μανιάτης. Με είδε ο αποθηκάριος, εγώ ερχόμουνα με τα ψωμιά φορτωμένη, εκείνος πήγαινε, έκανε πως δεν με βλέπει. Τα 'βγαλα εγώ, όχι όμως από την

Πύλη, από το ντουβάρι, μόνο τα 'βγαλα από άλλη πόρτα για να μη βλέπουν... " (Χατζηπατέρας – Φαφαλιού, 2002)

Αρκετές όμως ήταν και οι στιγμές που οι Αδελφές έπρεπε να αποχαιρετήσουν τις αγνές ψυχούλες των υποσιτισμένων και ταλαιπωρημένων παιδιών για τον κόσμο των αγγέλων. Ήταν δραματική για αυτές η βίωση μιας ατέλειωτης σειράς θανάτων, ιδιαίτερα των θανάτων των παιδιών. Ένα περιστατικό που ερχόταν σε σύγκρουση με το υπέροχο μεγαλείο του έργου τους, την προαγωγή της υγείας και την καλυτέρευση της ζωής, περνούσε βέβαια στη σφαίρα της αθανασίας με τη συμπλήρωση της πίστης.

Παρόλα αυτά μέσα σε αυτή την πηγή της θλίψης και της απογοήτευσης, αφού δεν μπορούσαν να εκπληρώσουν το καθήκον τους, εξέφραζαν μαζί με τους γιατρούς το παράπονο και την αγωνία τους όπως στο ακόλουθο κείμενο φαίνεται: "... Το ίδιο απόγευμα κοκκίνησε από τον πυρετό το προσωπάκι της. Της παρουσιάστηκε δυσεντερία. Αχ, να είχαμε τουλάχιστον να της δίνουμε λίγο ρυζόνερο... Μα, τίποτα δεν είχαμε. Ρύζι ; Που να βρεθεί το ρύζι ; Ούτε γιατρικά είχαμε, ούτε τίποτα... Και σε κοιτάζανε τα μάτια των παιδιών που υποφέρανε, και τίποτα δεν μπορούσες να τους κάνεις... Τίποτ' άλλο, παρά στο τέλος να τους κλείσεις τα ματάκια αυτά, Θεέ μου!..." (Νάκου)

Η προσφορά των Ελληνίδων Αδελφών Νοσοκόμων όσον αφορά την δύσκολη και βασανιστική περίοδο της Κατοχής, επεκτάθηκε σίγουρα και σε πολλούς άλλους τομείς. Παρά τα ανύπαρκτα τις περισσότερες φορές μέσα, "νοσήλευαν με την καρδιά τους, που πολλές φορές πονούσε από απέραντη θλίψη " (Ρηγάτος, 2006).

Με το ηρωικό φρόνημα, την αγάπη στην πατρίδα και την πίστη στο Θεό, ήξεραν να επιμένουν. Και ίσως τελικά και στα μαύρα χρόνια της Κατοχής... νίκησαν, αφήνοντας κόκκινες σελίδες, βαμμένες από το αίμα της ψυχής τους, στη Νοσηλευτική Ιστορία, καθώς και σε μια τραγική σελίδα της ιστορίας ενός ολόκληρου λαού.

3. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΑ ΛΟΙΠΑ ΣΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ.

3.1 Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ.

Κατά τα έτη 1940-1944, η συνεισφορά της Νοσηλευτικής δεν περιορίστηκε μόνο στα βουνά της Αλβανίας αλλά και στα λοιπά σώματα του στρατού. Την περίοδο αυτή, η Ελληνική Νοσηλευτική ενίσχυσε, εκτός από την Υγειονομική Υπηρεσία του Στρατού Ξηράς, την Υγειονομική Υπηρεσία του Ναυτικού καθώς και την Πολεμική Αεροπορία.

Όσον αφορά στο Ναυτικό, οι Ελληνίδες Αδελφές Νοσοκόμες έδωσαν δυναμική παρουσία στα διάφορα ναυτικά νοσοκομεία καθώς και στα πλωτά νοσοκομεία που δημιουργήθηκαν. Προσέφεραν αδιάλειπτα και ακούραστα τις πολύτιμες υπηρεσίες τους και πολλές φορές δεν δίστασαν να τις επισφραγίσουν με τη θυσία της ίδιας τους της ζωής.

Το πρώτο σώμα στρατού που δέχτηκε τα πλήγματα του πολέμου, και μάλιστα δύομισι μήνες πριν από την κήρυξή του, ήταν το Ναυτικό με τον άνανδρο τορπιλισμό της «Έλλης» στις 15 Αυγούστου 1940 κατά τη διάρκεια του εορτασμού της Παναγίας στην Τήνο. Έτσι, το Ναυτικό Νοσοκομείο Πειραιώς που δέχτηκε τους τραυματίες του τορπιλισμού, υπήρξε το πρώτο στρατιωτικό νοσοκομείο της χώρας που συμμετείχε στον πόλεμο. (Αθανάσainaς-Ντούμης, 2000)

Με την έναρξη των εχθροπραξιών στα βουνά της Ηπείρου η Υγειονομική Υπηρεσία του Πολεμικού Ναυτικού θέτει σε λειτουργία πρόσκαιρα νοσοκομεία στις περιοχές Αθηνών (στο Παλαιό Φάληρο και στο Καστρί), Πατρών (στο Μονοδένδρι), Αιδηψού και Νήσου Αίγινας. Παράλληλα, στα κύρια ναυτικά νοσοκομεία λειτουργούν παραρτήματα. Το Ναυτικό Νοσοκομείο Πειραιώς επιτάσσει τη χειρουργική κλινική του γειτονικού Τζανείου Νοσοκομείου, το

Ναυτικό Νοσοκομείο του Ναυστάθμου Σαλαμίνας, την έπαυλη Παναγιωτόπουλου στα Παλούκια και σχολικό κτήριο στην πόλη της Σαλαμίνας και το Νοσοκομείο Πόρου επεκτείνεται στη Σχολή Πυροβολικού του κεντρικού προγυμναστηρίου και σε γειτονικά κτήρια. Στα νοσοκομεία αυτά νοσηλεύτηκαν κατά χιλιάδες, κυρίως στρατιώτες του μετώπου, τραυματίες και πάσχοντες από κρυοπαγήματα. (Διαμαντής-Δώδος, 2000)

Εκτός από τα νοσοκομεία, το Υγειονομικό κάλυψε με γιατρούς και Αδελφές Νοσοκόμες τις Ναυτικές Αμυντικές Περιοχές, τα Παράκτια Οχυρά και τις Ναυτικές Διοικήσεις. (Αθανάσαινας-Ντούμης, 2000)

Για τις ανάγκες των διακομιδών από τα μέτωπα του πολέμου και της νοσηλείας των τραυματιών και των ασθενών εφαρμόστηκε η λειτουργία των **πλωτών νοσοκομείων**. Αυτά ήταν το εκπαιδευτικό "Άρης", και τα επιβατηγά πλοία (κατάλληλα μετασκευασμένα σε νοσοκομειακά πλοία για τις ανάγκες νοσηλείας), "Αττική", "Έσπερος", "Ελληνίς", "Πολικός", "Σωκράτης", "Άνδρος", "Αρντένα", "Αλμπέρτα", "Πύλαρος", "Τήνος" και "Μοσχάνθη", συνολικής δύναμης 2330 ατόμων σε κλίνες και καθήμενους, με καθημερινή αποστολή την εκτέλεση δρομολογίων μεταξύ των λιμανιών Μεσολογγίου – Πατρών, δύο έως τρεις φορές την εβδομάδα το δρομολόγιο μεταξύ Μεσολογγίου – Λουτρακίου και Μεσολογγίου – Πειραιά και μια έως δυο φορές την εβδομάδα μεταξύ Αμφιλοχίας – Πατρών και Αμφιλοχίας – Πειραιά.

Το εκπαιδευτικό πλοίο των ναυτικών δοκίμων "Άρης", σύμφωνα με το σχέδιο κινητοποίησης, μετατράπηκε σε πλήρες πλωτό νοσοκομείο νοσηλείας με χειρουργικό, παθολογικό, μικροβιολογικό, ακτινολογικό, οδοντιατρικό και φαρμακευτικό τμήμα, ενώ διέθετε 110 κρεβάτια για τη νοσηλεία υπαξιωματικών και ναυτών και τρία δωμάτια για τη νοσηλεία αξιωματικών. (Διαμαντής - Δώδος, 2000)

Εικ 3.1 Στρατιωτικό και νοσηλευτικό προσωπικό πλωτού νοσοκομείου κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. (Διαμαντής, 2004)

Ιδιαίτερα σημαντική και η προσφορά των Αδελφών Νοσοκόμων να υπηρετήσουν στα πλωτά νοσοκομεία. Για το πλωτό νοσοκομείο "Σωκράτης" διαβάζουμε από μαρτυρία της προϊσταμένης Αδελφής του Ε.Ε.Σ., Κ. Μήτσου:

"... Είχα την επιθυμία εκ των πρώτων να λάβω μέρος εις μίαν αποστολήν. Ο πόθος μου εκπληρώθηκε, όταν εις τας 30 Ιανουαρίου 1941 η Διευθύνουσα του Νοσοκομείου μας Μεσολωρά μου έκαμε την τιμητικήν πρότασιν να αναλάβω την οργάνωσιν του πλωτού νοσοκομείου «Σωκράτης». Η εσωτερική ωραιότης του πλοίου ήτο άφθαστη. Τα πάντα έλαμπαν από καθαριότητα, το πλήρωμα ήτο ευγενέστατο με κυβερνήτη του τον πλοίαρχο Κ. Αρβανίτη. Η διαταγή ήτο να πλεύση ο Σωκράτης εις Αμφιλοχίαν προς παραλαβήν τραυματιών. Αναχωρήσαμε εκ Πειραιώς εις τας 9 π.μ. της 31.1.41 και εφθάσαμε εις τον προορισμόν μας στας 2.2.41. Την επομένην, παραλάβαμεν 350 τραυματίας και αναχωρήσαμε διά Πειραιά. Καθ' όλην την διαδρομήν, κανείς από το προσωπικόν από τον μεγαλύτερον μέχρι τον μικρότερον ναύτην νοσοκόμον, δεν ανεπαύθη, διότι οι τραυματίαι είχαν άμεσον ανάγκη ανακουφίσεως. Αμέσως

αρχίσαμεν τας αλλαγάς, ενέσεις και λοιπάς νοσηλείας. Ο καθείς εις τον τομέα του ηργάζετο με απόλυτον αυταπάρνησιν και ενθουσιασμόν. Καμμία υπόδειξις ή διαταγή δεν εχρειάσθη να επαναληφθή. Έλεγες ότι αι αδελφαί εμάντευον τι ανακούφιζε το κάθε παλληκάρι μας, το οποίον αγόγγυστα υπέμενε τους πόνους. Εις τον Πειραιά, αποβιβάσαμε 150 τραυματίας και αμέσως αναχωρήσαμε διά Βόλον, όπου αποβιβάσαμε και τους υπολοίπους." (Μήτσου, 1991)

Ο κόσμος υποδέχεται με μεγάλη χαρά τα πλωτά νοσοκομεία στα διάφορα λιμάνια. Γράφει χαρακτηριστικά ο Γιάννης Καιροφύλας: "Στον Πειραιά καταπλέουν τρία πλωτά νοσοκομεία. Είναι ο "Πολικός", η "Ελληνίς" και η "Ακρόπολις". Γίνεται στο λιμάνι θερμή υποδοχή. Ο κόσμος μοιράζει δώρα στους τραυματίες και εκφράζει με κάθε τρόπο την ευγνωμοσύνη του σ' αυτούς που αγωνίστηκαν για την ελευθερία... Άλλα δυο πλωτά νοσοκομεία καταπλέουν στο λιμάνι του Πειραιά. Το "Άνθος" και το "Σωκράτης". Κι ακόμη φτάνουν και άλλα πλοία με 1.000 Ιταλούς αιχμαλώτους. Όλα αυτά είναι σημάδια ότι στο μέτωπο γίνεται μεγάλο κακό..." (Καιροφύλας, 2001)

Οι Αδελφές Νοσοκόμες εξακολουθούν παρά τα πενιχρά μέσα να προσφέρουν ακατάπαυστα ολιστική φροντίδα στους τραυματίες. Παρά το ότι όλα τα πλοία φέρουν τη σημαία και τα διακριτικά του Ερυθρού Σταυρού, ο εχθρός δε σέβεται τις Διεθνείς Συνθήκες και τα βομβαρδίζει. Ο πρώτος βομβαρδισμός, τον οποίο επεχείρησαν οι Ιταλοί εναντίον πλωτού νοσοκομείου καταπατώντας όλους τους διεθνείς νόμους περί σεβασμού των νοσοκομείων, ήταν στο πλοίο "Σωκράτης". Πάλι από σχετικές αναμνήσεις, αντλούμε τις παρακάτω λεπτομέρειες:

"Την επομένην, αναχωρήσαμε και πάλιν διά την Αμφίλοχίαν. Κατά την επιστροφήν μας, την 12.3.41 και ώρα 9.00 π.μ., ενώ επλέαμεν μεταξύ Λευκάδος και της μικράς νησίδος Σέσουλας, ιταλικόν αεροπλάνον μας επετέθη και παρά τα καταφανή διακριτικά του ΕΕΣ ήρχισεν να μας ρίχνει δεσμάς βομβών. Ο αριθμός των τραυματιών μας ανήρχετο εις 600, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήσαν κατακεκλιμένοι. Ο Θεός όμως βοήθησε και καμμία βόμβα δεν ήγγισε το καράβι μας. Όλο το προσωπικό ήτο απασχολημένο με αλλαγάς και διαφόρους

νοσηλείας· εγώ επιβλέπousα εμάζενα μέταξα βοηθούμενη υπό ενός ελαφρώς τραυματίου, όταν ακούσαμε τον νόμβον του αεροπλάνου. Δεν εδώσαμε σημασίαν, διότι είς όλα τα ταξείδια εις το Ιόνιον τα συναντούσαμε, με αποτέλεσμα δυνατόν κλυδωνισμόν και απότομον στροφήν του σκάφους. Αι αδελφαί εστεκόντο εις το πλευρόν των τραυματιών των, αδιαφορούσαι διά τον κίνδυνον. Καμμία δεν εδείλιασεν, καμμία δεν προσεπάθησεν να προφυλαχθή.

-Αδελφούλα βομβαρδιζόμεθα... θα μας πνίξουν οι άτιμοι... -Μη φοβάσθε παιδιά, τους λέω, ο Θεός είναι μαζί μας. Τρέχω έξω να ιδώ τι ακριβώς συνέβη και ακούω την φωνήν του κυβερνήτου. - Όλοι μέσα, καλυφθήτε... μας βομβαρδίζουν και διέταξε την σωτήριον στροφήν του σκάφους. Αι βόμβαι ηστόχησαν και έπεσαν μόλις πέντε μέτρα δεξιότερα. Γυρίζω αμέσως μέσα, συνεχίζω το τύλιγμα της μετάξης και τους λέω: -Αδίκως φωνάζετε παιδιά. Δεν είναι τίποτε, κάτι συνέβη στις άγκυρες.

Το αεροπλάνο εν τω μεταξύ έκανε στροφή και δεν μας επρόλαβε. Ευτυχώς, το αντελήφθησαν εγκαίρως τα αντιαεροπορικά της Λευκάδος και το εξηνάγκασαν εις φυγήν.

Καμμία αδελφή δεν εσκέφθη να εγκαταλείψη την θέσιν της από φόβον και με τον ίδιον ενθουσιασμόν επαναλάβαμεν άλλα πέντε ταξείδια εις Αμφιλοχίαν, εκ των οποίων το τελευταίο εις τας 5 Απριλίου.

Την επομένη, πλέοντες προς Πειραιά, ακούσαμε από το ραδιόφωνο την επίθεσιν της Γερμανίας. Λαμβάνομεν σήμα και επλεύσαμεν εις Χαλκίδα διά την αποβίβασιν των τραυματιών. Έκτοτε, άρχισαν τα αγωνιώδη ταξείδια. Είς τον Πειραιά, εγένετο μεγάλος βομβαρδισμός γι' αυτό και κατευθυνθήκαμεν εις Σούνιον.

Το ίδιο βράδυ, λαμβάνομεν διαταγήν να πλεύσωμεν εις Μεσολόγγιον προς παραλαβήν τραυματιών. Επλεύσαμε μέσα από νάρκες με κίνδυνον να ανατιναχθώμεν ανά πάσαν στιγμήν. Από εκεί παραλαμβάνομεν τραυματίας και υπό συνεχή βομβαρδισμόν τους αποβιβάζομεν εις Λουτράκι. Επέρχεται όμως βλάβη εις τα καζάνια του караβιού και εις Λουτράκι αποβιβάζονται αι αδελφαί

Λαμπροπούλου, Σέτζουϊκ, Αργυροπούλου και Κυπριανού. Η Φιλιπποπούλου είχε αναχωρήσει από το όγδοον ταξείδι. Μαζί μου έμεινε η Δρούκα και συλλέξαμε το νοσηλευτικό μας υλικό. Είς μία γωνία του Κορινθιακού κόλπου (Αντίκυρα, δηλαδή τα Άσπρα Σπίτια) αφήσαμε το καράβι μας προς επισκευήν. Σε κάθε στροφή βλέπαμε το καράβι μας και τους άνδρες τους οποίους αφήσαμε χαιρετώντας με δάκρυα στα μάτια..." (Μήτσου, 1991)

Το πλωτό νοσοκομείο "Σωκράτης" βομβαρδίστηκε από τους Γερμανούς με τέσσερις βόμβες στις 23 Απριλίου 1941 όταν έκαναν επιδρομή κατά της Αντίκυρας με 27 γερμανικά στούκας.

Μια από τις πιο ηρωικές σελίδες της προσφοράς των Ελληνίδων Αδελφών στην Υπηρεσία του Ναυτικού, αποτελεί η υπηρεσία στο πλωτό νοσοκομείο "Αττική".

Το "Αττική" ήταν το μεγαλύτερο πλωτό νοσοκομείο, εκτοπίσματος 3.500 τόνων και μπορούσε να μεταφέρει άνετα 450 τραυματίες. Λόγω των μεγάλων αναγκών, μετέφερε 500 και 600 τραυματίες, θέτοντας κλίνες σε όλα τα διαμερίσματα. Είχε πλήρωμα 110 ναύτες, μόνο πέντε αδελφές και δύο κυρίες της ψυχαγωγίας. Οι θάλαμοι βρίσκονταν στο κάτω μέρος του πλοίου.

Αψηφώντας τους πολλούς κινδύνους, ταξίδευε μέρα και νύχτα παραλαμβάνοντας τραυματίες από τον όρμο του Μεσολογγίου ή από το λιμάνι της Πρέβεζας και μεταφέροντάς τους στα Νοσοκομεία Πατρών, Λουτρακίου, Χαλκίδας, Καμένων Βούρλων και Αιδηψού. Η επίβαση των τραυματιών γινόταν πάντα νύχτα γιατί οι Αδελφές ήταν ελάχιστες και τα δύο χειρουργεία εργάζονταν αδιάκοπα.

Οι Αδελφές υπηρετούσαν συνεχώς, χωρίς ξεκούραση και με ελάχιστο ύπνο. Προσέφεραν τη νοσηλευτική τους φροντίδα με τόσο ενθουσιασμό, που δεν αισθάνονταν την κούραση (όπως μαρτυρούν και οι ίδιες). Με αυτό το ρυθμό και τα συνεχή ταξίδια, το πλωτό νοσοκομείο "Αττική" μετέφερε στο σύνολο 11.000 τραυματίες.

Οι Ιταλοί και οι Γερμανοί κατακτητές βομβάρδισαν και το πλωτό νοσοκομείο "Αττική". Οι Αδελφές νοσοκόμες άφησαν και εδώ το μεγαλείο της ψυχής και του έργου τους επισφραγίζοντάς το με την ίδια τους τη ζωή. Για αυτούς τους άνανδρους βομβαρδισμούς και το ηρωικό φρόνημα των Αδελφών, πληροφορούμαστε από την Επιθεωρήτρια Εθελόντρια του ΕΕΣ Εύη Σπηλιοπούλου – Αναστασιάδου: "... Μου έδωσαν φύλλο πορείας για το πλωτό νοσοκομείο Αττική. Κατέβηκα στον Πειραιά και ανέλαβα ως προϊσταμένη αδελφή, υπηρεσία. Σε λίγο, κατέφθασαν και οι αδελφές Φώνη Τζώτζη, Ηρώ Δροσάκη, Μοίρα Εγγλέζου και η πρακτική αδελφή χειρουργείου, αλλά με μεγάλη πείρα, Δέσποινα Κτενά.

Στις 9 Φεβρουαρίου 1941, ενώ ήμασταν απασχολημένες με την παραλαβή των τραυματιών, βλέπουμε να καταφθάνουν ιταλικά αεροπλάνα, αναγνωριστικά, και να επισημαίνουν το πλωτό νοσοκομείο με φωτιστικούς πυραύλους. Ο κυβερνήτης πλοίαρχος Μελετόπουλος, αντικρίζοντας τον κίνδυνο, με εκάλεσε και είπε: - Έχω υποχρέωση να μεριμνήσω για τις αδελφές. Θα εξέλθετε όλες και θα προστατευθήτε ανάμεσα στους σάκους αλεύρων, που βρίσκονται λίγο μακρύτερα της παραλίας. Εγώ όμως δεν ήθελα να συμμορφωθώ με τη διαταγή του κυβερνήτη, γιατί πίστευα ότι το καθήκον μου ήταν πλησίον των τραυματιών, οι οποίοι δεν μπορούσαν να κινηθούν και να βγουν από το πλοίο. Διαβίβασα όμως την εντολή στις άλλες αδελφές και τις παρότρυνα να βγουν, να σωθούν. Αλλά η απάντησή τους ήταν : - Όχι, προϊσταμένη. Δεν πάμε πουθενά. Όλοι μαζί θα πεθάνουμε. Και αμέσως αρχίσαμε τη νοσηλεία των αρρώστων.

Δεν πέρασε πολλή ώρα και τρία βομβαρδιστικά κατέφθασαν και άρχισαν με μανία να ρίχνουν κατά δεσμίδες βόμβες στον άοπλο, ακίνητο στόχο τους. Οι κρότοι και οι δονήσεις ήταν τρομακτικοί. Οι τραυματίες έχασαν το θάρρος τους, ζητώντας βοήθεια. Πανικός κατέλαβε όλους, που ενετάθη όταν ο κυβερνήτης επέβαλε συσκότιση. Τότε εγώ, για να ενθαρρύνω τους κατάκοιτους τραυματίες, πρότεινα στις αδελφές να περιέλθουμε στους θαλάμους, τραγουδώντας πατριωτικά άσματα και το Κοροΐδο Μουσολίνι. Ως διά μαγείας, ο πανικός

σταμάτησε και οι τραυματίες ανάμεσα στους εκκωφαντικούς κρότους του βομβαρδισμού ενθουσιασμένοι ζητωκραύγαζαν. - Μπράβο αδελφούλες! Σαν από θαύμα, οι βόμβες έπεσαν δεξιά και αριστερά, χωρίς να θίξουν το πλωτό νοσοκομείο μας. Ο βομβαρδισμός όμως που κράτησε από τις 8.10 το βράδυ, ως τις 2.00 μετά τα μεσάνυχτα, έφερε καταστροφές στο λιμάνι και στην πόλη που θρήνησε θύματα.

Όταν αποκαταστάθηκε η τάξη τα ξημερώματα, με το φως των φαναριών περιποιηθήκαμε τους βαριά τραυματισμένους, που τους μεταφέραμε στο Νοσοκομείο του Μεσολογγίου, όπου βοηθήσαμε και στο χειρουργείο. Το πρωί παραλάβαμε και άλλους τραυματίες και φύγαμε για το Λουτράκι.

Όταν φθάσαμε μετά από λίγες μέρες στον Πειραιά, το αυτοκίνητο που μας παρέλαβε, μας μετέφερε στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Πεντελικού. Εκεί μας έγινε θερμή, ενθουσιώδης υποδοχή. Μας είπαν ότι ο κυβερνήτης του Αττική, με κοινοποίησή του στο Γενικό Επιτελείο Ναυτικού, ανέφερε ότι κατά την κρίσιμον κατάστασιν του βομβαρδισμού της 9ης Φεβρουαρίου, παρά τις συστάσεις μου να κατέβουν οι αδελφές και να προφυλαχθούν, εκείνες παρέμειναν ακλόνητες στο καθήκον τους.

Η συγκίνησή μας ήταν απερίγραπτη. Το ίδιο απόγευμα επιστρέψαμε στο πλωτό νοσοκομείο και συνεχίσαμε το έργο μας, χωρίς ανάπαυλα, μέσα σε μύριους κινδύνους. Στις αρχές Μαρτίου, ανέλαβαν υπηρεσία στο πλοίο μας και οι αδελφές Λένα Ευαγγελίδου και Βάσω Καλογερέση." (Αναστασιάδου, 1991) Σε όλο το διάστημα του ηρωικού πολέμου, το πλωτό νοσοκομείο "Αττική" προσέφερε αδιάλειπτα τις υπηρεσίες του. Το καράβι έπλεε πάντοτε άοπλο, κάτασπρο, φωταγωγημένο, με εμφανή τα σήματα του Ερυθρού Σταυρού, όπως επέβαλαν οι διεθνείς κανόνες. Παρόλα αυτά, και αυτό το πλωτό νοσοκομείο, είχε την ίδια τύχη με τα άλλα. Κατά την επίθεση των Γερμανών στις 6 Απριλίου 1941, το πλοίο βρισκόταν στον Πειραιά. Οι εχθροί δε σεβάστηκαν καθόλου τις διεθνείς συνθήκες. Ο κίνδυνος ήταν αρκετά μεγάλος και τελικά το πλωτό νοσοκομείο δεν άργησε να χαθεί από βομβαρδισμούς, συμπαρασύροντας

αρκετούς γιατρούς και αδελφές (μεταξύ αυτών και η Αναστασία Ευφραιμίδου), συμπληρώνοντας έτσι τον κατάλογο της αυτοθυσίας των αδελφών που πέρασαν στην αιωνιότητα την περίοδο 1940 – 41. Για τις τελευταίες αυτές στιγμές του πλωτού νοσοκομείου, πληροφορούμαστε και πάλι από την προϊσταμένη Εύη Σπηλιοπούλου – Αναστασιάδου: " Στις 11.25 νυκτερινή ώρα, το νοσοκομειακό μας πλοίο περιέπλεε τον Καφηρέα – κοινώς Κάβο Ντόρο – με πλήρη φωτισμό και όλα τα διακριτικά σήματα του Ερυθρού Σταυρού, όπως επιβάλλουν οι διεθνείς συμβάσεις. Αίφνης, δυνατός βόμβος ακούσθηκε και την ίδια στιγμή το σκάφος κλονίσθηκε. Βόμβες έπεσαν στην πλώρη. Για λίγα δευτερόλεπτα, το σκάφος σείσθηκε ολόκληρο και έπειτα έγειρε προς τα εμπρός. Διατηρήσαμε όλοι την ψυχραιμία μας. Έπεσαν πάνω από εννέα βόμβες.

Μια στεγανή πόρτα που χώριζε τον πρώτο θάλαμο από τους άλλους από την βόμβα που είχε εκραγεί ήταν ερμητικά κλεισμένη. Πλησίασα και τότε άκουσα τα νερά της θάλασσας να μπαίνουν με ορμή. Κατάλαβα ότι βυθιζόμασταν. Αναζήτησα τις αδελφές και όλες με αφάνταστη ψυχραιμία βοηθήσαμε και ενθαρρύναμε τους ασθενείς. Τους φορέσαμε σωσίβια και τους βοηθήσαμε να ανέβουν στο κατάστρωμα. Οι αδελφές εξακολουθούσαμε να βοηθούμε όλους και να τους βάζουμε σε κρεμαστές βάρκες. Και άξαφνα, με τρόμο, είδαμε το εχθρικό αεροπλάνο να επιστρέφει πάλι από τα φτερά του που ακουμπούσαν τα κατάρτια μας να πολυβολεί. Οι σφαίρες που σκληρά χτυπούσαν το κατάστρωμα, διέλυσαν τις βάρκες μας. Τρέχαμε δεξιά και αριστερά να σωθούμε. Ποιος ξέρει πόσοι χάθηκαν.

Όταν το αεροπλάνο απομακρύνθηκε οι λίγες βάρκες που είχαν απομείνει, αν και διάτρητες, άρχισαν πάλι να κατεβαίνουν στη θάλασσα. Μπήκαν σε αυτές όσοι δεν μπορούσαν να στηριχθούν και όσοι δεν ήξεραν κολύμπι. Τελευταίος εγκατέλειψε το σκάφος ο κυβερνήτης. Αδελφές και άνδρες κωπηλατούσαμε γρήγορα, για να απομακρυνθούμε από το πλοίο που βυθιζόταν και υπήρχε κίνδυνος να μας πάρει στη δίνη του.

Τραγικές και συγχρόνως ηρωικές στιγμές ξετυλίχθηκαν στην τελευταία αυτή βάρκα. Ο κυβερνήτης πρότεινε να ριφθούν στη θάλασσα όσοι μπορούσαν να κολυμβήσουν, για να μείνει όσο το δυνατόν στην επιφάνεια της θάλασσας η βάρκα με τους πολίτες και τις αδελφές της Δράμας. Πρώτος έδωσε το παράδειγμα ο ίδιος. Έπεσε στη θάλασσα και άρχισε να κολυμπά. Τον ακολούθησε η αδελφή Τζώτζη, ο υποδιευθυντής του νοσοκομείου χειρουργός Σπινέλης και αρκετοί άλλοι.

Η αδελφή Τζώτζη, ακούραστη, κολυμβούσε και βοηθούσε όλους τους κουρασμένους να πλησιάσουν τις σχεδίες. Ενθάρρυνε τους πάντες. Το κρύο ήταν δριμύτατο, η νύχτα κατασκότεινη. Πολλοί κουρασμένοι, που δεν μπορούσαν πια να κολυμβήσουν, υπέκυπταν στο μοιραίο. Πνίγονταν παρασυρμένοι από τα κύματα. Ανάμεσά τους ήταν και ο χειρουργός Σπινέλης, ο διαχειριστής του Νοσοκομείου Δράμας συνταγματάρχης Δαγαρόπουλος και η αδελφή της Δράμας Ευφραιμίδου.

Η αδελφή Τζώτζη, βλέποντας τον κίνδυνο που απειλούσε τον κυβερνήτη, τον παρακαλούσε να γυρίσει πίσω. Μα δεν κατόρθωσε να τον μεταπείσει. Και ενώ και οι δύο κολυμβούσαν προς το ημιβυθισμένο πλοίο και ο κυβερνήτης αισθανόταν τις δυνάμεις του να τον εγκαταλείπουν, παρακαλούσε την αδελφή Τζώτζη να επιστρέψει στους άλλους και να προσπαθήσει να σωθεί, για να είναι ήσυχος ότι έσωσε τους περισσότερους. Ενέτεινε τις δυνάμεις της, τον πλησίασε και επιχείρησε να τον τραβήξει προς την ημιβυθισμένη βάρκα. Αλλά ήταν πια πολύ αργά. Ο κυβερνήτης του Αττική ήταν νεκρός.

Εν τω μεταξύ, στις άλλες μισοβυθισμένες βάρκες, διαδραματίζονταν σκηνές άφθαστου ηρωισμού. Οι αδελφές βοηθούσαν με αυτοθυσία τους ασθενείς της Δράμας, που ήταν σε αξιοθρήνητη κατάσταση. Τα νερά διαρκώς έμπαιναν στις βάρκες και περιμέναμε από στιγμή σε στιγμή να βυθισθούμε. Αλλά με ψυχραιμία συνεχίζαμε το έργο μας. Κωπηλατούσαμε, βγάζαμε τα νερά. Έτσι, με σκληρές προσπάθειες, βουτηγμένοι στα παγωμένα νερά, τα ξημερώματα φθάσαμε σε μια ακτή της Εύβοιας, την Αμυγδαλιά... " (Αναστασιάδου, 1991)

Αξίζει να σημειωθεί πως στις ηρωικές εθελόντριες αδελφές, στις 16.10.1945, μετά το πέρας του πολέμου, απονεμήθηκε το μετάλλιο εξαιρετών πράξεων. Ήταν οι αδελφές του πλωτού νοσοκομείου "Αττική" (όσες είχαν την τύχη να σωθούν από το βομβαρδισμό), προϊσταμένη Εύη Σπηλιοπούλου–Αναστασιάδου, Φώνη Τζωτζη–Κουρμπέκη, Λένα Ευαγγελίδου, Βάσω Καλογερέση, Μοίρα Εγγλέζου και η Δέσποινα Κτενά. Στην προϊσταμένη Εύη Σπηλιοπούλου – Αναστασιάδου, ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός προσέφερε την ανώτατη τιμητική διάκριση, το μετάλλιο της Florence Nightingale.

Στις 12 Απριλίου, μία μέρα μετά τον βομβαρδισμό του πλωτού νοσοκομείου "Αττική", ο Αμερικανός διπλωμάτης Laird Archer (Λαίρντ Άρτσερ), έγραφε στο ημερολόγιό του : " Αθήνα, 12 Απριλίου (1941)

Το νοσοκομειακό πλοίο Αττική βομβαρδίστηκε και πολυβολήθηκε χθες το βράδυ στ' ανοιχτά της Σύρου, αν και ήταν φωταγωγημένο με όλα τα εμφανή διακριτικά του. Έχει επίσης, καταχωριστεί επισήμως από τους Γερμανούς μέσω της Γενεύης. Χάθηκαν έξι νοσοκόμες, μεταξύ των οποίων, και γνωστές μας κοπέλες. Η αδελφή της Καλλιόπης, που κατέβηκε στον Πειραιά με άλλες νοσοκόμες να φροντίσει τους τραυματίες, επέστρεψε φέρνοντας μαζί της μια κοπέλα που μας περιέγραψε, όταν έφτασαν στο γραφείο, πως κρεμάστηκε από μια ανεμόσκαλα του φλεγόμενου πλοίου ενώ ο αέρας γύρω της και η θάλασσα κάτω της άχνιζαν από τις πυρακτωμένες σφαίρες. Μας είπε πως ο τρόμος αυτής της νύχτας δεν θα την εγκατέλειπε όσο ζούσε. Ο διοικητής της πήδηξε στην θάλασσα να σώσει κάποιο κορίτσι που έπεσε απ' το πλοίο, χτύπησε το κεφάλι του και πνίγηκε. Τελικά έφτασαν στις ακτές του νησιού και βρήκαν καταφύγιο σε έναν φάρο. Την άλλη μέρα, με την αυγή, μετέφεραν τους τραυματίες τους από απότομα ορεινά μονοπάτια και έφτασαν περπατώντας σε κάποιον όρμο στην άλλη πλευρά του νησιού, όπου τους περισυνέλλεξε ένα αντιτορπιλικό. Το Αττική μετέφερε νοσοκομειακό προσωπικό που είχε αποχωρήσει από την Καβάλα, καθώς και λίγους τραυματίες. " (Άρτσερ, 1993)

ΒΥΘΙΖΟΥΝ ΤΑ ΠΛΩΤΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ ΜΙΜΟΥΜΕΝΟΙ ΤΟΥΣ ΠΟΤΑΠΟΥΣ ΣΥΜΜΑΧΟΥΣ ΤΩΝ ΟΙ ΕΠΙΒΑΙΝΟΝΤΕΣ ΤΗΣ "ΑΤΤΙΚΗΣ" ΔΙΕΣΩΘΗΣΙΑΝ

Τηλεγραφεύει εν Κορίνθω, ότι παρά τῶ φανῶν Αμερικανῶν εὐθυσθενοῦσθαι τὰ πλωτῶν νοσοκομείων εἰς Ἄτι κήν τὴν 23 30 ὥρον τῆς προῆθης ἐξέβηκε πρὸς Κορίνθον, προερχομένων ἐξ Ἀνατολῆς Μακεδονίας καὶ φέρον ἀξιοματικούς ἰατροὺς καὶ νοσοκόμους ἐκ Ἀγγλίας καὶ Καθάρλας. Ἐβλήθη δια τριῶν βουθῶν καὶ ἐπιλυθολογήθη. Τὰ πλοῖον ἦτο φορτωμένον. Τὰ πλοῖον μὰ τὰν ἀπετελείτο ἀπὸ 110 ἀνδρῶν, 17 ἀξιοματικούς-ἰατροὺς

—11 ἀσθενεῖς καὶ 28 ἀδελφῶν νοσοκόμους, πάντας τοῦ νοσοκομείου ἄρματα.

Τὰ πλοῖον ἐβλήθη μετὰ τριῶν ὥρας ἀπὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ.

Παρασχέθη ἀκριβῶς ἡ πληροφορία, ότι οἱ ναυτικοὶ τοῦ πλωτῶ νοσοκομείου, περιτυλιγμέντες ἀπὸ ἀντιτορπιλλικοῦ ἀπὸ θι διασώσαν ἀσφαλῶς εἰς ὤρη σιμῶν σημείων, ἀπόθεν θὰ φθάσαν δια ἡμέρας εἰς Ἀθήνας.

Εικ. 3.2 Αναφορά του ελεύθερου τύπου για το βομβαρδισμό του πλοίου «Αττική»(Διαμαντής, 2004)

Η τραγωδία των πλωτών νοσοκομείων δε σταμάτησε εδώ. Οι Γερμανοί με την εισβολή τους στην Ελλάδα, εξακολούθησαν να μη σέβονται τις Αδελφές νοσοκόμες και τους τραυματίες, καταπατώντας συνεχώς τις διεθνείς συνθήκες, εξακολουθώντας με μανία τους απάνθρωπους βομβαρδισμούς. Από μαρτυρίες της εποχής, αντλούνται οι παρακάτω πληροφορίες: "Αθήνα, 22 Απριλίου
«Ο εχθρός που δεν έχει φραγμούς» είναι ο τίτλος της εφημερίδας Messages d' Athènes, που αναγγέλλει ότι δύο ακόμα πλωτά νοσοκομεία βομβαρδίστηκαν στην θάλασσα – το ΕΣΠΕΡΟΣ, που επιβίβαζε τραυματίες στο Μεσολόγγι, και το ΕΛΛΗΝΙΣ, που έγινε στόχος επίθεσης στ' ανοιχτά του λιμανιού της Πάτρας. Ο κυβερνήτης του Ελληνίς οδήγησε το φλεγόμενο πλοίο του στο λιμάνι και αποβίβασε όλους τους τραυματίες του πριν γίνει κομμάτια. Και τα δύο πλοία είχαν κάνει τις απαραίτητες νηολογήσεις στον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό στην Γενεύη και έφεραν διακριτικά σημεία." (Άρτσερ, 1993)

Και η κτηνωδία συνεχίστηκε. Ο Αμερικανός διπλωμάτης Λαίρντ Άρτσερ έγραφε και πάλι στο ημερολόγιό του: "Αθήνα, 25 Απριλίου

Περάσαμε μια ακόμη δύσκολη νύχτα. Το Α/Π Ελλάς εξερράγη κατά την επίθεση γερμανικών βομβαρδιστικών στο λιμάνι του Πειραιά, κατάμεστο από τραυματίες και διακομιζομένους επιβάτες. Χάθηκαν σχεδόν όλοι από τους 250 Βρετανούς τραυματίες που είχαν μεταφερθεί από τα νοσοκομεία, τα 580 παιδιά και γυναίκες καθώς και από τους άλλους 170 Βρετανούς υπηκόους που προσπαθούσαν να προωθηθούν στην Κύπρο και στη Μάλτα. Δύο πλωτά νοσοκομεία, το Άνδρος, που αποβίβαζε τραυματίες, και το Πολικός, που ήταν άδειο, βυθίστηκαν μαζί με το Ελλάς. Το πρώτο παίρνοντας μαζί του στον βυθό 100 τραυματίες και 10 άνδρες του πληρώματος. Πρόκειται για την χειρότερη ναυτική τραγωδία του πολέμου μας." (Άρτσερ, 1993)

Εικ. 3.3 Η Αθηνά Μεσολωρά αποχαιρετά το προσωπικό του πλωτού νοσοκομείου "Ελληνίς" στο λιμάνι του Πειραιά (Πανταζίδης, 1987)

Επί πληθώρας άλλων στόχων, οι Γερμανοί προτιμούσαν τα νοσοκομειακά πλοία και στη συνέχεια αποτελείωναν με τα πολυβόλα τους, τους ναυαγούς πλέον τραυματίες. Κανένα από τα πλωτά νοσοκομεία (Αττική, Ελληνίς, Έσπερος, Άνδρος, Πολικός) της Ελλάδας δε γλίτωσε τον Απρίλιο του 1941 από τους Γερμανούς. Όλα βομβαρδίστηκαν και βυθίστηκαν, εκτός από το Ελληνίς. (Κουρκούτα, 2000) Εξαίρεση αποτέλεσε το εκπαιδευτικό "Άρης" το οποίο παρέμεινε γεμάτο τραυματίες στο Ναύσταθμο, όπου το κατέλαβαν οι Γερμανοί.

Με την κατάρρευση του μετώπου, όσες Αδελφές Νοσοκόμες γλίτωσαν από τους γερμανικούς βομβαρδισμούς, κατευθυνθήκαν στη Μέση Ανατολή για να προσφέρουν τις πολύτιμες υπηρεσίες τους στα εκεί Ναυτικά Νοσοκομεία με την ίδια αυτοθυσία και τον ακράτητο ενθουσιασμό τους. Μετά τη γερμανική επίθεση, όσα πλοία του Πολεμικού Ναυτικού δεν καταποντίστηκαν από τις εχθρικές επιθέσεις ακολούθησαν το βασιλιά και την κυβέρνηση και κατευθύνθηκαν αρχικά στην Κρήτη και από εκεί στην Αλεξάνδρεια. Ήταν ο "Αβέρωφ", έξι αντιτορπιλικά, τρία τορπιλοβόλα και πέντε υποβρύχια, ένα πλωτό συνεργείο και ένα μεταγωγικό.

Στην Αλεξάνδρεια δημιουργήθηκε Υγειονομική Διεύθυνση στο Υπουργείο Ναυτικών και ανασυστήθηκε η Α.Ν.Υ.Ε. Οργανώθηκε το **Ναυτικό Νοσοκομείο Αλεξανδρείας** σε ειδικά διαρρυθμισμένη πτέρυγα 60 κλινών του εκεί ελληνικού "**Κοτσίκειου Νοσοκομείου**". Αρχικά το ναυτικό είχε την εποπτεία της πτέρυγας, επειδή οι γιατροί του ήταν τοποθετημένοι στα πλοία που ανελάμβαναν μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις. Αργότερα, όταν διέφυγαν από την Ελλάδα και άλλοι υγειονομικοί και αδελφές και έφτασαν στη Μέση Ανατολή, η δύναμη του Νοσοκομείου έφτασε τις 350 κλίνες.

Στην περιοχή της Αλεξανδρείας υπήρχαν ακόμη το **Ναυτικόν Αναπαυτήριο** για την ανάρρωση αυτών που έβγαιναν από το Νοσοκομείο, δύο Ιατρεία και ένα **θεραπευτήριο 15 κλινών** στο Πρόσκαιρο Ναυτικό Προγυμναστήριο. **Μικρό θεραπευτήριο** λειτουργούσε και στο **Στρατόπεδο Καμπρίτ** στην έρημο, όπου αποστέλλονταν όσοι έπασχαν από χρόνιες

δερματοπάθειες ή χρόνιες παθήσεις του πεπτικού. Στο **Πόρτ Σουδάν**, όπου το ναυτικό είχε αρκετά θύματα από θερμοπληξία, αναπτύχθηκε **θεραπευτήριο δεκαπέντε κλινών**. Στη **Βομβάη**, η νοσηλεία των ασθενών γινόταν στο **Γενικό Νοσοκομείο Saint George**. Συγχρόνως, οργανώθηκε εκεί και **αναρρωτήριο στο οροπέδιο Deulali**. (Αθανάσαινας – Ντούνης, 2000)

Για την κάλυψη όλων αυτών των έκτακτων αναγκών, οργανώθηκε στο Ναυτικό Νοσοκομείο Αλεξάνδρειας η **Σχολή Ελληνίδων Νοσοκόμων Αλεξανδρείας (Σ.Ε.Ν.Α.)**. Στόχος της ήταν η εκπαίδευση και η κατάρτιση των Ελληνίδων της Αλεξάνδρειας στις πολλαπλές αρμοδιότητες της Αδελφής Νοσοκόμου η χρησιμοποίησή τους για την επάνδρωση των Νοσοκομείων της Μέσης Ανατολής καθώς και για την περίθαλψη των τραυματιών. Από τη Σχολή αυτή αποφοίτησαν τουλάχιστον 300 αδελφές, ενώ 720 αδελφές παρακολούθησαν μαθήματα πρώτων βοηθειών. Πρόεδρος του Σώματος Ελληνίδων Νοσοκόμων υπήρξε η σύζυγος του Προέδρου της Ελληνικής Κοινότητας Αργίνη Σαλβάγου.

Η αυτοθυσία των αδελφών νοσοκόμων ήταν παραδειγματική και ανεπανάληπτη. Χαρακτηριστική υπήρξε και η συμπεριφορά των δύο αδελφών Πιτσίκα, οι οποίες την ημέρα που ο Στόλος μας έφευγε από τη Σαλαμίνα και έπαιρνε το δρόμο της αποδημίας, προτίμησαν να εγκαταλείψουν «αυθαιρέτως» το ναυτικό νοσοκομείο στο οποίο υπηρετούσαν και να επιβούν στα υποβρύχια. (Αθανάσαινας – Ντούνης, 2000)

Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου το σύνολο των Αδελφών Νοσοκόμων καθώς και των Υγειονομικών, διακρίθηκε για τη γενναιότητα, την ψυχραιμία του και την πολύπλευρη προσφορά του. Τα ευμενή σχόλια της ηγεσίας, οι πολλές ηθικές αμοιβές και διακρίσεις επιβεβαιώνουν τις υπηρεσίες τους. Μα οι πλέον αδιάψευστοι μάρτυρες είναι οι υγροί τάφοι τους!

3.2 Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟ ΣΩΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΜΙΚΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ.

Η συμβολή της Ελληνικής Νοσηλευτικής δεν περιορίστηκε μόνο στο στρατό ξηράς και στα πλωτά νοσοκομεία, αλλά ανταποκρινόμενη στο επείγον κάλεσμα της πατρίδας, επέκτεινε τη δράση της και στο Υγειονομικό Σώμα της Αεροπορίας. Οι Αδελφές Νοσοκόμες, έδωσαν και εδώ το δυναμικό παρόν τους στο νεότερο στρατιωτικό σώμα, επιβεβαιώνοντας με τις ενέργειές τους, τη φιλοπατρία και την αυτοθυσία τους την αναγκαιότητα του έργου τους.

Το 1939, ένα χρόνο πριν από την κήρυξη του πολέμου, με τον ΑΝ 1577/1939, συστήθηκε το Υγειονομικό Σώμα της Αεροπορίας. Κατά την πολεμική περίοδο του 1940 και μέχρι της κατάρρευσης του μετώπου, το Υγειονομικό Σώμα λειτούργησε κανονικά. (Γκίλλας, 2000) Διέθετε ιατρεία και θεραπευτήρια στις μεγάλες Μονάδες της Αεροπορίας, όπως ήταν τότε η Δεκέλεια, η Ελευσίνα, η Λάρισα και το Σέδες. Οι νοσηλευτικές ανάγκες των μονάδων καλύπτονταν από τα στρατιωτικά νοσοκομεία της περιοχής τους.

Μετά την κατάρρευση του μετώπου στην Ελλάδα και την Κατοχή από τους Γερμανούς και τους Ιταλούς, πολλοί μόνιμοι και έφεδροι ιατροί διέφυγαν στη Μέση Ανατολή και οργάνωσαν το Υγειονομικό Σώμα της Αεροπορίας στην Αίγυπτο. Το 1942 ιδρύθηκε το **Γενικό Νοσοκομείο της Ελληνικής Βασιλικής Αεροπορίας (ΓΝΕΒΑ)** και στεγάστηκε σε πτέρυγα του νοσοκομείου της ελληνικής κοινότητας της Αιγύπτου, στην περιοχή της Αμπρασίας στο Κάιρο. Το ΓΝΕΒΑ διέθετε τμήμα χειρουργικό, παθολογικό, νευροψυχιατρικό, ορθοπαιδικό, ΩΡΛ, ακτινολογικό και μικροβιολογικό. (Φίλης, 2000)

Το Νοσοκομείο κάλυψε τις ανάγκες του ιπταμένου προσωπικού, του προσωπικού εδάφους της Πολεμικής Αεροπορίας της Μέσης Ανατολής, και των οικογενειών των επιστράτων της ελληνικής κοινότητας της Αιγύπτου καθώς και

των ασθενών και τραυματιών του Στρατού Ξηράς, του Πολεμικού Ναυτικού και των συμμάχων Πολωνών, Γιουγκοσλάβων.

Το νοσηλευτικό του προσωπικό, που προερχόταν από το Σώμα των Εθελοντριών Νοσοκόμων της Αιγύπτου και από ιδιώτες νοσοκόμους, προσέφερε ανεκτίμητη βοήθεια και συμπαράσταση στους δοκιμαζόμενους από τον πόλεμο άνδρες της Αεροπορίας. (Γκίλλας, 2000)

Από τη συμβολή της Ελληνικής Νοσηλευτικής στο Υγειονομικό Σώμα της Αεροπορίας, δεν έχουν διασωθεί συγκεκριμένες πηγές από τις οποίες να διαφαίνονται η νοσοκομειακή περίθαλψη των Αδελφών Νοσοκόμων, πράξεις αυτοθυσίας, ή ονόματα αδελφών που τελείωσαν κατά την ώρα του καθήκοντος. Παρόλα αυτά, η οργάνωση του έργου της Αεροπορίας στη Μέση Ανατολή ήταν η συνέχεια του επαγγελματικού και εθελοντικού νοσηλευτικού έργου που πρωτοξεκίνησε στα βουνά της Αλβανίας. Είναι γεγονός αναντίρρητο ότι αυτό το σπουδαίο και πολύπλευρο έργο δε θα μπορούσε να διεκπεραιωθεί χωρίς τη συμβολή της Νοσηλευτικής. Για αυτό το λόγο η Ελληνική Πολιτεία τις τίμησε με το μετάλλιο των εξαιρετών πράξεων.

4. Η ΑΠΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΑΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ.

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 η Ελλάδα ζήτησε από το λαό της να πει το δικό του "ΟΧΙ" στην καταπάτηση των εδαφών και στην υποδούλωσή της. Σε αυτό το προσκλητήριο βρέθηκαν άγρυπνες οι Διπλωματούχες και οι Εθελόντριες Αδελφές, δίνοντας έτσι το δικό τους δυναμικό παρόν, από τα πιο κεντρικά νοσοκομεία μέχρι τις πιο δύσβατες και άγονες γραμμές του Μετώπου. Δίπλα στους ήρωες τραυματίες μας προσέφεραν τις υπηρεσίες τους και τους τόνωσαν. Προσέφεραν ολιστική φροντίδα, δίνοντας έμφαση όχι μόνο στη νοσηλεία, αλλά και στις διάφορες προσωπικές ανάγκες. Προσέφεραν αδιάλειπτα, ακούραστες από το πρωί ίσαμε το βράδυ, γενναίες, χωρίς να σκέπτονται ότι την επόμενη στιγμή μπορεί να μην είναι ζωντανές. Με το παράδειγμά τους, έδειξαν ότι η Νοσηλευτική είναι πολύπλευρη.

Σημειωτέον ότι οι εμπειρίες που απέκόμισαν κατά τους χαλεπούς καιρούς της κατοχής τις βοήθησαν στο να προάγουν τα έργα της και κατ' επέκτασιν την ίδια τη Νοσηλευτική, στους μετέπειτα ειρηνικούς καιρούς. Συνέβαλαν αυτές με τις γνώση και την επιστήμη και οι εθελόντριες με την απaráμιλλη αυταπάρνησή τους στο έργο της Νοσηλευτικής, στην ανύψωση της κοινωνικής αποδοχής του Νοσηλευτικού επαγγέλματος.

Ενδεικτικά, παρακάτω θα αναφέρουμε τα ονόματα μερικών Αδελφών που προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στον πόλεμο καθώς και την εν γένει σημαντική δράση τους:

1. ΑΘΗΝΑ ΜΕΣΟΛΩΡΑ

Κόρη του Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννη Μεσολωρά. Απόφοιτος του Αρσακείου, έλαβε ευρεία μόρφωση και εξαιρετη χριστιανική ανατροφή. Η καλλιέργεια της ψυχής της, η πίστη της στο Θεό, η αγάπη της για το συνάνθρωπο την βοήθησαν στο να τάξει τη ζωή της

στην υπηρεσία του ανθρώπου εξασκώντας το λειτούργημα της Αδελφής , κάτω από τη σημαία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού .

Απόφοιτος της πρώτης τάξεως της Σχολής Επικούρων Αδελφών των ετών 1914-16. Στους Βαλκανικούς πολέμους εργάστηκε ως Εθελόντρια στα στρατιωτικά Νοσοκομεία Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Κοντά στους ήρωες τραυματίες μας, έζησε κυριολεκτικά τους σωματικούς πόνους και το ψυχικό τους πρόβλημα και έκανε βιώμά της την ανάγκη της προσφοράς .

Το 1939, διετέλεσε μέλος της "Συμβουλευτικής Επιτροπής Εθνικής Αμύνης παρά τω Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό", μελετώντας και εφαρμόζοντας πρόγραμμα εκπαίδευσεως νοσηλευτικού προσωπικού για τις πολεμικές ανάγκες που θα ακολουθούσαν, ενώ παράλληλα Σώμα Διαιτολόγων ,πολύτιμο αργότερα για τα χρόνια της Κατοχής. Συνέταξε και το Σχέδιο νοσηλευτικής επιστρατεύσεως της Χώρας και οργανώσεως υγειονομικών σχηματισμών εκστρατείας, το οποίο θα εφαρμοστεί με πλήρη απόδοση κατά τη διάρκεια του πολέμου.

Η έναρξη του πολέμου θα την βρει σε πλήρη ετοιμότητα, όπου από του τμήμα της στρατιάς Ηπείρου θα αναλάβει την ευθύνη μεταθέσεως αδελφών. Με τη συμμετοχή της στους Βαλκανικούς και τη συνεχές ενδιαφέρον για τους ασθενείς και την προαγωγή της νοσηλείας και της νοσηλευτικής γενικότερα ήταν η πλέον κατάλληλη να αναλάβει τη γενική διεύθυνση και εποπτεία αυτή την κρίσιμη ώρα. Σπεύδει λοιπόν παντού, όπου υπάρχει ανάγκη οργανώσεως και παροχή νοσηλευτικής βοήθειας. Ο φλογερός της πατριωτισμός και η πίστη της τής έδιναν δύναμη και γενναιότητα ώστε να ξεπερνά τους κινδύνους, να υπερπηδά τα εμπόδια και ακούραστη να εξακολουθεί να προσφέρει . Ήξερε να νοσηλεύει με απaráμιλλη δεξιοτεχνία με το απαλό και συγχρόνως σταθερό της χέρι, να ξεκουράζει, να ανακουφίζει και να μεταδίδει αισιοδοξία και ψυχική αντοχή. (Ελευθερίου , 1975)

Το τέλος του ηρωικού έπους της Αλβανίας θα την βρει στο θρυλικό στρατιωτικό νοσοκομείο των Ιωαννίνων, στην τραγική Ακαδημία, εκεί όπου

αρκετές αδελφές έχασαν τη ζωή τους από τις βόμβες που εξερράγησαν. Η Μεγάλη Αδελφή, όμως δε θα γίνει ακόμα σύμβολο θυσίας· έχει εξάλλου πολλά να προσφέρει .

Κατά τα έτη 1941 – 44 θα κατορθώσει να διατηρήσει την υποδειγματική λειτουργία του Τμήματος Νοσοκόμων και του Νοσοκομείου του ΕΕΣ παρά τις σημαντικότερες δυσκολίες.

Μετά από τα σκληρά χρόνια του πολέμου, δε θα παύσει ποτέ να ενδιαφέρεται για τα ζητήματα που απασχολούν τις αδελφές και τη Νοσηλευτική, αλλά θα εξακολουθήσει να κατευθύνει με τις πολύτιμες συμβουλές της από το άντλημα των εμπειριών της. Αργότερα θα εκλεγεί πρόεδρος του Εθνικού Συνδέσμου Διπλωματούχων Ελληνίδων Νοσοκόμων. Και από της θέσεως αυτής, θα προβάλλει την αξία της Νοσηλευτικής (ως Επιστήμης πλέον αφού συνέβαλε αρκετά στην ανάδειξη της) σε πολλά Διεθνή Συνέδρια.

Η Αθηνά Μεσολωρά είχε γεννηθεί για το λειτούργημα της Αδελφής και υπήρξε το πρότυπο και η ιερεία του. Η αφοσίωση στο καθήκον, η ευρεία ανθρωπιστική προσφορά της και η ανάδειξη της Νοσηλευτικής θα τύχουν παγκόσμιας αποδοχής και αναγνώρισης. Θα εκλεγεί τιμητικό μέλος του Βρετανικού και Αμερικανικού Σταυρού και θα λάβει τα ανώτατα παράσημα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, πολυάριθμα άλλα ελληνικά και ξένα μετάλλια μεταξύ των οποίων το μετάλλιο της Florence Nightingale και το Μέγα Βραβείο Αρετής της Ακαδημίας Αθηνών, καθώς και άλλες τιμητικές διακρίσεις. (Παπαμικρούλη,1965)

Λίγο καιρό πριν αφήσει τον κόσμο αυτό, θα γράψει με το πονεμένο της χέρι την Ιστορία της Ελληνικής Νοσηλευτικής, ξαναζώντας πάλι τη δημιουργική εργασία και θυσία. Ξαναζώντας έτσι τη δική της ζωή, γιατί εκείνη ήταν και είναι μια ζωντανή Ιστορία της Νοσηλευτικής στον τόπο μας, αφήνοντας ένα σημαντικό κληροδότημα στις κατοπινές νοσηλεύτριες, υποχρεώνοντάς τες να συνεχίσουν να περπατούν στο δρόμο της προσφοράς και της θυσίας που βάδισε εκείνη .

Εικ. 4.1 Η διευθύνουσα του Ε.Ε.Σ. Αθηνά Μεσολωρά, ενώ διαβάζει ένα βιβλίο.(Νικόλτσιος – Τρομπούκης, 2000)

2. ΕΛΕΝΗ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ

Γεννήθηκε το 1874 στην Αλεξάνδρεια. Καταγόταν από εύπορη οικογένεια και ως εκ τούτου πλούτισε το πνεύμα της με λαμπρές γνώσεις. Παράλληλα με την άρτια ελληνική μόρφωση έμαθε τη γαλλική, την αγγλική και τη γερμανική γλώσσα. Είχε αξιοσημείωτη κλίση στη ζωγραφική και την εποχή της διαμονής της στο Παρίσι η μεγαλύτερη ευχαρίστησή της ήταν να περνά τις περισσότερες ώρες της στα Μουσεία, θαυμάζοντας τα έργα μεγάλων καλλιτεχνών. Το 1910, μετά το θάνατο των γονιών της θα εγκαταλείψει τις καλλιτεχνικές τάσεις της και θα θέσει για σκοπό της ζωής της την εξυπηρέτηση της Πατρίδας στον τομέα της φιλανθρωπίας .

Στους Βαλκανικούς πολέμους 1912 – 1914 προσφέρει τις υπηρεσίες της στα Νοσοκομεία και Χειρουργεία Μετώπου Ηπείρου. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου 1916 – 1920 και του Ελληνοτουρκικού υπηρετεί στο Μέτωπο Μακεδονίας–Θράκης, μέσω της οποίας φτάνει στην Κωνσταντινούπολη και εκεί αναλαμβάνει καθήκοντα προϊσταμένης στο

Νοσοκομείο του Ερυθρού Σταυρού. Το 1920, βρίσκεται στο εξωτερικό και λαμβάνει γνώση του νεοανακαλυφθέντος αντιφυματικού εμβολίου Calmette και αναλαμβάνει να το χρησιμοποιήσει στην Ελλάδα, σε μια εποχή που η φυματίωση άπλωνε τα πλοκάμια της όλο και περισσότερο και κανείς δεν μπορούσε να τη σταματήσει.

Αφοσιωμένη πάντα στο καθήκον, στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, γεμάτη από ενθουσιώδη πατριωτισμό και ανθρωπιστικά ιδεώδη, θα οδηγηθεί στο αποκορύφωμα της προσφοράς της. Πλήρης ψυχικών αποθεμάτων και έτοιμη για μεγάλες θυσίες, αναλαμβάνει τη διεύθυνση του 5ου Στρατιωτικού Νοσοκομείου που αναπτύσσεται σε χίλιες κλίνες. Το μεγάλο αυτό νοσοκομείο, δε θα το οργανώσει μόνον αλλά μόνη της με τα ίδια της τα χέρια θα βρει όλη εκείνη την απαλότητα που τη διακρίνει για να δεχθεί στην είσοδο τους νεοφερμένους τραυματίες, να τους πλύνει, να τους επιδέσει, να τους ταΐσει και πάντα με το μάτι της Διευθύνουσας και διοικητική επιβολή να βοηθήσει τους γύρω της να είναι στο ύψος της αποστολής τους. (Μεσολωρά,1959). Εκεί θα πλημμυρίσει από εθνική υπερηφάνεια, νοσηλεύοντας τους ήρωες στρατιώτες αλλά θα βιώσει και βαθιά αγανάκτηση όταν θα εισβάλλουν οι Γερμανοί κατακτητές, και το νοσοκομείο θα εκκενωθεί. Κατά την Κατοχή, θα αναλάβει και πάλι τη Σχολή των Επισκεπτριών και το Αντιφυματικό Κέντρο B.C.G. για τον έλεγχο της κίνησης.

Παρά τις δυσχέρειες του πολέμου, δε θα χάσει το πηγαίο χιούμορ της και την όρεξή της για αθώο πείραγμα που έδειχνε πότε – πότε, καθώς και τις συγκινητικές περιποιήσεις που προσέφερε σε κάθε καλή ημέρα στις συνεργάτιδες αδελφές, ακόμα και όταν στένεψαν οι καιροί, όπως μία μπουκάλα κονιάκ με ένα κλαράκι έλατο την παγερή Πρωτοχρονιά του 1942. (Αποστολάκη, 1959)

Όμως, το 1942 η κατάσταση στην Αθήνα όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα είναι τραγική. Οι συνθήκες έχουν αλλάξει. Ο κόσμος έρχεται αντιμέτωπος με το φρικτό μαρτύριο της πείνας. Συγκοινωνίες δεν υπάρχουν και έτσι η γενναία

αδελφή αναγκάζεται να διανύει καθημερινώς με τα πόδια μεγάλες αποστάσεις. Από τον υποσιτισμό, την πείνα, τις σκληρές στερήσεις θα πάθει απότομη καταβολή των δυνάμεών της, διότι διέθετε και αυτά τα 30 (τριάντα) δράμια ψωμιού του ημερήσιου δελτίου της. Παρά τη μεγάλη της εξάντληση, δε σκέπτεται ούτε για μια στιγμή να παρατήρει την άθλια κατάσταση που υπηρετούσε. Για αυτή της τη θυσία διαβάζουμε από κείμενο της Ολίγκας Φικιώρη, Εθελόντριας Επιθεωρητού ΕΕΣ: "Την βλέπαμε να υποφέρει, αλλά απέκρουε κάθε παράκλησί μας να υποβληθή εις ιατρικήν εξέτασιν και μας εξόρκιζε να μη μάθη τίποτε η αδελφή της και ανησυχίση. Ανεσηκώνετο με κόπον για να δώση στα ανυπόδητα Καλμετάκια της από τα ξυποπέδιλα που έστειλεν η Ελβετία εις τον Ερυθρό Σταυρό. Πλησιάζουν Χριστούγεννα παγερά και θέλει να τα ζεστάνη.

Δίδει χρήματα, πού τα υστερεί έκ της διατροφή της, για να αγοράση φανέλλα (50 χιλιάδες κατοχικές τον πήχυν) για λίγα φορεματάκια. Η Επισκέπτρια Αδελφή της αναφέρει ότι το εργοστάσιο που είχεν υποσχεθή, εξήντησε το ύφασμα. Απελπισμένη σφίγγει τά ξυλιασμένα χέρια της και ψιθυρίζει: «Άχ, τι βάσανο, τι βάσανο και τι αίσχος, να θέλω να ντύσω αυτά τα κοκκαλιασμένα μικρά μου και να μη το κατορθώνω! Θα πάγω πάλι στον Πρόεδρο να ζητήσω και ελπίζω κάτι να ευρεθή στην αποθήκη.»

Και αγωνιά και κοπιάζει, χωρίς διόλου να σκέπτεται ότι η ίδια έχει ανάγκη τη φροντίδα μας. Την βλέπαμε να καταρρέη και εσφίγγετο η ψυχή μας, ώσπου μια μέρα σωριάστηκε στο δάπεδο του δωματίου της εξηντλημένη από υποσιτισμό και αβιταμίνωση, μεταφερθείσα εις το Νοσοκομείου του Ερυθρού Σταυρού με πλήρη απώλεια συνειδήσεως."(Φικιώρη, 1959)

Μετά την αποθεραπεία της θα συνεχίσει την πολύπλευρη εργασία παρά την κλονισμένη υγεία της, μια εργασία που μετά από την καταξίωσή της στις συνθήκες του πολέμου, υπόσχεται ακόμα αρκετά σε αυτά τα πλούσια που είχε ήδη προσφέρει. Ο θαυμασμό ξένων Υγιεινολόγων και κυρίως οι εκδηλώσεις εκείνων τους οποίους νοσήλευσε θα είναι έκδηλος. Θα της απονεμηθούν

τιμητικές εκθέσεις, εύφημες μνείες, είκοσι ένα παράσημα και μετάλλια. Μεταξύ αυτών ο Πολεμικός Σταυρός και το μετάλλιο Florence Nightingale, το οποίο είναι η πρώτη Ελληνίδα που το λαμβάνει, το μετάλλιο Ερυθρού Σταυρού και το μετάλλιο Ευποιίας. (Φικιώρη, 1959)

3. ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΧΟΥΡΣΟΓΛΟΥ

Διπλωματούχος Αδελφή της Ανωτέρας Σχολής Νοσοκόμων και Επισκεπτριών Αδελφών Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού τάξεως 1926 - 29. Γεννήθηκε στην Καπαδοκία σε περιβάλλον ελληνοχριστιανικό. Το 1922 αναγκάζεται μαζί με τη μητέρα της να εγκαταλείψουν τα πάντα και αν έρθουν ως πρόσφυγες στην Ελλάδα .

Η Δέσποινα Χουρσόγλου είχε γεννηθεί για να γίνει Αδελφή. Βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία και αξιοποίησε τα χαρίσματά της, προκαλώντας αμέσως την προσοχή και την εκτίμηση όλων, ανωτέρων και συνεργατών της. Προπαντός η αείμνηστη Αθηνά Μεσολωρά, αντελήφθη αμέσως τα μεγάλα προσόντα της Αδελφής Χουρσόγλου και τις δυνατότητες που είχε να εξελιχθεί σε πολύτιμο στέλεχος του Ερυθρού Σταυρού. Μετά από πολλές μετεκπαιδεύσεις, την προσέλαβε από το 1935 Βοηθό Διευθύνουσης του Νοσοκομείου Ε.Ε.Σ.

Στις αρχές του πολέμου, η Διευθύνουσα του Νοσοκομείου, η Αδελφή Αθηνά Μεσολωρά, έπρεπε να φύγει για το Μέτωπο. Άξια αντικαταστάριά της η Αδελφή Χουρσόγλου, κράτησε το Νοσοκομείο στο ύψος του. Νοσοκομείο που είχε γίνει το μισό Στρατιωτικό με σημαντική ελαττωμένη δύναμη Αδελφών. Εργάστηκε ακάματη, αθόρυβα από το πρωί έως τη νύκτα. Κατά την Κατοχή το Νοσοκομείο ήταν γεμάτο στους διαδρόμους και τα υπόγεια. Είχε το χάρισμα να διοικεί, χωρίς να φαίνεται. Συνδύαζε την σταθερότητα με την γλυκύτητα και την καλοσύνη, τη γνώση και την πείρα με την απλότητα και την ταπεινότητα. Ήταν πάντα παντού, επέβλεπε, νοσήλευε, παρηγορούσε, ενίσχυε μέχρι τις ώρες της Απελευθέρωσης.

Από το τέλος του 1945, θα πληρώσει τη νοσηλευτική προσφορά της αναλαμβάνοντας τη Διεύθυνση Αδελφών του Νοσοκομείου. Για τη μακροχρόνια και την αποδοτική δράση της θα τιμηθεί με τέσσερα μετάλλια και διακρίσεις και θα της δοθεί ο τίτλος της ισοβίου Επιτίμου Διευθύνουσας του Ε.Ε.Σ. (Σπυροπούλου, 1986)

4. ΕΛΕΝΗ ΠΕΤΡΑΛΙΑ

Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1901 από αρχοντική οικογένεια. Από την οικογένειά της έλαβε ανώτερη εκπαίδευση και άρτια μόρφωση. Το 1935 – 36 φοίτησε στη Σχολή Νοσοκόμων και Επισκεπτριών ΕΕΣ, ικανοποιώντας την επιθυμία της να γίνει Αδελφή Νοσοκόμος. Μέχρι το 1940 ανέλαβε καθήκοντα Επιθεωρήτριας Επισκεπτριών Αδελφών του Νομού Αττικής .

Με την κήρυξη του πολέμου το 1940, διοργανώνει τα Ιατρεία Πρώτων Βοηθειών παθητικής αεραμύνης Αθηνών Πειραιώς και προαστίων. Το Μάιο του 1941 μεταβαίνει στα Ιωάννινα ως μέλος της Υγειονομικής Αποστολής του Υπουργείου Εθνικής Προνοίας. Κατά την αποστολή αυτή, οργανώνει τη νοσηλεία του αμάχου πληθυσμού στα νοσοκομεία που είχαν ιδρυθεί εκεί και συστηματοποιεί το έργο των Αδελφών στους Σταθμούς Πρώτων Βοηθειών των Ιωαννίνων και των Ιατρείων της Υπαίθρου. Ακόμη, διδάσκει και μορφώνει μεγάλο αριθμό δεσποινίδων και κυριών στα κυριότερα νοσηλευτικά θέματα. Παρά τα πολλαπλά της καθήκοντα, αφηφώντας τον κόπο και τον κίνδυνο, δε διστάζει να δώσει η ίδια το παράδειγμα και να γίνει υπόδειγμα προς μίμηση, σπεύδοντας να προσφέρει τις υπηρεσίες της στην αγωνιζόμενη Ελλάδα. Με την επιστροφή της στην Αθήνα, παρά την εμπόλεμη κατάσταση, το έργο της έχει αρχίσει να εκτιμάται και να αναγνωρίζεται από την πολιτεία .

Την περίοδο της Απελευθέρωσης θα προσπαθήσει να απαλλάξει τους ασθενείς της από τον εξανθηματικό τύφο, προάγοντας τη νοσηλεία σε νοσοκομείο που θα διοργανώσει και θα διευθύνει στο Μαραθώνα. Όλες οι εμπειρίες της από τους τραυματίες και τα νοσοκομεία του πολέμου αποτελούν το εφαλτήριο σάλπισμα

για μια λαμπρή νοσηλευτική σταδιοδρομία με επιτεύξεις ορόσημα για την ανάδειξη της Νοσηλευτικής σε επιστήμη και για αρκετές επόμενες γενιές .

Μετά από σημαντικές μετεκπαιδεύσεις, θα τοποθετηθεί στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας. Από τη θέση αυτή, θα ξεκινήσει τιτάνιο έργο με ρηξικέλευθες προοπτικές για την εξύψωση του επαγγέλματος της Αδελφής, τη βελτίωση των προγραμμάτων σπουδών και την κύρωση νομοθετημάτων που αφορούν τον κλάδο Αδελφών Νοσοκόμων και Επισκεπτριών Νοσοκόμων. Θα προϊσταται στις Σχολές Μαιών, στον Εθνικό Σύνδεσμο Διπλωματούχων Νοσοκόμων και θα οργανώσει την πρώτη Σχολή Φυσικοθεραπείας .

Όλοι οι κόποι της και οι προσπάθειές της θα εκτιμηθούν ιδιαίτερα όχι μόνο από τους συνεργάτες και τους υφισταμένους της αλλά και από τον ΕΕΣ και την πολιτική ηγεσία που θα της αποδώσουν κατά καιρούς διάφορες τιμητικές διακρίσεις .

5. ΕΛΕΝΗ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗ

Εθελόντρια αδελφή του Ε.Ε.Σ., η οποία έτυχε μετεκπαίδευσης στις Η.Π.Α. και στον Καναδά κατά τα έτη 1938 – 39.

Διορίζεται τον Οκτώβριο του 1940 βοηθός Διευθynούσης το 1940 στο νοσοκομείο "Ευαγγελισμός". Τα δύσκολα χρόνια της πατρίδας μας 1940 – 45 θα εργαστεί στον "Ευαγγελισμό" με ενθουσιασμό και αυταπάρνηση. Μετά την αποχώρηση της Άννας Μεταξά το Σεπτέμβριο του 1945, θα προαχθεί σε Διευθynουσα Αδελφή. Από τη θέση αυτή με τη μεγάλη της πείρα από τις δυσκολίες του πολέμου και τις γνώσεις της, θα οργανώσει τη Νοσηλευτική του "Ευαγγελισμού" με τρόπο υποδειγματικό. Η συμβολή της στην ανύψωση της Νοσηλευτικής θα είναι καθοριστική. Με τη μόρφωση, την καλλιέργεια του χαρακτήρα της θα εμπνεύσει εκατοντάδες νέες αδελφές και θα εξυψώσει το θεσμό της Αδελφής . Θα ενδιαφερθεί ιδιαίτερα για τη συνεχή επιμόρφωση των Διπλωματούχων Αδελφών καθώς και του βοηθητικού προσωπικού. Θα

διατελέσει Πρόεδρος του Εθνικού Συνδέσμου Διπλωματούχων Αδελφών Νοσοκόμων και θα εκπροσωπεί την Ελληνική Νοσηλευτική σε διεθνές επίπεδο. Θα τιμηθεί με πολλά βραβεία και μετάλλια ως αναγνώριση της πολύτιμης προσφοράς της και θα αναδειχθεί ηγετική φυσιογνωμία της Ελληνικής Νοσηλευτικής . (Λανάρα , 1985)

6. ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΑΒΑΓΙΑΝΟΥ

Γεννήθηκε στη Μυτιλήνη το 1911. Το 1929 εισήλθε στη Σχολή των Νοσοκόμων του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού σε ηλικία 18 ετών. Μαθήτριά της Μεγάλης Αδελφής Αθηνάς Μεσολωρά, θα εμπνευσθεί από το φωτεινό παράδειγμά της, θα αφιερώσει τη ζωή της στο λειτούργημα της Αδελφής και θα γράψει τη δική της χρυσή σελίδα στην Ιστορία της Ελληνικής Νοσηλευτικής.

Ως το 1938 υπηρετεί στο Νοσοκομείο του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού ως βοηθός Διευθνούσης. Λόγω της απειλής του επικείμενου πολέμου, θα αναλάβει τη διδασκαλία Εθελοντών Αδελφών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού αρχικά στη Μυτιλήνη και ύστερα στην Αθήνα .

Ο πόλεμος φτάνει και η Κλεοπάτρα Αβαγιανού θα δώσει ολοπρόθυμα το δικό της παρόν στην πρόσκληση της πατρίδας. Θα οργανώσει δύο μεγάλα στρατιωτικά Νοσοκομεία στην περιοχή των Αθηνών, τα οποία θα διευθύνει με επιτυχία και κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής, παρά τις δυσχερείς συνθήκες που δημιουργούνται. Από το 1942 θα προσφέρει τις υπηρεσίες της στα νησιά του Αιγαίου, αφού συνεργαστεί με εκπροσώπους του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού .

Η δράση της τα χρόνια του πολέμου θα αποτελέσει το εφελτήριο σάλπισμα για ένα γεγονός σταθμό στην Ιστορία της σύγχρονης Ελληνικής Νοσηλευτικής . Ως αναγνώριση των έργων της και διακρίνοντας τις ανάγκες που έχουν προκύψει η Πολιτεία θα της αναθέσει τη δημιουργία, την οργάνωση και τη διεύθυνση της νεοσύστατης Στρατιωτικής Σχολής Αξιωματικών Αδελφών Νοσοκόμων. Με εξαιρετική μεθοδικότητα και επιμονή, θα ξεπεράσει όλες τις δυσκολίες που θα

συναντήσει στο πρωτοποριακό της έργο και θα οργανώσει πρώτα τη Σχολή και το Σώμα των Αξιωματικών Αδελφών Αργότερα με υποδειγματικό τρόπο.

Από όλες τις υπεύθυνες θέσεις που θα λάβει, θα εξακολουθήσει να παρακολουθεί τις νεότερες αδελφές και να τις παροτρύνει στα βήματά τους . Θα διατελέσει μέλος του Εθνικού Συνδέσμου Διπλωματούχων Ελληνίδων Νοσοκόμων και θα κριθεί άξια πολλών τιμητικών διακρίσεων, μεταξύ των οποίων και της υψίστης Διεθνούς τιμητικής διακρίσεως που απονέμεται στις Αδελφές , το μετάλλιο της Florence Nightingale. (Παπαμικρούλη , 1977)

Το έργο της Κλεοπάτρας Αβαγιανού διακρίνεται για τη συνέπεια και την αφοσίωσή του στα ιδανικά της στρατιωτικής Νοσηλευτικής. Θα αγωνιστεί και θα πετύχει πολλά ,διευρύνοντας τους νοσηλευτικούς ορίζοντες, δίνοντας έτσι την ευκαιρία στις νεότερες να κερδίσουν πολλά .Και ίσως ακόμα περισσότερο, αν θυμούνται ένα μικρό άντλημα από τις συμβουλές της, το οποίο και εκείνη τηρούσε στα στρατιωτικά Νοσοκομεία του πολέμου και στην υπόλοιπη ζωή της: " Η αγάπη ας είναι η Αρχή και το Τέλος κάθε σκέψεώς σας. Νά κυριαρχήσθε από την εσωτερική φωνή της αυτοθυσίας και της ανθρωπιάς προς τον πλησίον σας. Πάντοτε να ενθυμήσθε ότι είσθε ιεραπόστολοι ενός υψηλού λειτουργήματος και κάθε λέξις και πράξις σας να είναι αντάξιά σας. Η Αρετή είναι θείον δώρον διά κάθε προικισμένον άνθρωπον της κοινωνίας μας. Σείς δε πρέπει να την έχετε κτήμα σας " . (Αβαγιανού , 1978)

7. ΕΥΘΥΜΙΑ ΧΡΟΝΗ

Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι το 1911. Η βαθειά της πίστη προς το Θεό και η μεγάλη της αγάπη προς το Θεό και την Ελλάδα, θα την ωθήσουν στη μεγάλη απόφαση να υπηρετήσει το ευγενές επάγγελμα της Αδελφής. Το 1940 ξεκινά από το Μεσολόγγι για να έλθει στη Σχολή του Ερυθρού Σταυρού για να παρακολουθήσει το τριετές πρόγραμμα εκπαίδευσεως νοσοκόμων.

Οι δύσκολες στιγμές της πατρίδας μας θα την οδηγήσουν στο να ξεκινήσει ταχύτατα την πορεία του έργου της αδελφής: μια πορεία που για το μέλλον υποσχόταν πολλά. Μαθήτριά ακόμη μαζί με συμμαθήτριάς της και

Διπλωματούχους, βοηθά να μετατραπούν σχολεία και ξενοδοχεία σε στρατιωτικά νοσοκομεία για να δεχτούν και να περιθάλψουν τους τραυματίες του πολέμου.

Τον Απρίλιο του 1944, ως νεαρή διπλωματούχος πλέον, αναλαμβάνει το νοσοκομείο στη Γαβαλού. Όταν την πόλη την κατέλαβαν οι Γερμανοί, οι περισσότεροι από τους εργαζομένους και πολλοί από τους ασθενείς εγκατέλειψαν το Νοσοκομείο για να αποφύγουν τη σύλληψή τους. Έμειναν αναγκαστικά οι βαριά ασθενείς με μόνη βοήθεια και παρηγοριά την Αδελφή Χρόνη. Οι κατακτητές, όταν επίταξαν το νοσοκομείο τη διέταξαν να παραμείνει για να περιθάλπει τους Γερμανούς. Αυτή αρνήθηκε, βάσει της Συμφωνίας της Γενεύης. Έτσι η Ευθυμία Χρόνη συνοδευμένη από Γερμανούς, έφθασε στις δύο το πρωί στην Αθήνα και την άφησαν ελεύθερη από την οδό Μέρλιν. Χωρίς καθόλου να πτοηθεί, από εκεί έφτασε περπατώντας στη Σχολή ένστολη παρά τις απαγορεύσεις της κυκλοφορίας. Της απονέμουν σε αναγνώριση των υπηρεσιών της την περίοδο του Ελληνοϊταλικού πολέμου το μετάλλιο του Εθνικού Αγώνος 1940 – 41 μετ' αργυράς Δάφνης .

Το Δεκέμβριο του 1945 θα επιστρέψει στο Μεσολόγγι προκειμένου να εκπαιδεύσει Σώμα Εθελοντών Αδελφών. Μετά από μετεκπαιδεύσεις στο εξωτερικό, θα επιστρέψει στην Ελλάδα για να συνεχίσει το παράδειγμα των Μεγάλων Αδελφών. Θα φροντίσει με ιδιαίτερη επιμέλεια την επιμόρφωση των νεότερων Αδελφών του Ερυθρού Σταυρού και θα προάγει τη Νοσηλευτική σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο .

Ο Ερυθρός Σταυρός θα αναγνωρίσει τη μεγάλη προσφορά της τιμώντας την και με άλλα μετάλλια και εύφημες μνείες. Το αθόρυβο, άοκνο παράδειγμά της και ο ηρωισμός της θα την αναδείξει πρότυπο προς μίμηση στις μελλοντικές νοσηλεύτριες. (Καφιοπούλου , 1979)

8. ΑΡΙΑΔΝΗ ΛΕΚΟΥ

Επιθεωρήτρια εθελόντρια αδελφή του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού. Ως απόφοιτη αδελφή του ΕΕΣ, τάξης 1926 άρχισε να προσφέρει τις υπηρεσίες της

στους πρόσφυγες στο ιατρείο του Βύρωνα. Το Σεπτέμβριο του 1932 θα λάβει μέρος στην περίθαλψη των σεισμοπαθών της Χαλκιδικής στο Νοσοκομείο της Ιερισσού, που είχε δημιουργηθεί για αυτό το σκοπό.

Η πείρα της στη νοσηλεία των πασχόντων, θα την οδηγήσει κατά τον πόλεμο του 1940 – 41 να υπηρετήσει στους Υγειονομικούς συρμούς και στα Στρατιωτικά Νοσοκομεία Αθηνών και Ιωαννίνων. Εκεί παρέχει με όλη τη δύναμη της ψυχής της τις στοργικές νοσηλευτικές φροντίδες στους ενδόξους τραυματίες μας.

Κατά τα δύσκολα έτη της Κατοχής εξακολουθεί με τον ίδιο πάντοτε ζήλο να προσφέρει τις υπηρεσίες της στο Γραφείο Αιχμαλώτων και στις Οργανώσεις του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και ως σύνδεσμος της Προστασίας Παιδικής Ηλικίας προς το τμήμα Νοσοκόμων του ΕΕΣ.

Στις 16 Δεκεμβρίου 1944 η Αριάδνη Λεκού θα υποστεί βαρύτατο πλήγμα λόγω του θανάτου της αγαπημένης της αδελφής Θάλειας. Η Θάλεια Λεκού, μια εξαιρετική Αδελφή που με τη θέληση - το ψυχικό της μεγαλείο και τον ηρωισμό της προσέφερε πολλά στους τραυματίες, δολοφονήθηκε κατά την εκτέλεση του μεγάλου καθήκοντός της.

Παρόλα αυτά, η Αριάδνη Λεκού δε σταματά την πολύπλευρη προσφορά, που την είχε καταξιώσει κατά τη διάρκεια του πολέμου. Από το 1945 – 47 θα γίνει Πρόεδρος της Εφορείας του Σώματος Ελληνίδων Αδελφών Ερυθρού Σταυρού. Από τον ΕΕΣ θα τιμηθεί με ανώτατες διακρίσεις για τις υπηρεσίες της και θα προαχθεί σε Επιθεωρήτρια Αδελφή του Σώματος Ελληνίδων Αδελφών. (Ελληνίς Αδελφή, 1967)

9. ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΤΖΟΥΡΑΝΗ – ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και όταν ήταν βρέφος ακόμη πήρε με τους γονείς της το δρόμο της προσφυγιάς, μένοντας πλέον μόνιμα στη Δράμα.

Στα δύσκολα χρόνια του 1940 – 41 δεν πανικοβάλλεται, δεν πτοείται, δε φοβάται το άγριο κροτάλισμα των όπλων και των κανονιών που όργωναν τα Ελληνικά χώματα. Σαν εθελόντρια αδελφή, αδιαφορώντας για τον κίνδυνο παρά

τη νεαρή της ηλικία και αποφασίζει να βρεθεί δίπλα στα στρατευμένα παιδιά. Ακούραστη, χαμογελαστή, γεμάτη ψυχική δύναμη, με βουβό πόνο για τα δεινά της φυλής, στέκεται δίπλα στους τραυματίες. Τους απαλύνει τον πόνο, δίνει ζωή στα νεκρά από κρυοπαγήματα μέλη τους, προσφέρει κουράγιο, υπομονή, επιμονή, ελπίδα, πως θα ανατείλουν καλύτερες μέρες. Αντιμετώπισε στις πρώτες γραμμές τη λάβα του πολέμου και προσέφερε αδιάλειπτα από το μεγαλείο της ψυχής της στον Ελληνικό στρατό και το Ναυτικό. Την προσφορά αυτή θα τη θυμούνται οι τραυματισμένοι στρατιώτες με ευγνωμοσύνη και θα τιμούν τη μεγάλη Αδελφή .

Τα βιώματα της από τη θέση της εθελόντριας αδελφής θα την οδηγήσουν μετά τον πόλεμο σε μια ζωή γεμάτη ειρηνικά έργα, έργα αγάπης και προσφοράς. Θα πάρει το Δίπλωμα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, θα γίνει Διευθύντρια της Ανωτέρας Κρατικής Σχολής Νοσοκόμων Βορείας Ελλάδας, της μόνης Σχολής Νοσοκόμων στον Ελλαδικό χώρο. Για την πολυποίκιλη προσφορά της, οι επόμενες γενιές των νοσηλευτριών θα την αποκαλέσουν Florence Nightingale της Βόρειας Ελλάδας και ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός θα της απονεμίσει πέντε μετάλλια μεγάλων έργων προσφοράς . (Λαζαρίδου , 1983)

10. ΜΑΡΙΑ ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗ

Γεννήθηκε στην Κρήτη το 1913 και από πολύ μικρή έμαθε να αγαπά και να προσφέρει . Τα ανώτερα της αισθήματα θα την οδηγήσουν το 1940, στις αρχές του μεγάλου αγώνα στη Σχολή Εθελοντριών του Ε.Ε.Σ. που λειτουργούσε στα Χανιά. Μαγεύεται από το έργο και την ιδέα του Ερυθρού Σταυρού και ως εκ τούτου ξεκινά τη δυναμική της πορεία, προσφέροντας στο Νοσοκομείο Χανίων όλο το διάστημα της Γερμανικής Κατοχής. Με απέραντη υπομονή, σεβασμό, αξιοπρέπεια και ευσυνειδησία, ακούραστη μέρα και νύχτα βοηθά, εμψυχώνει, τονώνει, απαλύνει τον πόνο των ασθενών .

Η αδιάλειπτη προσφορά της θα εδραιώσει μέσα της την απόφαση να ακολουθήσει το δρόμο των Αδελφών νοσοκόμων σε έναν τομέα, ακόμα άγνωστο για τα δεδομένα της τότε Ελληνικής Νοσηλευτικής, ο οποίος μετά από

λίγο καιρό θα ξεκινήσει να αναπτύσσεται. Το 1945 θα παρακολουθήσει τα μαθήματα της Σχολής Νοσηλευτριών Επισκεπτριών του Ε.Ε.Σ. και το 1947 θα ορκιστεί ως Διπλωματούχος Νοσηλεύτρια –Εκπαιδεύτρια. Θα εργαστεί σε αρκετά στρατιωτικά νοσοκομεία, δίνοντας κουράγιο στα στρατευμένα παιδιά πάντα χαμογελαστή, και θα γίνει ο λευκός άγγελος των τραυματιών προσφέροντας κουράγιο κι ελπίδα. Η Μαρία Βουλγαράκη θα είναι η πρώτη Διευθύνουσα Νοσηλεύτρια του Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών και θα αποστρατευθεί με το βαθμό της Πλωτάρχη. (Λανάρα , 1998)

Οι υπηρεσίες της θα αναγνωριστούν με αρκετές ηθικές αμοιβές και εύφημες μνείες .

11. ΝΑΥΣΙΚΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Διπλωματούχος Αδελφή της Ανωτέρας Σχολής Νοσοκόμων και Επισκεπτριών Αδελφών Ε.Ε.Σ. τάξεως 1929 – 32.

Από το 1932 υπηρέτησε στο Νοσοκομείο ΕΕΣ. Με την κήρυξη του πολέμου υπηρετεί στο Νοσοκομείο Διακομιδής Άρτας από τον Νοέμβριο του 1940 μέχρι το Μάιο του 1941 όπου νοσηλεύει εκατοντάδες τραυματίες και ασθενείς με υποδειγματική αυταπάρνηση, αφοσίωση και αγάπη με κίνδυνο της ζωής της.

Μετά το τέλος του πολέμου, θα επανέλθει στο Νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ. και θα μεταβεί στο εξωτερικό για μετεκπαίδευση σε Νοσηλευτικά θέματα. Θα συνεχίσει τη γεμάτη προσφορά ζωή της για αρκετά χρόνια ακόμη, υπηρετώντας ως Προϊσταμένη πλάϊ στους χειρουργημένους συνανθρώπους της. (Σπυροπούλου, 1986)

12. ΕΛΕΝΗ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ

Η Ελένη Ποταμιάνου δεν ήταν διπλωματούχος Νοσηλεύτρια αλλά υπηρέτησε στο Εθελοντικό έργο με πολλή αγάπη και αφοσίωση. Κατετάγη στο Σώμα των Αδελφών του Ε.Ε.Σ. στις 31 – 3 – 1940 με την απόκτηση του πτυχίου της Εθελόντριας Αδελφής.

Στο Β Παγκοσμίου Πολέμου εργάζεται σε στρατιωτικά Νοσοκομεία, κατά τη διάρκεια της Κατοχής σε Κέντρα Γάλακτος τα οποία λειτουργούσαν για βρέφη

και νήπια, στις συνοικίες των Αθηνών, στην περίθαλψη των σεισμοπαθών, στον επαναπατρισμό Ελλήνων ομήρων από χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και όπου αλλού ζητήθηκε η προσφορά της για την ανακούφιση των ασθενών.

Θα συνεχίσει την προσφορά της σε οποιοδήποτε κάλεσμα της Πατρίδας, του Ε.Ε.Σ., και όποιου άλλου ανθρωπιστικού οργανισμού. Θα ανέβει όλη την κλίμακα της εξελίξεως των Εθελοντών Αδελφών και θα φθάσει στο βαθμό της Εθελόντριας Επιθεωρήτριας Αδελφής .

Λόγω της ευρύτατης κοινωνικής δράσης της , θα της απονεμηθούν μετάλλια και τιμητικές διακρίσεις από την Πολιτεία και τον Ελληνικό Στρατό, από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό , ως και το μετάλλιο της Florence Nightingale από το Διεθνή Ερυθρό Σταυρό. (Παπαμικρούλη, 1999)

13. ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ ΜΠΕΪΛΕΡΟΓΛΟΥ

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1917, όπου τελείωσε το Ανώτερο Παρθεναγωγείο και αργότερα εγκαταστάθηκε με την οικογένειά της στη Θεσσαλονίκη. Το 1934 φοίτησε στη Σχολή του Ευαγγελισμού από την οποία αποφοίτησε το 1937 και διορίστηκε ως διπλωματούχος στον "Ευαγγελισμό".

Η έναρξη του πολέμου το 1940 θα βρει την προϊσταμένη Μπεϊλέρογλου στο Νοσηλευτικό Τμήμα που είχε από την αρχή αναλάβει, "Νέα Δωμάτια" . Εκεί έχοντας μεγάλη αφοσίωση προς τον άρρωστο, δε θα λογαριάσει ποτέ ωράριο εργασίας και θα συμβάλλει ουσιαστικά στην περίθαλψη των στρατιωτών. Θα ζήσει τις σκληρές συνθήκες του πολέμου και της Κατοχής και θα αντιμετωπίσει μαζί με άλλους συναδέλφους τρομερές συνθήκες.

Οι πολλαπλές εμπειρίες του πολέμου, θα ενισχύσουν την ηρωίδα προϊσταμένη να δοθεί ολοκληρωτικά στο έργο της Νοσηλευτικής και να την αναδείξει . Θα αποτελέσει πρότυπο νοσηλευτικής ηγεσίας. Ημέρες και ώρες θα εργάζεται εθελοντικά στον ΕΣΔΝΕ και αφανώς θα βοηθήσει στις εργασίες του Συνδέσμου.

Η αξιοπρέπεια, η καλοσύνη, η ενσυνείδητη παροχή των υπηρεσιών της και η αγάπη της στη νοσηλευτική και στον άρρωστο θα αποτελέσουν παράδειγμα για τις μελλοντικές γενιές. (Λανάρα , 1996)

14. ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ

Γεννήθηκε στη Λάρισα το 1925. Σαν μαθήτρια του Γυμνασίου βλέπει τους τραυματίες στρατιώτες του Αλβανικού Μετώπου που μεταφέρονταν σε πρόχειρα νοσοκομεία στη Λάρισα και πηγαίνει αν τους βοηθήσει. Η εμπειρία αυτή θα αφήσει στην καρδιά της σημάδια ανεξίτηλα και θα την οδηγήσει σε μια μεγάλη απόφαση: Την άνοιξη του 1943 νεαρή απόφοιτη του Γυμνασίου αφήνει την πλούσια Λάρισα και έρχεται στην Αθήνα της Κατοχής προκειμένου να γραφτεί στη Σχολή Αδελφών του "Ευαγγελισμού" και να ικανοποιήσει το μεγάλο όνειρό της, να γίνει Αδελφή. Να υπηρετήσει τον άρρωστο και τον τραυματία με γνώσεις επιστημονικές και δεξιότητες αλλά και με την αγάπη που της χάραξε μέσα της η πίστη και η αγάπη προς το Χριστό.

Οι πολύτιμες εμπειρίες της από τον πόλεμο και οι γνώσεις της θα την οδηγήσουν αργότερα σε μια λαμπρή και αποδοτική νοσηλευτική σταδιοδρομία. Θα συνεχίσει την εργασία της πλήρως καταρτισμένη στη νοσηλευτική διοίκηση του "Ευαγγελισμού", θα γίνει Διευθύνουσα του θεραπευτηρίου και θα θέσει σε εφαρμογή οραματισμούς για τη Νοσηλευτική όπως το μισθολόγιο του νοσηλευτικού προσωπικού, η υλοποίηση προγραμμάτων ειδικοτήτων καθώς και η ολόψυχη προσφορά στον άρρωστο και στο Νοσοκομείο. (Λανάρα , 1998)

15. ΣΟΦΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ – ΛΕΔΑΚΗ

Αποφοίτησε με άριστα το 1934 από τη Σχολή Νοσηλευτικής του Ε.Ε.Σ. Από τον Απρίλιο του 1934 έως τον Αύγουστο του 1935 εργάστηκε στο Νοσοκομείο Αμπελοκήπων του Ε.Ε.Σ. Το 1940 με τον πόλεμο επιστρατεύεται στο Υγειονομικό Κέντρο Πειραιώς στο τμήμα Νοσηλευτικής . Την περίοδο 1942 – 45 υπηρετεί σαν Προϊσταμένη Επισκέπτρια Αδελφή στην Ηλεκτρική Εταιρία Αθηνών .

Για τις πολύτιμες υπηρεσίες της στο έπος του 1940, της απενεμήθησαν το Μετάλλιο Αλβανικού Πολέμου 40 – 41 από το Υπουργείο Στρατιωτικών και το Αναμνηστικό μετάλλιο του Ε.Ε.Σ. αργυράς δάφνης 40 – 41 .

Αργότερα ο Ε.Ε.Σ. , εκτιμώντας τις γνώσεις , την πείρα και τις ικανότητες της, θα της αναθέσει τη δημιουργία ενός πρωτοποριακού για την εποχή έργου, το Εκπαιδευτικό Κέντρο Υγείας , με σκοπό την προαγωγή της Δημόσιας Υγιεινής και της παροχής Π.Φ.Υ. Για την πολύπλευρη προσφορά της θα της απονεμηθούν άλλα τρία μετάλλια καθώς και άλλες διακρίσεις. (Μαυρίδου, 1996)

Όλες οι Αδελφές που αναφέρθηκαν νωρίτερα ανταποκρίθηκαν με εγρήγορση και εκούσια θέληση να υπερασπιστούν την πατρίδα , όταν εκείνη το ζήτησε, να πουν τα δικά τους κατηγορηματικά "ΟΧΙ" στην άρνηση της ελευθερίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Και βέβαια δεν ήταν μόνον αυτές, αλλά μια ολόκληρη πολυάριθμη στρατιά άξιων γυναικών – Διπλωματούχων και Εθελοντριών – οι οποίες οπλισμένες με την πίστη στο Θεό, εφοδιασμένες με ατσαλένια θέληση και γρανιτένια ψυχική αντοχή, προσέφεραν αδιάλειπτα τις υπηρεσίες τους σε καθολικό επίπεδο, αποδεικνύοντας έτσι το μεγαλείο της Νοσηλευτικής.

Μέσα από τη δίνη του πολέμου καταξιώθηκαν μεγάλες μορφές της Νοσηλευτικής, οι οποίες δίδαξαν τις νεότερες. Εμπνεόμενες από τα ίδια ιδανικά ανεδείχθησαν σε μεγάλα αναστήματα της Νοσηλευτικής, κέρδισαν αρκετά και καθιέρωσαν την Ελληνική Νοσηλευτική ως Επιστήμη, αφήνοντας μεγάλη κληρονομιά, υποχρεώνοντας και προκαλώντας τις μελλοντικές γενιές να συνεχίσουν!

5. Η ΑΥΤΟΘΥΣΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΙΤΑΛΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ.

Στο ηρωικό έπος του 1940 οι αδελφές ανταποκρίθηκαν άμεσα στις ανάγκες των ασθενών, προσφέροντας συνεχώς τις πολύτιμες υπηρεσίες τους. Δεν αρκέστηκαν, όμως, στο να προσφέρουν τις πλούσιες σωματικές και ψυχικές του δυνάμεις αλλά θέλησαν να περάσουν το βαρυσήμαντο έργο τους σε μια άλλη διάσταση, στη διάσταση της θυσίας, του ένδοξου θανάτου, τη δαφνοφόρα κατάληξη του ηρωισμού. Η Ελληνική Νοσηλευτική και πιο συγκεκριμένα ο Ερυθρός Σταυρός, πλήρωσε το δικό του βαρύ τίμημα στο φόρο του αμείλικτου πολέμου, θρηνώντας βαρύτατα την τραγική απώλεια λαμπρών και εξαιρετών Αδελφών Νοσοκόμων που στις ανάγκες των τραυματιών και της Πατρίδας προσέφεραν ό, τι πολυτιμότερο μπορούσαν: Αφιέρωσαν στο βωμό των αξιών και των Ιδανικών την ίδια τους τη ζωή. Τα έτη 1940 - 1941 οι Αδελφές που θυσιάστηκαν, άλλες στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο των Ιωαννίνων, άλλες στους υγρούς τάφους των πλωτών νοσοκομείων, άλλες από βαριά υπερκόπωση και δυστυχήματα, βάζοντας έτσι τη δική τους προσωπική πινελιά στην Ιστορία της Νοσηλευτικής, γραμμένη με κόκκινα γράμματα από το μοναδικό άλικο αίμα τους.

Δεκαπέντε διπλωματούχες και εθελόντριες αδελφές προσέφεραν για την πατρίδα, την υπέρτατη θυσία, τη ζωή τους κατά τον πόλεμο 1940 – 1941. Αξίζει να μνημονευθούν στις παρακάτω γραμμές:

▼ ΙΟΥΛΙΑ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Παλαίμαχη Προϊσταμένη Αδελφή, Διευθύνουσα του Στρατιωτικού Νοσοκομείου "Χατζηκώστα" των Ιωαννίνων. Πέθανε από υπερβολική υπερκόπωση και κακουχία κατά την εκτέλεση του καθήκοντος της στις 30 Δεκεμβρίου 1940, ετών 57. Εργάστηκε τρία ολόκληρα εικοσιτετράωρα χωρίς ανάπαυση και έπεσε εξαντλημένη δίπλα στους ασθενείς που αγωνιζόταν να περιθάλψει.(Παπαμικρούλη, 1978) Η Ανδρεάδη ήταν μεταξύ των διακεκριμένων Αδελφών, που είχαν πρωτοστατήσει στην ίδρυση και προαγωγή της Σχολής Διπλωματούχων Αδελφών Νοσοκόμων και υπήρξε η ψυχή της Σχολής Βοηθών Νοσοκόμων μονοετούς φοιτήσεως του ΕΕΣ, στην εύστοχη οργάνωση της οποίας είχε δραστικά συντελέσει.(Κωλέττη, 1991)

Οι ακόλουθες τρεις διπλωματούχες και τρεις εθελόντριες αδελφές Ελένη Παρασκευοπούλου, Καλλίοπη Γιουλούντα, Ελένη Καλογερίδου, Λουκία Κυριακού, Ελένη Μητροπούλου και Ελένη Τσάλλη έπεσαν υπέρ πατρίδος κατά το βομβαρδισμό του 2^{ου} Στρατιωτικού Νοσοκομείου, που στεγαζόταν στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων, την Κυριακή του Πάσχα, 20.4.1941. Η Μαρία Τσάλλη, Εθελόντρια Επιθεωρήτρια Αδελφή του Ε.Ε.Σ., θυμάται τις τελευταίες στιγμές των ηρωικών Αδελφών λίγο πριν και κατά τη διάρκεια της Γερμανικής θηριωδίας: "...Τα μεσάνυχτα ανασταίνουμε στο νοσοκομείον μέσα.

Η διευθύνουσα Μεσολωρά ψιθυρίζει : «Αύριο θα είμεθα πλέον υπόδουλοι· Χριστός Ανέστη». Με κόμπο στο λαιμό, θέλαμε να χαρούμε την τελευταία μας ώρα. Προσπαθούμε να το κατορθώσουμε, βγαίνοντας από τον εαυτό μας. Η Ανάστασις του Χριστού είναι υπόσχεσις, διά την ανάστασιν – κάποτε – του Έθνους. Πάλιν, η πίστις μας σώζει.

Η διαιτολόγος επιθυμεί να κοινωνήση. Αυθόρμητα την ακολουθούν και οι άλλες. Όλες ανέτοιμες. Απροετοίμαστες διά το Μέγα Μυστήριο. Ούτε εξομολόγησις ούτε νηστεία ούτε λουτρό σωματικού καθαρισμού διά να δεχθούν επαξίως το Σώμα και το Αίμα του Χριστού. Έν τούτοις, δε διστάζουν. Είναι τόσο επιτακτική η ανάγκη να πλησιάσουν , όσον είναι δυνατόν στενώτερα , τον διδάσκαλον της ειρήνης και της αγάπης που, αν και κατάκοποι και μόλις προ ολίγου δειπνήσασες, προσέρχονται μετα φόβου Θεού, πίστεως και αγάπης στο Άγιον Ποτήριο. Αύριον, ποιος ξέρει;

Την Κυριακή το πρωί, 20 του μηνός, τα στούκας οργιάζουν, αφηνιάζουν, το αίμα τους ξυπνάει τα αίματα. Οι άνθρωποι έπαψαν να είναι άνθρωποι, έμειναν μόνο θηρία. Το μεσημέρι εξαποστέλλουν το φονικόν τους όπλον. – Τετέλεσται – Το ανοσιούργημα επραγματοποιήθη. Το ξαφνικό ηύρε τους γιατρούς χειρουργούντας· τις αδελφές εμπρός στο τραπεζάκι με τα εργαλεία, τους τραυματίας ναρκωμένους και εκείνες τις καημένες που edίπλωναν τις γάζες... Κρότος φοβερός τραντάζει το οικοδόμημα. Τα φώτα σβήνουν. Τα τζάμια σπάζουν, σκεύη και εργαλεία πέφτουν στα κεφάλια των εργαζομένων, φοβερός καπνός, πηκτή μαύρη σκόνη που πνίγει· δυνατός άνεμος, ακατανίκητη πίεσις μας σπρώχνει προς τον τοίχον. Κάνομε να φύγωμε. Άλλως τε που να πάμε; Στον καταχθόνιον κρότον, σιγή νεκρική ακολουθεί. Φοβίζει περισσότερο από τον θόρυβο. Δεν αναπνέομεν· περιμένομεν. Μια φωνή σπαρακτική ακούεται.....

Και τότε, σαν να ξυπνούμε, με αγωνία, πιάνομε την καταμέτρησι· ποιοι έμειναν και που είναι οι άλλοι. " (Τσάλλη, 1991)

Και από άλλες πληροφορίες της περιόδου αυτής, διαβάζομε: "Απρίλιος του 1941 στα Γιάννενα. Η Ελλάδα δέχεται επιδρομή των Γερμανών. Τα αεροπλάνα

τους βομβαρδίζουν τα Γιάννενα και φυσικά δεν σέβονται τα νοσοκομεία. Στο μέγαρο της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, που εχρησιμοποιείτο για νοσοκομείο, ο καθηγητής Κοντιάδης μαζί με τους βοηθούς του χειρουργούν συνεχώς τους τραυματίες. Διατάζει τις αδελφές να κατέβουν στο καταφύγιο. Αλλά αυτές αρνούνται γιατί θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τους χειρουργημένους τους. Οι αδελφές μένουν και ΜΕΝΟΥΝ εκεί για πάντα. Μια μεγάλη βόμβα καταστρέφει την πτέρυγα του χειρουργείου και σκοτώνει τον καθηγητή, τους βοηθούς, τις αδελφές.

Ανεγνωρίστησαν από λίγα σημάδια που έμειναν στα κομμάτια που βρέθηκαν από τα κορμιά τους. Από ένα δακτυλίδι, από ένα κέντημα, από ένα σήμα. Ό, τι απόμεινε από τα σώματά τους έχει ταφή στο νεκροταφείο του Αγίου Νικολάου των Κοπάνων στα Γιάννενα, σ' ένα κοινό ολομάμαρο τάφο. Η μνήμη τους όμως μένει αιώνια. Φωτίζει τις γενεές των νεωτέρων αδελφών. Τις εθρήνησε ολόκληρη η Ελλάδα, αλλά ιδιαίτερα η αθηναϊκή κοινωνία της οποίας ήσαν επίλεκτα μέλη..." (Σκουζές, 1964)

▼ ΕΛΕΝΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ

Προϊσταμένη Αδελφή, απόφοιτος της Σχολής Επικούρων Αδελφών Νοσοκόμων του Ε.Ε.Σ. Από τις άριστες οικογένειες της Κέρκυρας. Διευθύνουσα του

Τμήματος Νοσοκόμων Ε.Ε.Σ., αποσπασμένη στην Υγειονομική Βάση Ηπείρου, κάτοχος του διεθνούς Μεταλλίου "Florence Nightingale", ετών 57.

▼ ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΓΙΟΥΛΟΥΝΤΑ

Απόφοιτος της Σχολής Ε.Ε.Σ. , Διευθύνουσα στο 2^ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ιωαννίνων, ετών 30.

▼ ΕΛΕΝΗ ΚΑΛΟΓΕΡΙΔΟΥ

Απόφοιτος Σχολής Αδελφών Ε.Ε.Σ. , ετών 20.

✓ ΛΟΥΚΙΑ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

Εθελόντρια αδελφή Ε.Ε.Σ. , ετών 35.

✓ ΕΛΕΝΗ ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εθελόντρια αδελφή Ε.Ε.Σ. , ετών 30.

▼ ΕΛΕΝΗ ΤΣΑΛΛΗ

Δόκιμη διαιτολόγος Αδελφή Ε.Ε.Σ. , ετών 60.

▼ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΕΥΦΡΑΙΜΙΔΟΥ

Εθελόντρια Αδελφή Ε.Ε.Σ., τμήματος Δράμας. Τραυματίστηκε από βόμβα εχθρικού αεροπλάνου και πνίγηκε, ενώ υπηρετούσε στο πλωτό νοσοκομείο

"Αττική", το οποίο βυθίστηκε τη νύχτα της 11^{ης} Απριλίου 1941. (Κωλέττη, 1991)

Όταν το νοσοκομειακό πλοίο "Αττική" βομβαρδίστηκε ανοικτά της Σύρου, μαζί με την Αναστασία Ευφραιμίδου άλλες πέντε συμπαράσύρθηκαν στον υγρό τάφο. (Κουρκούτα, 2000)

✓ ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΚΡΑΣΣΑ

Εθελόντρια αδελφή Ε.Ε.Σ., τμήματος Καβάλας, ετών 30. Τραυματίστηκε σε ατύχημα, ενώ εκτελούσε το καθήκον της σε πολεμική υπηρεσία, και υπέκυψε στα τραύματά της στις 18 Απριλίου 1941, κατά τη μετάβασή της στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Λουτρακίου.

▼ ΚΑΙΤΗ ΒΑΦΕΙΑΔΟΥ

Εθελόντρια αδελφή ΕΕΣ, τμήματος Καβάλας, ετών 26. Υπέκυψε από υπερκόπωση λόγω συνεχούς και αδιάλειπτης νοσηλευτικής εργασίας στο 3^ο Στρατιωτικό Νοσοκομείο της Αθήνας, στις 3 Ιουνίου 1941.

Εικ. 5.1 Βασιλεία Λεκού – Βασιλική Ζουρίδου – Άννα Ραυτοπούλου (ΕΣΝΕ, 2003)

Η ηρωική αυτοθυσία των Αδελφών στους ένδοξους αγώνες του Έθνους, είναι αδύνατον να βραβευθεί επί γης. Παρόλα αυτά, ας μην παραληφθεί, η τιμητική ημερήσια διαταγή από τον τότε αρχιστράτηγο Αλέξανδρο Παπάγο, καθώς και το Βραβείο που απένειμε η Ακαδημία Αθηνών προς το Σώμα Ελληνίδων Αδελφών, λόγω των ανεκτίμητων εθνικών υπηρεσιών κατά τον πόλεμο του 1940. Η Ακαδημία Αθηνών, σε ειδική συνεδρία της στις 24 Μαρτίου 1946, απένειμε μετάλλιο στο Σώμα των Αδελφών για να τιμήσει τη μνήμη των δεκατριών ηρωίδων Ελληνίδων Αδελφών, οι οποίες έπεσαν υπέρ πατρίδος κατά τον πόλεμο του 1940. Ο Γενικός Γραμματέας της Ακαδημίας Αθηνών, καθώς απένειμε το Βραβείο, είπε μεταξύ άλλων: "...Το Έθνος είναι υπερήφανο διά τας εθνικάς δραστηριότητας των διακεκριμένων αυτών Ελληνίδων γυναικών και διά την παραδειγματικήν αφοσίωσίν των εις το έργον της προσφοράς βοήθειας εις τους τραυματίας και όλους εκείνους, οι οποίοι υπέφερον μαχόμενοι υπέρ της ελευθερίας της πατρίδος και κατόπιν διά την προσφερθείσαν βοήθειαν εις όλα τα θύματα της πείνης και των κακουχιών κατά την περίοδο της κατοχής· διά τας υπηρεσίας των εις τα Νοσοκομεία, τας Φυλακάς, τους Ιατρικούς Σταθμούς και Καντίνας και Κέντρα γάλακτος.

Το έθνος δεν δύναται να παραγνωρίση το γεγονός ότι αυτό το Σώμα των Ελληνίδων συνεμερίσθη τους κινδύνους μετά των μαχομένων ανδρών του μετώπου και ανέμιξαν το αίμα των με το αίμα εκείνων, οι οποίοι επολέμησαν και απέθανον υπέρ της ανεξαρτησίας της Ελλάδος. Δεκατρία μέλη του Σώματος αυτού απέθανον και επλήρωσαν το φόρο του αίματός των εις τας ιεράς παραδόσεις του καθήκοντος..." (Ραγιά, 1972)

Και η ίδια η πατρίδα μας, δε θα μπορούσε να μείνει ασυγκίνητη μπροστά στην υπέρτατη θυσία και τον ηρωισμό των Αδελφών. Μνημεία και προτομές στήθηκαν σε πολλά μέρη της προς τιμήν των Αδελφών. Στα Γιάννενα, για αυτές που έπεσαν εκεί, στο Ρέθυμνο Κρήτης για την Καλλιόπη Γιουλούντα, στον Πύργο Ηλείας για την Ελένη Μητροπούλου και αλλού. Το πιο αντιπροσωπευτικό όμως μνημείο για όλες τις αδελφές είναι εκείνο που στήθηκε

στο Νοσοκομείο του Ε.Ε.Σ. στους Αμπελοκήπους, την 28^η Νοεμβρίου 1983 με την ευκαιρία του εορτασμού των 60 χρόνων από την ίδρυση του Σώματος Αδελφών και της Σχολής Νοσοκόμων και Επισκεπτριών.

Το μνημείο έχει μορφή επιτύμβιας στήλης και στην πρόσοψή του, είναι σκαλισμένο ένα επίγραμμα του Σιμωνίδη του Κείου :

ΕΥΚΛΕΗΣ ΜΕΝ Α ΤΥΧΑ,
ΚΑΛΟΣ Δ' Ο ΠΟΤΜΟΣ,
ΒΩΜΟΣ Δ' Ο ΤΑΦΟΣ,
ΠΡΟ ΓΟΩΝ ΔΕ ΜΝΑΣΤΙΣ,
Ο Δ' ΟΙΚΤΟΣ ΕΠΑΙΝΟΣ.

Και η απόδοση του επιγράμματος στην απλοελληνική γλώσσα :

ΕΝΔΟΞΗ ΜΕΝ Η ΤΥΧΗ,
Ο ΔΕ ΘΑΝΑΤΟΣ ΩΡΑΙΟΣ,
ΒΩΜΟΣ ΔΕ Ο ΤΑΦΟΣ,
ΑΝΤΙ ΘΡΗΝΩΝ ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΑΡΜΟΖΕΙ,
ΚΑΙ Ο ΟΙΚΤΟΣ ΕΠΑΙΝΟΣ.

Αφιερώθηκε το μνημείο αυτό "Είς μνήμην αιωνίαν των αδελφών του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, αι οποίοι έπεσαν διά την πατρίδα ή ανάλωσαν την ζωήν των με αγάπην και αυταπάρνησιν εις την υπηρεσίαν του ανθρώπου". (Παπαμικρούλη, 1991)

Όλες οι αδελφές που αναφέρθηκαν νωρίτερα σφράγισαν την προσφορά τους προς την πατρίδα, θυσιάζοντας την ίδια τους τη ζωή. Αξίζει όμως να αναφερθεί και να τονιστεί ότι σίγουρα κατά τη διάρκεια των μεγάλων αγώνων του Έθνους μας κατά των ισχυρών και αργότερα κατά της Γερμανικής θηριωδίας, δεν ήταν μόνο αυτές οι επώνυμες Αδελφές που "έφυγαν" και που πέρασαν στην αθανασία, αλλά και αρκετές άλλες. Διπλωματούχες, εθελόντριες, βοηθοί νοσοκόμοι και μικρές κοπέλες 15, 16 και 17 ετών που είχαν συνεπαρθεί από το λειτούργημα και το μεγαλείο της Νοσηλευτικής, προσέφεραν παντού, αδιάλειπτα τις υπηρεσίες τους, έχοντας πάνω από τις προσωπικές επιδιώξεις, τα

όνειρα και το μέλλον τους την πατρίδα, το καθήκον, την αγάπη στον πάσχοντα άνθρωπο. Εκεί επάνω στην εκτέλεση του καθήκοντος πέρασαν στη σφαίρα της αιωνιότητας άγνωστες, άσημες. Όπως εκείνο το κορίτσι των 17 ετών στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο των Ιωαννίνων το Πάσχα του 1941 που αφήφισε τον κίνδυνο, τα αποτρόπαια στούκας και την απαγόρευση των γονέων και έπεσε υπέρ πατρίδος ενώ προσέφερε μαζί μα τις άλλες αδελφές χωρίς την ικανοποίηση να φορά τη στολή, χωρίς την υπερηφάνεια να φέρει το σήμα, άγνωστο και ανώνυμο.(Τσάλλη, 1991)

Στην πρώτη γραμμή του μετώπου, στις μεγάλες πόλεις, παντού υπήρξαν αρκετές αδελφές οι οποίες έδωσαν δυναμικά το παρόν, προσέφεραν δραστικά τις υπηρεσίες τους και σίγουρα μπορεί και να θυσιάστηκαν για τα ιδανικά τους. Η Luella Morison γράφει χαρακτηριστικά: "Οι αδελφές των πόλεων δεν τιμήθηκαν ιδιαίτερος, δεν έλαβαν μετάλλια ανδρείας και όμως υπηρέτησαν με πατριωτισμό και ζήλο. Όταν μια αδελφή αναχωρεί για την πρώτη γραμμή του πολεμικού μετώπου, η νοσηλεύτρια του Γενικού Νοσοκομείου εργάζεται πέραν των δυνάμεων της, ακόμη και όταν τελειώσει την υπηρεσία της και δε βρίσκει ούτε στιγμή για να αναπαύσει τα κατάκοπα μέλη της. Οι αδελφές, στα μετόπισθεν, εργάζονται αφανώς, εντατικά αποτελεσματικά. Χωρίς την πιστή και ανιδιοτελή υπηρεσία των αδελφών στα μετόπισθεν, αυτών των μη υμνηθέντων ηρώων του εσωτερικού μετώπου της πατρίδας, η νίκη ασφαλώς, δε θα κερδιζόταν" . (Morison,1965)

Αυτές οι αδελφές όμως που το Έθνος μας οφείλει πολλά στην προσφορά τους, ήταν, είναι και θα παραμένουν άγνωστες. Κανένα χέρι δε θα βρεθεί να τις τιμήσει και καμιά ιστορία δε θα γράψει για αυτές λίγες γραμμές. Ίσως γιατί και η ίδια η Αδελφή, η κάθε Άγνωστη Αδελφή, πιστεύει ότι το μέγιστο λειτούργημά της έχει μεγαλύτερη ωραιότητα, όταν δεν προβάλλεται, γιατί επιθυμεί και η ίδια να παραμένει Άγνωστη προβάλλοντας μόνο τα ιδανικά της και πεθαίνοντας για αυτά. Το Έθνος μας αν και έχει μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, δεν έχει φροντίσει ακόμα για μνημείο της Άγνωστης Αδελφής. Αυτής που στους

δύσκολους αγώνες του, όπου και αν βρέθηκε δημιούργησε θεραπευτική, τονωτική ατμόσφαιρα για να βοηθήσει τους τραυματίες στρατιώτες, αυτής που έδωσε την καθημερινή μάχη της νοσηλεύουσας αγάπης, που έγινε και η ίδια ένας άγνωστος στρατιώτης της αγάπης.

Η Άγνωστη Αδελφή που προσέφερε τα μέγιστα από το περίσσευμα της ψυχής της στους ηρωικούς αγώνες του 1940 – 1944 αποτελεί και θα αποτελεί πάντοτε φάρο φωτεινό, δείχνοντας έτσι την ποιότητα και το μεγαλείο της Ελληνικής Νοσηλευτικής.

Εικ. 5.3 Το Μνημείο Αδελφών του Ε.Ε.Σ. (Νοσηλευτική, 1991)

6. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ.

Οι Ελληνίδες Αδελφές Νοσοκόμες ανταποκρίθηκαν άμεσα στο κάλεσμα της πατρίδας το διάστημα 1940 – 1944 και προσέφεραν αδιάλειπτα τις πολύτιμες υπηρεσίες τους σε όλα τα Σώματα του Στρατού, χωρίς να διαθέτουν εξειδικευμένες γνώσεις και απαραίτητα προσόντα για να ανταποκριθούν κατάλληλα στο αντικείμενο αυτό. Επάνδρωσαν τα στρατιωτικά νοσοκομεία, χωρίς να γνωρίζουν κάτι ιδιαίτερο για το Στρατό. Το μόνο που ήξεραν καλά ήταν να αγαπούν πολύ την πατρίδα και να νοσηλεύουν ολιστικά τους τραυματίες και τους ασθενείς τους, φτάνοντας στο σημείο να πεθαίνουν για αυτούς.

Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η προσφορά της Ελληνικής Νοσηλευτικής αμείφθηκε από την ελληνική πολιτεία με σημαντικά οφέλη για τις επόμενες γενεές των Ελλήνων νοσηλευτών. Αυτά ήταν: Α) η ίδρυση του Σώματος Αδελφών Νοσοκόμων του Στρατού (σημερινής Σχολής Αξιωματικών Νοσηλευτικής) και Β) η νομοθέτηση της Ελληνικής πολιτείας υπέρ της αναβάθμισης του Νοσηλευτικού Επαγγέλματος και ως εκ τούτου την αποδοχή του από την ελληνική κοινωνία και την επάνδρωσή του με νέα στελέχη.

Οι δραματικές περιπέτειες και οι επικοί αγώνες που έγιναν την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου προέβαλαν επιτακτική την ανάγκη εκσυγχρονισμού της παρεχόμενης νοσηλευτικής φροντίδας με ειδικευμένες νοσηλεύτριες.

Η αναγκαιότητα που προέκυψε κατά την περίοδο αυτή για μόνιμα γυναικεία στελέχη τα οποία θα είχαν στρατιωτική αγωγή, αλλά και δυνατότητα να ανταποκριθούν στις πολλαπλές νοσηλευτικές απαιτήσεις του στρατού, οδήγησε σε μια ρηξικέλευθη ενέργεια που θα αποτελέσει σταθμό στην εξέλιξη της σύγχρονης Ελληνικής Νοσηλευτικής: 1) στην Ίδρυση του **Σώματος Αδελφών**

Νοσοκόμων του Στρατού στις 8 Φεβρουαρίου του 1946 (Αναγκαστικός Νόμος 915/46). (Σ.Α.Ν.,1996)

Ύστερα από πρόταση του τότε Υπουργού των Στρατιωτικών και βάσει του Νομοθετικού Διατάγματος της 8.10.1946, ο θεσμός της Νοσηλεύτριας στις Ελληνικές Ένοπλες Δυνάμεις εγκαινιάστηκε επίσημα με την ίδρυση της Σχολής Γυναικών Αδελφών Νοσοκόμων.

Ο σκοπός της ιδρύσεως της Σχολής "ήτο η εκπαίδευσις του αναγκαιούντος αριθμού Αδελφών Νοσοκόμων διά την Υπηρεσία Νοσηλείας εις τα Στρατιωτικά Νοσοκομεία και η πλήρωσις των χηρευτικών θέσεων εν τω Σώματι Αδελφών Νοσοκόμων του Στρατού... "

Για το Σώμα αυτό προβλέφθηκαν οι βαθμοί της Γενικής Διευθύνουσας, της Διευθύνουσας, της Προϊσταμένης, της Αδελφής Α΄ Τάξης και Αδελφής Β΄ Τάξης με αντιστοιχία βαθμών Ταγματάρχου έως και Ανθυπαπιστού. Οι προϋποθέσεις εισόδου στο Σώμα περιελάμβαναν την Ελληνική υπηκοότητα, ηλικία από 20 – 30 ετών, καλή διαγωγή και υγεία και τέλος οι υποψήφιοι να ήταν άγαμοι ή να διατελούσαν σε χηρεία χωρίς τέκνα. Τα απαιτούμενα προσόντα ήταν τα εξής: Απολυτήριο Β΄ Τάξης Γυμνασίου παλαιού τύπου και πτυχίο Ανώτατης Σχολής ΕΕΣ ή άλλης ισότιμης σχολής. (Σ.Α.Ν. ,1996)

Το γεγονός της ίδρυσης της Σχολής κατέστησε γρήγορα σαφές στους πρωτεργάτες της, ότι το νεοσύστατο επιτελείο της είχε την άμεση ανάγκη προσωπικού με ειδικές γνώσεις στο πεδίο της Στρατιωτικής Νοσηλευτικής. Για το σκοπό αυτό επιστρατεύθηκαν οι Αγγλίδες Αξιωματικοί του Σώματος της Βασίλισσας Αλεξάνδρας, που υπηρετούσαν τότε στην Αγγλική Αποστολή στην Αθήνα. Εξέχουσα θέση ανάμεσα στις παραπάνω Αγγλίδες Αξιωματικούς είχε η Αντισυνταγματάρχης Hambly όχι μόνο γιατί κατηύθυνε τη λειτουργία της νεοϊδρυθείσας σχολής, αλλά γιατί ήταν συγχρόνως και Σύμβουλος της Υγειονομικής Υπηρεσίας του Γενικού Επιτελείου Στρατού. Οι Αγγλίδες Αξιωματικοί υπηρέτησαν στη Σχολή ως τις αρχές του 1949, οπότε και αποχώρησαν από την Ελλάδα, παραδίδοντας πλέον τη Σχολή στα στελέχη του

ΕΕΣ. Οι πρώτες διπλωματούχες Αδελφές Νοσοκόμοι που προσχώρησαν στο Σώμα ήταν οι κυρίες Ειρήνη Σταυρίδου από τον Ευαγγελισμό και οι Ζωή Πάγια, Αλεξάνδρα Ξωμεριτάκη από τον ΕΕΣ.

Από το 1949 οι παραπάνω Ελληνίδες μετατέθηκαν σε στρατιωτικά νοσοκομεία εκτός Αθηνών και τη διεύθυνση της Σχολής ανέλαβε η Κλεοπάτρα Αβαγιανού, στην οποία απονεμήθηκε ο βαθμός της εφέδρου Ταγματάρχου. Μαζί με την Κλεοπάτρα Αβαγιανού, κλήθηκαν για εκτέλεση υπηρεσίας στο Στρατό και συγκεκριμένα στη Σχολή και άλλες διπλωματούχες Αδελφές Νοσοκόμοι του ΕΕΣ. Πρόκειται για τις κυρίες Σταυρούλα Παπαμικρούλη, Θάλεια Δαφνή, Ευαγγελία Χατζηδάκη καθώς και για την εθελόντρια Οικονόμο Κάκια Μπαλάφα.

Με την ίδρυση του Σώματος Αδελφών Νοσοκόμων του Στρατού – επίτευγμα του βαρυσήμαντου έργου των Αδελφών Νοσοκόμων το διάστημα 1940 – 1944 - εγκαινιάζεται μια νέα σελίδα προσφοράς, αυτοθυσίας και αυταπάρνησης στην Ιστορία της Ελληνικής Νοσηλευτικής, η οποία θα τύχει ευρείας αναγνώρισης αργότερα από την ηγεσία του τόπου, τον Ελληνικό και ξένο τύπο προκαλώντας έτσι παγκόσμιο θαυμασμό. (Σ.Α.Ν., 1996)

Η προσφορά των Ελληνίδων Αδελφών κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν τόσο μεγάλη, όπως αυτό εξάλλου επιβεβαιώνεται από τα επανειλημμένα συγχαρητήρια και τις εύφημες μνείες και παράλληλα καθοριστική για τη μετέπειτα πορεία της σύγχρονης Ελληνικής Νοσηλευτικής. Με την υποδειγματική συμπεριφορά τους πέτυχαν μερικά νομοθετήματα-σταθμούς που αφορούσαν στην άσκηση του νοσηλευτικού επαγγέλματος της χώρας μας.

2) Το ΝΔ 683/48 "Περί διπλωματούχων αδελφών νοσοκόμων και επισκεπτριών" (ΦΕΚ/Α/124, 1948) αποτελεί βασικό νομοθέτημα για την επαγγελματική κατοχύρωση των νοσηλευτών, αφού προσδιορίζει ότι για την άσκηση του επαγγέλματος και τη χρήση του τίτλου της διπλωματούχου νοσοκόμου απαιτείται πτυχίο από αναγνωρισμένη σχολή του κράτους και άδεια

άσκησης επαγγέλματος, που χορηγείται από τον Υπουργό Υγείας. Το άρθρο 3 του νομοθετήματος «Καθήκοντα και υποχρεώσεις» και οριοθετεί το έργο των νοσοκόμων. Το ίδιο νομοθέτημα προβλέπει κυρώσεις για την παράνομη άσκηση του νοσηλευτικού επαγγέλματος. Το διάταγμα αυτό διακρίνει τις νοσηλευτικές πράξεις που η νοσηλεύτρια ασκεί με ευθύνη της χωρία εντολή ιατρού και τις θεραπευτικές πράξεις για τις οποίες απαιτείται ιατρική εντολή (Βελονάκη-Αναγνωστοπούλου, 2006). Ακόμη, ρυθμίζεται το θέμα της βαθμολογικής εξέλιξης των αδελφών νοσοκόμων, ενώ το απολυτήριο του εξατάξιου Γυμνασίου θεωρείται απαραίτητο προσόν για την εισαγωγή στις Σχολές Διπλωματούχων Αδελφών Νοσοκόμων. Το ίδιο διάταγμα κυρώνει την ίδρυση τμήματος Αδελφών Νοσοκόμων στο Υπουργείο Υγείας, το οποίο άρχισε να λειτουργεί μετά το πέρας του πολέμου, από το 1945 (Παπαμικρούλη, 1985).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το επόμενο σημαντικό βήμα για την ανάπτυξη του νοσηλευτικού επαγγέλματος στη χώρα μας θα γίνει αρκετά χρόνια αργότερα, το 1960, όταν το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών θα αρχίσει να χορηγεί υποτροφίες και ο νοσηλευτικός κλάδος θα συμπεριληφθεί στον τομέα των θετικών επιστημών. Επόμενο νομοθετικό διάταγμα θα εκδοθεί το 1965 με τον Νόμο 4464, σύμφωνα με τον οποίο οι διπλωματούχοι αδελφές νοσοκόμοι θα αναγνωριστούν ως υπάλληλοι πρώτης κατηγορίας, όμως η διαβάθμιση των διπλωματούχων νοσηλευτριών μέχρι το βαθμό Διευθυντή Α΄ θα καταστεί δυνατή 8 χρόνια μετά, μόλις το 1973 (Κρέπια, 2002).

Όλα τα παραπάνω αποτελούν κεκτημένα δικαιώματα των Αδελφών Νοσοκόμων από το πολύπλευρο έργο τους και την προσφορά στην πατρίδα κατά την περίοδο του πολέμου. Η αναγνώριση από την πολιτεία έπρεπε να είναι αντάξια της συνεισφοράς και της θυσίας τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Οι ηρωικές αρετές του Νοσηλευτή είναι το καθήκον, η αγάπη και η αγαθότητα», έλεγε η Florence Nightingale περίπου έναν αιώνα πριν στην Ευρώπη, προφητεύοντας ίσως την αδιάλειπτη προσφορά και την αυτοθυσία των Ελληνίδων Αδελφών Νοσοκόμων κατά την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Η περίοδος αυτή, που άφησε ερείπια στην Ελλάδα και σε ολόκληρη την Ευρώπη, έδωσε την ευκαιρία στην Ελληνική Νοσηλευτική να γράψει μια από τις πιο ένδοξες σελίδες της και να θέσει τα θεμέλια για μια ανοδική πορεία. Με την πολύτιμη συνεισφορά της στον πόλεμο, θα κερδίσει το ενδιαφέρον της πολιτείας και την αναγνώριση, που θα επισφραγιστούν από σημαντικά νομοθετικά διατάγματα- σταθμούς στη μετέπειτα εξέλιξή της και στην αναγωγή της σε επιστήμη.

Ως γνωστόν, οι 3.000 περίπου αδελφές νοσοκόμοι που υπηρέτησαν την περίοδο 1940-1944, προσέφεραν γενναιόδωρα τις ανεκτίμητες νοσηλευτικές υπηρεσίες στους πολυάριθμους προκεχωρημένους υγειονομικούς σχηματισμούς του Στρατού, στα ορεινά χειρουργεία του μετώπου, στους υγειονομικούς σιδηροδρομικούς συρμούς, στα πλωτά νοσοκομεία, στα στρατιωτικά νοσοκομεία και στους σταθμούς Α΄ βοηθειών όπου περιέθαλψαν τουλάχιστον 55.000 τραυματίες, ασθενείς και παγόπληκτους του μετώπου.

Η φροντίδα των Αδελφών υπήρξε πολυδιάστατη και κατά την περίοδο της Κατοχής. Οι Αδελφές βοήθησαν ουσιαστικά τον Ελληνικό λαό στην αντιμετώπιση της πείνας, εξακολούθησαν να φροντίζουν τους τραυματίες ακόμα και με κίνδυνο της ζωής τους και όποιες εξαναγκάστηκαν να νοσηλεύουν Γερμανούς, ανέλαβαν το ρόλο του συνδέσμου, μεταφέροντας πληροφορίες σε Έλληνες αντιστασιακούς.

Παρά τα μηδαμινά μέσα για την παρεχόμενη φροντίδα στους ασθενείς, οι Αδελφές Νοσοκόμες ασκούσαν υποδειγματικά το έργο τους, προσεγγίζοντας ολιστικά τους ασθενείς.

Η μεγάλη φιλοπατρία, η απόλυτη υποταγή στο καθήκον και η απέραντη αγάπη για το νοσηλευτικό έργο θα συντελέσουν στο αποκορύφωμα της προσφοράς τους, ώστε τουλάχιστον 13 (δεκατρείς) επώνυμες αδελφές να δώσουν τη ζωή τους, ανάγοντας έτσι το μεγαλείο της Ελληνικής Νοσηλευτικής στη σφαίρα του άκρατου ηρωισμού.

Το ανεκτίμητο έργο τους δεν άφησε άφωνη μόνο την ηγεσία του τόπου και τον Ελληνικό λαό, αλλά προκάλεσε και το θαυμασμό της Γερμανικής Υγειονομικής Υπηρεσίας, του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και ολόκληρου της παγκόσμιας κοινότητας.

Τα άπειρα και επανειλημμένα συγχαρητήρια, οι συγκινητικές εκθέσεις και οι εύφημες μνείες της ηγεσίας μαρτυρούν την ανεκτίμητη προσφορά τους το διάστημα 1940-1944.

Οι δραματικές πολεμικές δυσχέρειες της Υγειονομικής Υπηρεσίας κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο προέβησαν επιτακτική την ανάγκη για μόνιμα γυναικεία στελέχη στο Στρατό. Έτσι, ιδρύθηκε το Σώμα Αδελφών Νοσοκόμων του Στρατού στις 8/2//1946.

Το μεγαλείο της Νοσηλευτικής και τα υψηλά ιδανικά που πρόβησαν την περίοδο του πολέμου έδωσαν την ευκαιρία να αναδειχθούν νέες ηγέτιδες στη Νοσηλευτική, επηρεασμένες από την Αθήνα Μεσολωρά και πολλές νέες κοπέλες να επιθυμούν να γίνονται νοσηλεύτριες. Αυτό είχε ως συνέπεια η Ελληνική Νοσηλευτική να εξελιχθεί και να ανέλθει σε ζηλευτό κλινικό και θεωρητικό επίπεδο.

Εξήντα τρία χρόνια έχουν περάσει από το τέλος της μεγάλης εκείνης θυσίας, και τα γεγονότα περνούν σιγά-σιγά στη σφαίρα της ιστορικής έρευνας. Οι Ελληνίδες Αδελφές των ετών 1940-1944 δεν πρέπει να είναι οι μεγάλες αδικημένες.

Οι νεότερες γενιές ας μην τις αφήσουν απλώς να αναπαύονται στις δάφνες τους, κάνοντας απλώς αναφορά στο τεράστιο έργο τους, κατά την ιστορική επέτειο, αλλά ας στρέψουν τα μάτια τους σ' αυτό. Είναι ένα έργο διαχρονικό, γεμάτο αξίες-ιδανικά και οράματα που αντικατοπτρίζουν το μέλλον. Γιατί η δύσκολη εποχή μας δε διαφέρει και πολύ από τη δική τους εποχή· ο πόλεμος μεταξύ των εθνών έχει μετατραπεί σε πόλεμο αξιών. Στις μέρες μας, η κάθε αληθινή νοσηλεύτρια έχει ανάγκη περισσότερο παρά ποτέ τον ηρωισμό, τη γνώση, την αδιάλειπτη προσφορά για να ανταποκριθεί στις πολλές απαιτήσεις, στις αρκετές ελλείψεις, στην εισαγωγή της τεχνολογίας και εν γένει στον καθημερινό αγώνα για την άψογη εκτέλεση του υψηλού έργου της.

Οι Ελληνίδες Αδελφές του έπους του '40 μπορούν να μας δώσουν πολλά, αρκεί να ακούσουμε τις φωνές τους!...

**Αν θέλεις να λήγεις νοσηλεύτης,
θα πρέπει να είσαι ένας ολόχρυσος ήλιος·
θα πρέπει να είσαι το πιο όμορφο χαμόγελο.
Αν θέλεις να λήγεις νοσηλεύτης,
θα πρέπει να γίνεσαι ολόκληρος μια λέξη :
ΑΓΑΠΗ!...**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αβαγιανού Κλεοπάτρα, «Απόσπασμα Η. Δ. Σ. 22-7-69 Προς τας Αξιωματικούς Αδελφάς, Μαθήτριάς, ιδιωτικών προσωπικών και οπλίτας της Σχολής», Ελληνίς Αδελφή, Αθήνα 1978, σ. 57 – 58.

Αδελφότητα «Η Ζωή», «Ηρώων Γη», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Αδελφότητας « Η Ζωή», Αθήνα 1950.

Αθανάσainaς Γ- Ντούνης Α, «Το Υγειονομικό του Πολεμικού Ναυτικού - Ιστορία της Στρατιωτικής Ιατρικής στην Ελλάδα», Επίτομος, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Ζερμπίνης, Αθήνα 2000.

Αποστολάκη Ελένη, «Ελένη Σ. Βασιλοπούλου 1874-1958», Έκδοση Α΄, Αθήνα 1959.

Archer Lairnt, «Βαλκανικό Ημερολόγιο 1934- 1941», Μετάφραση- Επιμέλεια υπό Βασιλείου και Αλεξάνδρου Κωνσταντίνου, επίτομο, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1993.

Βασιλειάδης Νικόλαος, «Για την Ελευθερία», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Αδελφότητας Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα 1982.

Βελονάκη Βενετία- Σοφία. «Ιατρική εξέλιξη υγειονομικού συστήματος και Νοσηλευτική στην Ελλάδα», Νοσηλευτική, τεύχος 4, τόμος 45, Αθήνα 2006, σ. 493

Γερουλάνος Μαρίνος, «Αναμνήσεις 1867- 1957», επίτομο, Έκδοση Γ΄, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1996.

Γκούμας- Κωτσιόπουλος, Εγκυκλοπαίδεια Υδρόγειος, Τόμοι 6, 15, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις «Δομική», Αθήνα 1991.

Διαμαντής Αρ.- Δώρος Ιωαν. «Η Υγειονομική Υπηρεσία του Πολεμικού Ναυτικού κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο – Η συμβολή της Υγειονομικής Υπηρεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων στην εποποιία 1940- 44», Έκδοση Α΄, Θεσσαλονίκη 2000.

Διαμαντής Αριστείδης, «Επιτομή Ιστορίας της Στρατιωτικής Ιατρικής και Νοσηλευτικής στην Ελλάδα», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Lege Artis, Αθήνα 2004.

Ελευθερίου Μαρία, «Αθηνά Μεσολωρά- Βιογραφικά Σημειώσεις», Ελληνίς Αδελφή, τεύχος 11, Έκδοση Β΄, Αθήνα 1965, σ. 5 – 7.

Ελευθερίου Μαρία, «Η Δράσις της αιμνήστου Αδελφής Αθηνάς Μεσολωρά», Ελληνίς Αδελφή, τεύχος 54, Αθήνα 1975, σ. 133 – 136.

Ελευθερίου- Καραϊωσηφίδου Μαρία, «Η Δράσις των Ελληνίδων Αδελφών κατά την περίοδον του Ελληνο- Ιταλικού πολέμου», Νοσηλευτική, τεύχος 136, τόμος 30, Αθήνα 1991, σ. 94 – 95.

Θειακού - Ζιάκα, «ΣΑΝ Σχολή Αξιωματικών Νοσηλευτικής», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Σχολής Αξιωματικών Νοσηλευτικής, Αθήνα.

Καιροφύλας Γ, «Η Αθήνα του Μεσοπολέμου», Έκδοση Β΄, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1988.

Καιροφύλας Γιάννης, «Η Αθήνα του '40 και της κατοχής», Έκδοση Γ', Εκδόσεις Ίρις, Αθήνα 2001.

Καφιοπούλου- Παπούλη Σοφία, «Αφιέρωμα στις Μεγάλες Αδελφές- Ευθυμία Χρόνη», Νοσηλευτική, τεύχος 78, Αθήνα 1979, σ. 148 – 150.

Κούριας Βασίλης, «Αγωνίες και χαρές- Αναμνήσεις ενός χειρουργού», επίτομο, Εκδόσεις Ελευθερουδάκη, Αθήνα 1977.

Κουρκούτα Λαμπρινή, «28^η Οκτωβρίου 1940: Ηρώων Ημέρα – Επετειακή Ομιλία για την 28^η Οκτωβρίου », Θεσσαλονίκη 2000.

Κωλέτη Χ., «Μνήμη Ιερή», Νοσηλευτική, τεύχος 136, τόμος 30, Αθήνα 1991, σ. 129 – 132.

Λαζαρίδου- Παπαδοπούλου Άννα, «Ιουλία Πετροπούλου- Ματζουράνη», Νοσηλευτική, τεύχος 3, τόμος 12^{ος}, Αθήνα 1996, σ. 191 – 192.

Λανάρα Βασιλική, «Ελένη Πατρινέλη», Νοσηλευτική, τεύχος 4^ο και 5^ο, Αθήνα 1985, σ. 127 – 128.

Λανάρα Βασιλική, «Χαρίκλεια Μπειλέρογλου», Νοσηλευτική, τεύχος 2, τόμος 35, Αθήνα 1996, σ. 122.

Λανάρα Βασιλική, «Σοφία Αποστολίδου- Λεδάκη 1905-1996», Νοσηλευτική, τεύχος 3, τόμος 12^{ος}, Αθήνα 1996, σ. 187 – 188.

Λανάρα Βασιλική, «Ηγετικές Μορφές της Νοσηλευτικής που έφυγαν μα δεν ξεχνιούνται Ανδρομάχη Ζαφειρίου», Νοσηλευτική, τεύχος 3, Αθήνα 1998, σ. 282 – 283.

Λανάρα Βασιλική, «Μαρία Ν. Βουλγαράκη 1913-1998», Νοσηλευτική, τεύχος 4, Αθήνα 1998, σ. 386.

Μαράκη Μαρ.- Παναγιωτοπούλου Καλ.- Μερκούρη Αικ., «Εθνικός Σύνδεσμος Νοσηλευτών Ελλάδος 80 χρόνια 1923- 2003», Επίτομο, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις ΕΣΝΕ, Αθήνα 2005.

Μαυρίδου Κ, «Επικήδειος Σοφίας Αποστολίδου- Λεδάκη», Νοσηλευτική, τεύχος 3, τόμος 12^{ος}, Αθήνα 1996, σ. 188 – 189.

Μεσολωρά Αθηνά, «Από τη ζωή και το έργο της Ελένης Σ. Βασιλοπούλου», επίτομος, Έκδοση Α΄, Αθήνα 1959.

Messolora J. Athina, «A brief History of the Evolution of Nursing in Greece», επίτομος, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις ΕΣΝΕ, Αθήνα 1967.

Μήτσου Κ, «Αναμνήσεις από τον πόλεμο 1940- '41», Νοσηλευτική, τεύχος 136, τόμος 30, Αθήνα 1991, σ. 111 – 114.

Morison Luella, «Steppingstones to Professional Nursing», St. Louis 1965.

Μπουσνάκης Κ., Εγκυκλοπαίδεια «2002», τόμος 5, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Γκούμα, Αθήνα.

Νάκου Λιλίκα, «Η κόλαση των παιδιών», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα.

Νικόλτσιος Β.- Τρομπούκης Κ., «Η Υγειονομική Υπηρεσία του Ελληνικού Στρατού κατά την περίοδο 1940-1944- Η συμβολή της Υγειονομικής Υπηρεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων στην εποποιία 1940-1944», Έκδοση Α΄, Θεσσαλονίκη 2000.

Πανταζίδης Λ. Ξενοφών, «Η Ιστορία του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού», τόμος πρώτος, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού, Αθήνα 1987.

Παπαϊωάννου Ελένη, «Ελένη Σ. Βασιλοπούλου 1874-1958», Έκδοση Α΄, Αθήνα 1959.

Παπαμικρούλη Σταυρούλα, «Αθηνά Μεσολωρά- Μνήμη Ιερή», Ελληνίς Αδελφή, τεύχος 11, Έκδοση Β΄, Αθήνα 1965, σ. 10.

Παπαμικρούλη Σταυρούλα, «Ομιλία κατά την κηδείαν της Κλεοπάτρας Αβαγιανού», Ελληνίς Αδελφή, Αθήνα 1978, σ. 59 – 60.

Παπαμικρούλη Σταυρούλα, «Εναρκτήριος Ομιλία κατά το Ε΄ Πανελλήνιο Συνέδριο Νοσηλευτών», Ελληνίς Αδελφή, τεύχος 72, Αθήνα 1978, σ. 153.

Παπαμικρούλη Σταυρούλα, «Η Νοσηλευτική στην Ελλάδα- Προοπτικές», Νοσηλευτική, τεύχος 3^ο, Αθήνα 1985, σ. 96.

Παπαμικρούλη Σταυρούλα, «Η Νοσηλευτική Συμμετοχή στον εορτασμό των 50 χρόνων από το έπος 1940-1941», Νοσηλευτική, τεύχος 136, τόμος 30, Αθήνα 1991, σ. 96.

Παπαμικρούλη Σταυρούλα, «Ελένη Ποταμιανού 1907-1998», Νοσηλευτική, τεύχος 2, τόμος 38^{ος}, Αθήνα 1999, σ. 286.

Πασσάς Ιωάννης, «Νεότερο Εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ήλιος», τόμος Ζ΄, Έκδοση Α΄, Έκδοση της Εγκυκλοπαιδικής Επιθεώρησης «Ήλιος», Αθήνα 1957.

Ραγιά Χρ. Αφροδίτη, «Η Αδελφή- Το μεγαλείον του έργου της», επίτομο, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Αδελφότητας «ΕΥΝΙΚΗ», Αθήνα 1972.

Ρηγάτος Γεράσιμος, «Το άρρωστο και κακοποιημένο παιδί στη λογοτεχνία 1922-1988», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1989.

Ρηγάτος Γεράσιμος, « Ιστορία της Νοσηλευτικής», επίτομος, Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Βήτα, Αθήνα 2006.

Σαπουντζή- Κρέπια Δέσποινα, «Οι ιστορικές καταβολές της ελληνικής Νοσηλευτικής», Νοσηλευτική, τεύχος 2, τόμος 41, Αθήνα 2002, σ. 135.

Σαπουντζή – Κρέπια Δέσποινα, «Σημειώσεις Μεθοδολογίας Έρευνας», Εκδόσεις Α.Α.Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005.

Σκουζές Γ. Δημήτρης, «Η Αθήνα που έφυγε», Έκδοση Α΄, Αθήνα 1964.

Σκουλάτος Β.- Δημακόπουλος Ν.- Κόνδης Σ., «Ιστορία νεότερη και σύγχρονη», τεύχος Β΄, Εκδόσεις Ο.Ε.Δ.Β, Αθήνα 2006.

Σπηλιοπούλου- Αναστασιάδου Εύη, «Οι Ελληνίδες Αδελφές στον πόλεμο του 1940-'41», Νοσηλευτική, τεύχος 136, τόμος 30, Αθήνα 1991, σ. 115 – 120.

Σπυροπούλου Ελένη, «Δέσποινα Χουρσόγλου», Νοσηλευτική, τεύχος 112, Αθήνα 1986, σ. 40 – 42.

Σταυροπούλου Ελένη, «Στη μνήμη της Ναυσικάς Νικολάου», Νοσηλευτική, τεύχος 111, Αθήνα 1986, σ. 27.

Τσάλλη Μαρία, «Η Μεγάλη Θυσία- Μια Αδελφή του Ε.Ε.Σ θυμάται», Νοσηλευτική, τεύχος 136, τόμος 30, Αθήνα 1991, σ. 103 – 110.

Φικιώρη Ολίγκα, «Ελένη Σ. Βασιλοπούλου 1874-1958», Έκδοση Α΄, Αθήνα 1959.

Φίλης Παναγιώτης, «Η Υγειονομική Υπηρεσία της Πολεμικής Αεροπορίας στην περίοδο 1940-1944 - Η συμβολή της Υγειονομικής Υπηρεσίας στην εποποιία 1940-'44», Έκδοση Α΄, Θεσσαλονίκη 2000.

Χατζηπατέρας Ν. Κώστας- Φαφαλιού Σ. Μαρία, «Μαρτυρίες '40-'41», Έκδοση Α΄, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1982.

Χατζηπατέρας Ν. Κώστας- Φαφαλιού Σ. Μαρία, «Μαρτυρίες '40-'44», Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 2003.

Ψαράκης Στ., «Επιστολή από το μέτωπο», εφημερίδα Πρωΐα, Αθήνα 1941.